

PANNON LŰKÖK

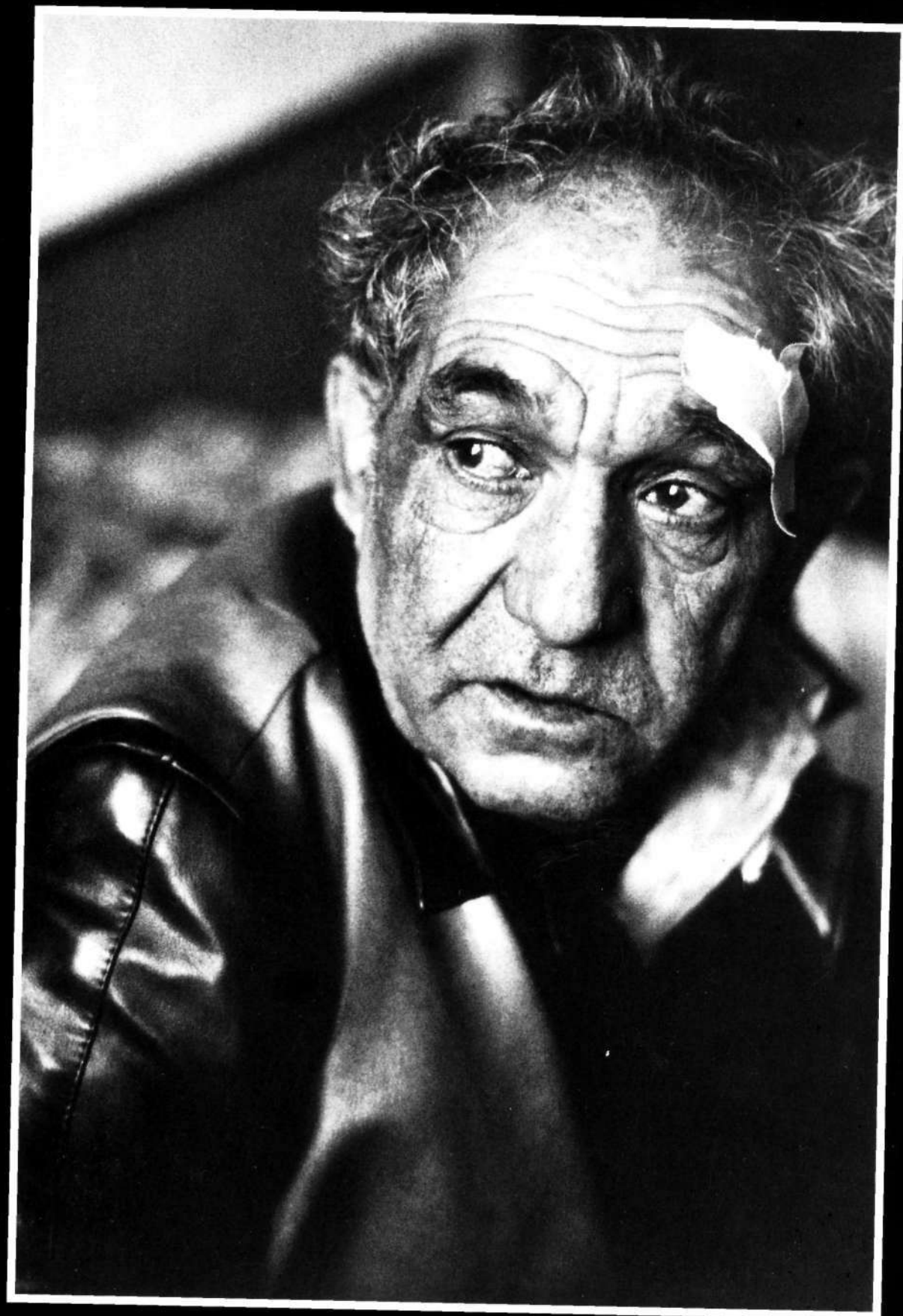
Kulturális folyóirat

1998

5.

SZEPTEMBER
OKTÓBER

PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

3. évfolyam, 5. szám. 1998. SZEPTEMBER-OKTÓBER

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Bogár Imre (Zalaegerszeg),
Kiss Gábor (Zalaegerszeg), dr. Müller Róbert (Keszthely),
Papp Ferenc (Nagykanizsa), dr. Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

*

SZERKESZTŐSÉG

PÉK PÁL

főszerkesztő

*

BORBÁS GYÖRGY
HORVÁTH KRISZTINA

TAR FERENC

szerkesztők

*

MUNKATÁRSÁK

Cserba Júlia (Párizs), Kardos Ferenc (Nagykanizsa)

PÉNTEK IMRE

főmunkatárs

*

TÁNCZOS KATALIN

kiadói titkár

Folyóiratunkat Ludvig Zoltán és Szakony Attila képeivel illusztráltuk.
A címlapon, a 3. oldalon és a lapzárókon M. Kiss József, az 57. oldalon Tóth Menyhért grafikái,
a műmellékleteken Ludvig Zoltán és Szakony Attila művei láthatók.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap, Zala megye, Hévíz,
Keszthely, Nagykanizsa és Zalaegerszeg önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Elnök: Orsós Jakab • Felelős kiadó: Lackner László • Gazdasági vezető: Puplics Gézáné

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOURL címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Az egyes számok ára 120,-Ft. Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft.

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Szárny grafika Nagykanizsa

Nyomdai munkák:

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Villányi László: Egy másik mozdulat (vers).....	3
Bisztray Ádám: Kellett legyen, Öröklődnek, Ikrek (versek).....	4
Polner Zoltán: Október hava (vers).....	6
Zsávolya Zoltán: Bázis Puffer, Hajnali Markec (versek).....	6
Bertók László: Kulcs, Játszik (vers).....	8
Gere István: Szelídek és vadak (novella).....	9
Baán Tibor: Hasonlat, Memento (versek).....	13
Czegő Zoltán: Bordal (vers).....	14
Galambosi László: Bóbiskoló (vers).....	15
Alla Bilo-Rak: Végzetem, Az utolsó zenész, A mocsár (versek, Balla D. Károly fordításai).....	16
Balla D. Károly: Költészet - egyszemélyes nyelven.....	17
Lángi Péter: Megemelt mutatóujj (vers).....	18
Utassy József: Isten menekül (vers).....	18
Tábori Zoltán: A miniumvörös vasajtó (novella).....	19
Marafko László: Kitépelt napló.....	21
Pál László: Július, Advent (versek).....	22
Palkó Gábor: Formáció, deformáció, életrajziság (tanulmány).....	23
Forrai Eszter: Tervkiáltó, Kormánykerék (versek).....	25
Tóth Imre: duplikáció, száműzött istenek, negyedik rend (versek).....	26
Sárkány Márta: Képekemlékképekképek (novella).....	27
Tar Ferenc beszélget Bujdosó Alpárral.....	29
Váczy Jépont Tamás: Egy idegenvezető magánélete (regényrészlet).....	35
Kardos Ferenc: Nézz rám (vers).....	39
Lőrinczy Huba: Búcsú egy kultúrától (tanulmány).....	40
Ébert Tibor: Hanggá sűrűsödött kiáltás (dráma, 1. rész).....	47

TESTVÉRMŰZSÁK

Pintér Lajos: Tóth Menyhért halála és születése (prózavers).....	58
Horváth Krisztina: Ludvig Zoltánról.....	59

MELLÉKLET

Ludvig Zoltán művei

HONISMERET

Magyar Éva: Peremlét (szociográfia).....	62

MELLÉKLET

Szakony Attila szociofotói

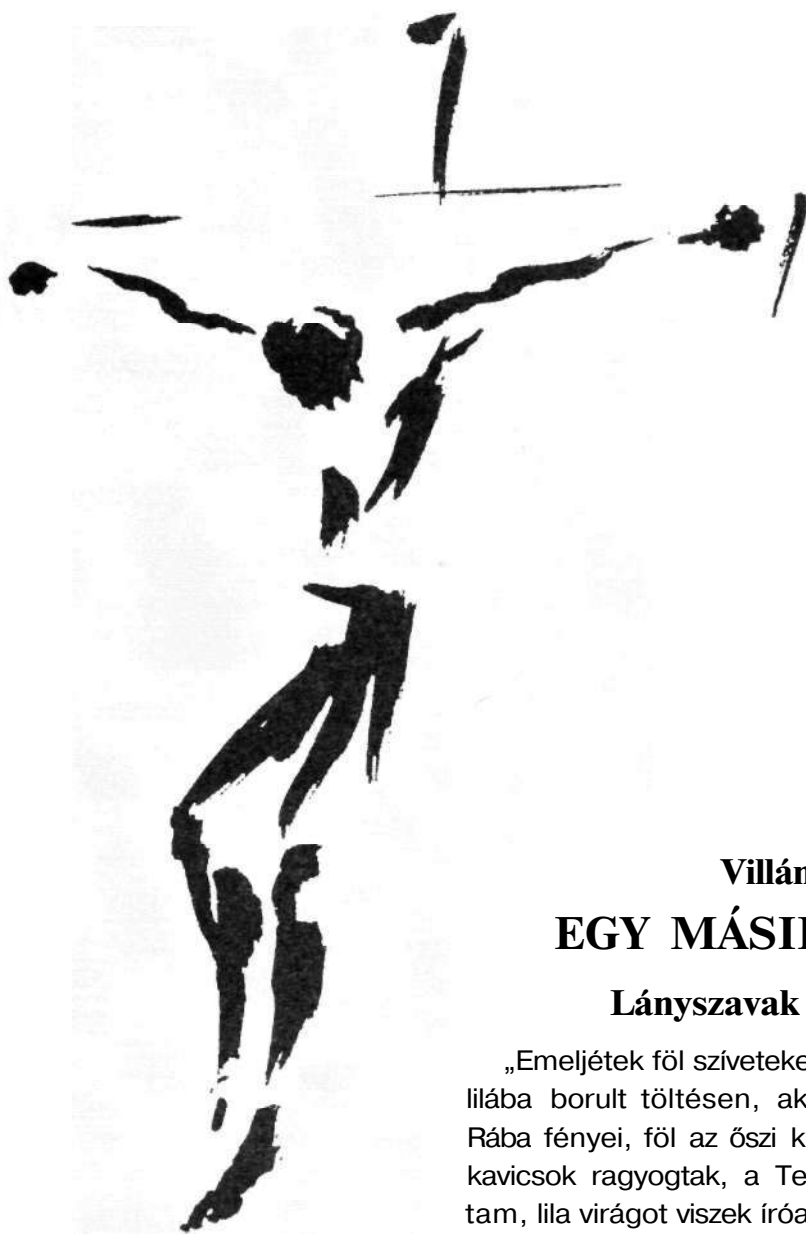

SZEMLE

Villányi László: Vivaldi naplója (Alföldy Jenő).....	70
Bartis Ferenc: Ellopták a világ lelkét (Laczkó András).....	71
Bertók László: Deszkatavas (Büky László).....	72
Tóth-Máthé Miklós: Romrázók (Csernák Árpád).....	73
Cs. Varga István: Hevesi és borsodi tájházában (Bakonyi István).....	74
Galambosi László: Regefa (Szirtes Gábor).....	75
Duna N. János: Drávaszögi krónika (Horváth György).....	76
Somogy megye 1694-1896 között (Dankó Imre).....	77

In memoriam Horváth Károly.....	79

Villányi László
EGY MÁSIK MOZDULAT

Lányszavak Apor Vilmoshoz

„Emeljétek föl szíveteket! - hallottam hangodat, állva a lilába borult töltésen, akárha oltár előtt, fölemeltek a Rába fényei, föl az őszi kikerics fölé, szoborrá kopott kavicsok ragyogtak, a Te ajándékozol, s én elgondoltam, lila virágot viszek íróasztalodra, merített papírt, hogy följegyezhesd, *a Lány él Istenhez közel, az angyal jöttékor ezért nem semmisült meg Mária, Isten a Lányhoz fordult, testesült általa, a Lány hasonlatos Istenhez, magából teremt egy lényt, s részévé válva a világnak adja, Isten szeretetében részesülsz, míg Lány figyel, s elgondolkodtam, Te nem rász meg vétkeimért, kegyetlen kérdéseimért, nem mosolyogsz meg, ha azt mondom, hazugság nélkül akarok élni, és vigyázol annak mozdulatára, aki megérint engem, miként akkor védőn fölemelted kezed, hogy Ők fölemelhessék szívüket.*

Bisztray Ádám

KELLETT LEGYEN

Kellett legyen valamikor
 egy nyárvégi délután,
 ha volt, ha nem
 mind együtt időztünk
 ma is élők, tegnapi holtak,
 születések, halál,
 érkezés, búcsúk mozdulatlan perce
 asztal körül a sok kertiszéken,
 amikor a sorsnak csévéje pihent,
 megszámtuk egymást,
 a tányért, kést, poharat,
 elvétettük,
 kőre ült, aki elkésett,
 a tűz már csak füstölt a sötét kertben,
 fölöttünk ének szünetében,
 de a földnek is jutott,
 s nem kérdeztük, mi lesz holnap.
 Jött már a hűvösség,
 percegve hullt a harmat fűre-levélre.

ÖRÖKLŐDNEK

Ne tagadd el, kérlek,
 hasonlítunk,
 arcod, a szem és a beszéd
 más lehet,
 mindegy, hol,
 s az idő melyik rétegében,
 a mozdulatok öröklődnek.
 Úgy iszol tenyeredből,
 éppúgy hajolsz féloldalt dőlve
 a hegyi csurgó alá,
 ahogy én ittam fiú-szomjúsággal
 tűző Napon
 a szikrázó-hideg sugarat.
 Magamban kortyolok tebenned mohón,
 de csukott szájjal,
 több jusson neked,
 és bőröd alá bújva
 porosan, cigánybarnán,
 egy hosszú utazás végén,

 mielőtt városunk befogad.

IKREK

Simon Józsefnek, Stockholm

Sirályok szigetén borókaerdő,
gyantát csurgató kunyhó mellől
hiába kiáltod elvesző nevem,
érkezik, rézsut szemedbe ver a hó,
hártyás jeget csörget az öbölben
szürke homokján a szürke tenger.
Az ikrek sorsa ért utól minket,
fele életünk és a teljes halál
telik s jó ezért idegenben,
hiába kiáltom hiányzó neved,
gyökerek közé akadt fölugró sarkam.
Nincs helyünk,
szöglete földnek, Európának,
hol megüjlünk végre egymással szemben,
árnyéktalan tükörben, mint egyetlen arc,
kettős gyertyát égetve hajnalig,
nem tudni, melyik láng és melyik arc igaz,
felejtés, csönd és emlékezet,
tán föl sem ismerjük többé egymást,
vastag rétegek nőttek ránk és bozót,
mélyebb álmok kell, előbb ébredés
Sirályok szigetén vársz hófödte házban,
hol az iránytű fekete nyilacskája megáll.
(1986)

Polner Zoltán

OKTÓBER HAVA

Megégtek a fák. Sárgák,
vörösek. Szárnyuk vedlő rozsdá.
Ha most őszyben őket látnád,
engem gyászolnál
s nem ismernél az arcomra.

Valamikor egy isten
pusztult el itt a folyó mögött.
Piros csőrű paprikák mostan
s tóduló füzek
lábaják hozzá a ködöt.

Hülédező titkomat
irgalmatlan fellegek vinnék.
A szívem szélbe zuhanó Nap.
Erdőkbe rejti
alkonyok vérfoltos ingét.

Utánam nagy tél támad,
pillédzi a gyönyörű eget.
Hajnalra megleled a fákat,
de én akkor már
vidéknyi hóesés leszek.

Zsávolya Zoltán

BÁZIS PUFFER

Vajon milyen intelligencia-szintre
emelkedek fel (belül: nyugodvást), a sarkon, a sajtos
hamburgerrel vívott sárló küzdelemből? Milyen
koraeste fed egyszer el?, teljesen. Milyet neszez,
majd, egyáltaláni pusztulásom? Hát, kérlek
(nyugszom tovább), mindenesetre csúcsra járatott
ez az érzés. Ahogy jön, lecsorog, s puhára facsart
fényei elmerednek (töredékesre cifrázva a dolg
ot): „Kínra - izé - *Knie!*”, (kiáltok). Mert, ládd: nem-e elhasad
közben a térdem tényleg, hogy puffad és okádja a
fájást! (Nézek.) Repedezett erővonalakat
rajoztat (otthon) a plafon is, nem túlzok: a mennyezet
a vég, hogyha a tér csíkjait elomlasztja, be-
repszti, majd meg szaggatni kezdi az Iszony
Vardar, a mindenütti törés. „Oh, a meszelés! Jön már
lefele. Minden [is] megindul, hirtelen.” Egyszóv’, mint-
ha nagyon volna itt valami [erő] a napesőn, a káb
időn: a tavaszi térben, ami mint hasgató nyugovás
bújik meg bennem, itt a sarkon (: pihenvést)
és szorít, szorít.

HAJNALI MARKEC

Kirablom a téljvéget, apukám, kirablom, vazzeg!
Kirablom, minthogy éppen a magamévá is tettem itt
már a témát. Egyebet nem sűrűn
teszek aztán a hideg januárral. Bajosan
végezhet mást valaki januárban. Hisz' pontosan
ez ugró, foltos hónap, a nagy, a macs': a jan(g)uár
marcang' mibennünk ezt-azt, emberek! Nagyon sokat
pusztít bennünk a január. A január.

Jól bírom, szóval, e kirablott téljvéget, jól bírom.
Mert otthonos. És nagyon is. Troli irami-
ik (ugrik) el mellőlem, motra visít. A pesti ürg-
e műszakba siet. Bölcsődé-
be viszi az ivadékot. Ésatöbbi. Hát, jól bírom,
ahhoz képest, hogy pusztán ezekért
a befagyott tócsákért, nyüzsgő álmosak
ért, gyorsbüfék placcai-
ért keltem fel ilyen korán (tíz-tizenegy
év után először)! Ja: anyagot
gyűjteni, egyszer. Nos: jól bírom,
határozottan lelki rázkódtatás nekül, e ki, e ki,
e kirablott januári hajnal durvaságát, apukám.

Bertók László

KULCS

Kihagyások, kapuk, öleléssé
 táguló délutánok, alkalmi
 alagutak, itt is, ott is lyukak,
 amikor átlátni már a
 nyárból az őszbe, de senki se
 néz át. Leesik mellette egy
 alma, eldől a sütőlapát,
 hason fekve világít be a
 bokor alá, de nem találja
 valaminek a végét.
 Mezítláb lépked a
 kiégett újságokon, sóhajt
 káromkodás helyett,
 ott hagyja az
 összegubancolódott
 locsolócsövet, "mindennek
 megvan a helye, de semmi
 sincs a helyén" - "na és!?"
 S mintha szándékosan
 botlana meg a saját
 árnyékában, úgy csúszik bele a
 hirtelen fölfogott pillanatba,
 mint kulcs a zárba, mint aki
 azonossá lett önmagával,
 s ha kell, megsemmisülhet.

JÁTSZIK

Türemkedik a délutáni árnyék,
 nő a cefre széle, játszik a
 megállíthatatlan. Most azt,
 hogy mindenhová odafirkantja:
 "Itt a közepe". Tehát ne félj,
 csak pörgesd föl a kereket,
 bukj át a vödrön,
 bizakodva légy ott a cseppben.
 Ahogy a szilva megy a
 pálinka felé, ahogy a horizont
 maga alá gyűri a földet,
 ahogy arrébb teszed a fazekat.
 Ha beszállsz a játékba,
 attól kezdve történik minden.
 Ha nem számít, hogy nyersz-e,
 az idő melléd fekszik,
 csupán a óramutatók
 távolodnak. Ha az egészet
 elfelejted, úgy érezheted, hogy
 te találod ki a buborékot,
 s előbb-utóbb
 szétpukkad az is,
 amiről semmit sem tudsz.

GERE István

SZELÍDEK ÉS VADAK

Ugyanazon a napon, amelyen végül megölték, két alkalommal is megmentették Kis Sándor életét. Először nem sokkal azután, hogy a pazarul berendezett hétvégi ház kanapéján megébredt, s elgémberedett tagjait óvatosan megpróbálta működésre bírni. Úgy érezte, ha megmozdul mindene darabokra török, mint annak a konyhaköre ejtett kis csoki Mikulásnak, amelyet lányai dobáltak be a postaládájába pár hete. (Valójában nem is csak leesett, hanem oda lett vágva betyárosan, haj.) Az anyuk biztosan megtiltotta nekik, hogy becsöngessenek a szobakonyhás büntenyára, ahol az apjuk lakott.

Bal kezét óvatosan kihúzta maga alól, és oldalra fordult. A kanapé mellett egy széken feküdt szépen összehajtogatva a számára kikészített ágynemű. Sejtelve sem volt róla, hogy soha életében több lepedőt össze nem piszkít, de azt észrevette, hogy a konyha ajtaja alatt fény szűrődik ki.

Pár percre visszahanyatlott a kanapéra, aztán mégis erőt vett magán és felkelt. - Jár a baba, jár - ösztökölte magát, miközben az első bizonytalan lépéseket tette a konyha felé. Egy hideg ital biztosan jót tenne.

Előző este az egész társaság lenn vacsorázott a faluban, egy felkapott, méregdrága helyen, ahol tengerenagyi válllappal dekorált, olaszosan lenyalt hajú pincérek szolgáltak fel, s hordták a piát nyakra-főre, s ahová Kissnek önszántából soha eszébe se jutott volna betenni a lábát, de Kéti erőszakos volt és lefegyverző, mint mindig, mint akkor is, mikor meghívta erre a kétnaposnak tervezett szilveszteri bulira.

A piacon találkoztak, pár nappal karácsony előtt. Kiss fejes salátát vásárolt a pinyeinek (a madarak, pár könyv és egy rozoga, neobarokk kisasztal volt minden, amit a közös lakásból magával vitt), s miközben a hatalmas, koszos akváriumban tömegével fuldokló halak előtt álldogáltak a csatakos sorban, a férfi elmesélte házasságának történetét. Kéti megkérte a hentes, hogy üsse agyon a pontyot, de alaposan, aztán pedig Kiss lelkére kötötte, hogy velük szilveszterezik, mert ilyenkor emberek közé kell menni, nem sötét zugokban (kocsmákban) bujdosni a sebeket nyalogatva. Kiss ezzel egyet is értett, s így került a minden luxussal berendezett, hegytetőn, célszerűen irtott erdő tisztásán álló hétvégi házba, ahol minden hiú várakozása ellenére nem csupán Kéti találta, hanem az asszony élettársából és egy szintén vendég, de otthonosan mozgó fiatal párból álló, összeszokott társaságot, pedig miközben a behavazott erdőn át fölfelé ballagott a hegyre (a kisvasutat lekérte, mert haladéktalan dolga támadt a restiben), s azon tűnődött, hogy bizony legalább tíz éve nem járt kanyargó hegyi patak partján, s csupán a Duna-parti HÉV-megállóban került a természet kibetonozott közelébe, eszébe ötlöttek azok a mára nosztalgikusan szép pillanatok is, amikor az osztályterem reggeli zürzavarába belépve szeme legelőször is Kéti fekete copfjai után kutatót, ilyenkor újra és újra felfedezve, hogy szíve heveseb-

ben zakatol, mint az egészségpályás cikk-cakk futás vagy a medicinlabdás edzésgyakorlatok után.

Óvatosan kinyitotta a konyhaajtót és belesett. A fiatal pár nőtagja, Veruska tevékenykedett benn, egy szál csipkés bugyiban s hozzáillő melltartóban. Háttal állt és sorban nyitogatta a konyhaszekrény ajtajait. Szemmel láthatóan keresett valamit.

- Egy sört, egy sört nem találtál véletlenül? - kérdezte meg Kiss rekedten.

Veruska ijedten pillantott hátra, de aztán csak bosszúsan legyintett. - A francba! Ráhozod az emberre a frászt - nyafogta, de nem igazán látszott rémültnek; el se takarta magát; rövid báméskodás után Kiss nézett fel illedelmesen a mennyezetre. Ott van alul - mutatott a lány a mosogató alá, s valóban, az alsó, elhúzható ajtó mögül több rekesz sör tárult Kiss szemei elé. Mohó ügyetlenséggel kapott ki egyet, s gyors, de hosszú kortyot engedett le belőle, aztán látható megkönnyebbüléssel helyezte maga elé az üveget a konyhaszatra. Ez megmentette az életemet - közölte tárgyilagosan. A lány csontos volt, csenevész, de ápolt, kismellű, de nagyszájú; nem éppen Kiss esete. Jobban mondta te mentetted meg, mert magamtól biztos' nem mertem volna kijönni. Utálok a más holmija közt turkálni.

- Ugyan már, nem lehetsz ennyire birka rázta a fejét hitetlenkedve a lány. Ilyenkor szoktam kenni magamnak sutyiban egy zsíros kenyeret, de ezeknek csak olajuk van, meg ez a bádögkenyér emelte föl és ejtette vissza az asztra a Cracotte-os dobozt a lány. Abban a pöttyös bögrében van egy pár Széchenyi, de hát az nudli.

- Nudli?! vágott kétkedő grimaszt Kiss. Kétfélek azt már nem is merte elmesélni, hogy novemberben, megfélelően udvarias keretek között a gyárban is lehetőséget kapott a pályamódosításra (kirúgták), mert a történet ezután már csak úgy lett volna fokozható, hogy leégett a ház is, és benne a nagymama, mert nem tudott kimászni a hintaszékből.

- Azt már tegnap láttam, hogy veled az alapoknál kéne kezdeni - mondta Veruska, miközben fagyaltot vett ki a hűtőből, felült az asztra és a tégelyt lábai köze tevé beledöfte a kanalat. Még sajnáltalak is kicsit.

Aztán mért kellett engem sajnálni? érdeklődött Kiss.

Hát... gondolom nem mindegy, hogy *veled* nevetnek vagy *rajtad*...

Szerinted rajtam nevettek? kérdezte Kiss, és kicserélte a sörösüveget.

Mér', figyelj; gondolod, hogy úgy meghatotta őket a kis történeted a húszforintos Trabantodról? Az a zseniális biztosítási csalás, ami közben majdnem tüdőgyulladást kaptál a saját kezűleg kivert szélvédőd mögött a havas esőben?! Annyira nem lehetsz naiv, szívi nyalta le gondosan a kanalat Veruska. Közlöm veled, hogy épp'

most hajtottak ki a biztosítóból hatvan rongyot, csak azal, hogy a Badi kocsiját leküldték pár hónapra tanyára. A múlt héten megkerült, csak éppen hiányzott belőle az a pár kütyü, ami nálunk van spájzban. Nem kérsz? Nagyon báró - nyomta Kiss orra alá a fagyit.

Kiss elvette tőle a tégelyt, homlokára szorította és végiggörgette rajta, aztán visszaadta a lánynak. - Tényleg finom. Mondd csak, te mindent tudsz rólok?

Még szép, hogy megnézem, ki az, akinek a farkát a szamba veszem.

- Pardon?! - prüszkölt bele Kiss a sörösüvegbe.

Semmi, semmi - mondta a lány, és lezökkent a földre.

Kicsinyke mellei megremegtek. A férfi elfordította fejét, Veruska pedig némi kutatás után fehér edényt vett ki a hűtőből és becsúszta a mikrosütőbe, aztán a kis ablakon keresztül leste, hogy viselkedik. Kiugró vállcsontjaitól eltekintve, hátulról sokkal szexisebbnek látszott: a lába izmos volt, a fenéke feszes és kerek.

A mikrosütő órája 4:30-at mutatott, s a konyhaablak mögött rejtőző sötét fenyőerdőből még nem látszott semmi. Négy óra volt hátra Kiss életéből.

Az lesz a legokosabb, ha a reggeli vonattal eltekerrek a búsba - gondolta magában a férfi. Eleve nem indult jól az egész. Kéti élettársa, akit szintén Kissnek hívtak, persze Győző keresztnévvel, s akit mindenki csak Badinak szólított, leplezetlen ellenszenvvel fogadta Kisst. Megjegyzéseket tett a literes borra, amelyet Kiss az ünneplő nylonzacskójából előhalászott („Azt hittem ilyenekkel már csak a kocsiálmossák.”), Kiss kopott, de még igazán elhordható télikabátjára („A hatvanas években volt divatos, intézeti gyerekek számára...”); közben föl--- rohangászott a lakásban, és valamiféle Schneider-t gyalázott keresetlen szavakkal, aki állítólag pontosan akkor nem található meg sohasem, amikor a legnagyobb szükség lenne rá. Kiss a WC-n ülve önkéntelenül végighallgatta, hogy Badi következetesen lyuksógorának titulálja, s Kétitől a farka mérete iránt érdeklődik.

- Akkor rögtön sarkon kellett volna fordulnom morfondírozott Kiss. Ám a hangulat a rideg fogadtatást követően hirtelen megennyhült; Badi elnézést kért a gombaságokért, idegesítő üzleti bonyodalmakra hivatkozott, s miközben Kéti a cinkéket etette a ház előtt, majdnem úgy tűnt, hogy a két férfi szapora poharazgatás közben régi bulgáriai nyarokról beszélgetvén, s az NDK-s csajok intézményének bezárásán keseregve végül is megtalálja a közös hangot. Badi egészen felvillanyozódott, amikor kiderült, hogy Kiss beszél németül, és azonnal a telefonhoz vonszolta, hogy bizonyos üzlettársát felhívják. Kiderült, hogy ez általában a sokat pocskondiázott Schneider feladata, s a telefonbeszélgetés közepén világossá vált az is, hogy Badi egy erdélyi festő képeit ajánlhatja a zürichi galériásnak, méghozzá nem is először, hiszen a korábbi feltételekről, ugyanarról a siebenburgi Mahler-ről volt szó, s Kiss ezen a ponton Badi mély megrökönyödésére letette a kagylót.

Holnap három körül ott lesz a galériában - mondta elfordulva. Emlékezett a nevedre.

Még szép, hogy nem felejtette el csapott a levegőbe dühösen Badi. - Múltkor is jól átvért a vén kurva. Mi az, hogy három körül? Előtte vagy utána?

Um drei. Három körül vonta meg a vállát Kiss.

- Hívd fel még egyszer - követelte Badi, s miután a másik erre nem volt hajlandó, hangos, parttalan vitába keveredtek, amelyben említésre került az erkölcs, a vámszabályok és az emberi hülyeség egyaránt. Kéti még éppen időben lépett közbe, és megérkezett a fiatal vendégpár is, Veruska és párja a folyamatosan rágógumizó Rágó, aki aztán méltó partnere lett Badinak abban, hogy Kisst az este hátralévő részében megállás nélkül ugrassák, nevetséges helyzetekbe kényszerítsék és megpróbálják megalázni. Kisst egy bizonyos idő után mindez már nem izgatta, sőt, alkoholos, öntipró jókedvében - Kéti minden tiltakozása ellenére - még bele is segített a mókába, mert elmesélte, hogyan kényszerítették lopásra a katonaságnál. Egy kopasz, akinek még füstöl a laktanya kapuja előtt eldobott csikkje, nem nagyon ellenkezhet, ha az őrmester ráparancsol, hogy ugorjon ki a dzsiból és markoljon fel egy zacskó tejet az éjszakai utcára lera-kott tejesládákból. Más kérdés, hogy rémületében az ülés alatt heverő drótkéfére hajítja a tejet, úgyhogy miközben az őrmester a gázpedálra tapos, ő már bokáig ül a csordogáló tejben.

Csokis palacsinta - dugta az orra alá Veruska a tálat. Ilyen finomat még nem ettél!

- Kösz', de nem nagyon megy a sörhöz - mentegetőztött Kiss. Egyedül az bántotta, hogy egész este egy szót sem tudott váltani Kétivel.

Na, ne légy már ilyen finnyás sértődött meg Veruska.

Tisztára kiakasztasz. Csak egy falcsit a mamától! Téged mindenre ilyen nehéz rávenni? Kiss combjára ült és megpróbált egy falatot a férfi szájába dugni. -- Csukd be szemed, nyisd ki szád, teszek bele cukorkát!

Kiss hirtelen nem tudta, hogy mit kezdjen a bal kezével - jobbát lefoglalta a sörösüveg -, végül az imbolyogni kezdő konyhai szék támlájába kapaszkodott bele.

Gyere már, Rágó, szex van a konyhában! - kiáltotta Badi, aki észrevétlenül lépett be az ajtón. - Gyere már, te fingszú, épp' most szarvaznak fel!

Utcai ruhában volt, nem a suhogó selyemmelegítőjében, de téglaszínű, divatos öltönyben, mint ahogy Rágó is, aki pár pillanat késéssel követte. - Ah, bűnös asszony, hát nem volt elég az esti öt numera? - takarta el szemét színészkedve az utóbbi. Most meglakolsz összes förtelmes bűneidért! - Kikapta a sörösüveget Kiss kezéből, fenyegető mozdulatot tett vele a lány felé, aztán egy slukkra kiitta az egészet, végül artistikusát böffen-tett.

Tehettek egy szívességet közölte velük Veruska, miközben lezökkent a padlóra, s az ujjával kitörölte a tál aljáról a csokikrémet. - Majmok.

Oké. Vagy elkészülsz semmi perc alatt, vagy itt felejtünk, s építhetsz hőembert a kollégával intett neki Badi.

Veruska azonnal bedobta a tálat a mosogatóba, és kiszaladt a konyhából. Eszetekbe ne jusson elpucolni, mert letépek a farkincátok - kiáltotta még vissza az emeleti szobákhoz vezető falépcsőről.

A férfiak egy ideig csendben nézték egymást, aztán Kiss új cigarettára gyújtott. Rágó két sört húzott elő a re-

keszből: egyiket a másikkal nyitotta ki, az elsőt Kiss elé tette a asztalra, a másikat két kortyban benyelte.

Menj és szólj a kis barátnődnek, hogy ne két hétre csomagoljon - szólt neki Badi.

Mind elmentek? - kérdezte Kiss, mikor egyedül maradtak.

Nem - mondta Badi. - Kéti itthon marad, mert dolga van, de pezsgőbontásra mi is itt leszünk, nem kell aggodni.

Közelebb lépett Kisshez; szinte összeért az álluk.

Figyelj, apa. Most aztán le ne pattanj nekem, mert Kéti azt fogja hinni, hogy én martalak el, és kikaparja a szemem.

- Dehogy. Maradok - nyugtatta meg Kiss, bár egyáltalán nem volt benne biztos, hogy úgy is lesz. - Amíg tart a muníció - intett a sörösrekeszek felé.

Na, addig azért ne - vigyorgott Badi. - Van a pincében is pár rekesszel. Figyelj, egy dolgot azonban monddok. Ne nagyon éld bele magad Kétivel a romantikába, mert ilyesmiben nem ismerek tréfát. Oké, egy kis osztálytalálkozó, Lombik tanárnő, Lapaj tanár úr, régi fényképek, oké. De aztán annyira...

Cseszd meg - fintorgott Kiss. - Hát úgy nézek én ki?

- Jó, jó, csak mondom - nézett rá komoran Badi. - Képzeld el, mennyivel pocsóbbul néznél ki, ha kitépnem a kezéd, és a hátadba szúrnám...

Kiss elképzelte és elismerően bólogatott.

Figyelj - folytatta Badi, mert az volt az érzése, hogy Kiss nem veszi eléggé komolyan. - Mi Kétivel sok mindenben átmentünk együtt, és ő nagyon jól tudja, hogy én makacs és szívós vagyok. Megjártam a kaptárt is, de csak a javamra vált, mert ott se hagytam el magam. És nem hagyom azt se, hogy valaki az ágyamba másszon, amíg én dolgozom, mint az állat, még az év utolsó napján is.

Kiss erre már nem tudott válaszolni, mert a szobából behallatszott Rágó és Veruska zajongása, ajtó csapódott, és Badi elindult kifelé. Kétinek mondd meg, hogy a Surbankóék ma hozzák a csomagot. Minden le van rendezve, csak vegye át. Egy pohár konyakot adhat nekik.

Jó. Csomag, konyak - nem felejttem el - ígérte meg Kiss, és mélyet szippantott a cigijéből. - Kéz és lábtörést.

A konyhaablakon keresztül látta, hogy Veruska beszáll a kocsiba, de közben meghallotta Rágó suttogását is a szomszéd szobából: A parasztbútort nem visszük? - Nem, mert a becsületrend lovagja nem volt hajlandó megkérdezni a telefonon, hogy érdemes-e? - ez Badi lefojtott hangja volt. És mi lesz, ha a Surbankóék túlságosan bepipulnak a múltkori balhé miatt, - tudod, hogy azóta a Kormos is levette őket egyszer, méghozzá rendszeren - suttogta Rágó rekedten.

Kiss Badi válaszát már nem várta meg; bekapcsolta a konyhaasztalon álló kis rádiót, és a sörösüveg után nyúlt.

Talán most az egyszer jobban tette volna, ha nem annyira szemérmes és mégis odafigyel. Talán mégse fordulhatunk el illedelmesen, amikor a nyolcadik gyufával próbálkoznak, hogy ránk gyútsák a kunyhót. Talán... No, jó... Mi tudjuk, hogy Kissnek akkor már csak pár órája volt hátra; - ő nem tudta.

Miután hallotta az induló kocsizajt, egy újabb üveg sörrel visszament a szobába és leült a kanapéra. Átfutott az agyán, hogy föloson Kétihez, és behízeli magát mellé az ágyba, de aztán elhessegette a gondolatot, mert - valljuk be - gyáva volt, fáradt és szörnyen másnapos. Benyelte egy hosszabb kortyot, aztán végigdől a kanapén és magára húzta a takarót. Utolsó három órájából is alvásra pazarolt el kettőt.

Kéti fél nyolc körül jött le a lépcsőn. Csinos volt és kikapihent. Kosztümöt viselt, mert fél kilencre le kellett mennie a vonathoz Zsina nevű barátnőjéért, akit Kiss mellé szántak hölgytársaságnak. Erről Kiss nem tudott, és nem is tudta meg soha. Meglepetésnek szánták.

Pár percig elmélyülten nézte a szoba homályában nyugtalan álmát alvó Kisst, aztán kiment a konyhába. Két kávét készített, az egyiket megitta - közben elszívott egy cigit, s a konyhaablakon keresztül nézte a kivilágosodó, havas tájat, aztán a másik kávét bevitte Kissnek.

Ma már másodszor mentik meg az életemet - hállalkodott a gyűrött arccal kávézó Kiss. - És hol van még a nap vége!

- Ennek a napnak csak holnap lesz vége, feltéve, hogy lassítasz kicsit a tempón - nevetett Kéti, és az ágy mellett heverő, üres sörösüveget felrakta a dohányzóasztalra. Úgy bűzlesz, mint a Mester utcai pincekocsmalejárata.

Kiss lehúzta maga mellé a kanapéra, aztán ledől, mint a bábu, és az asszony ölébe hajtotta fejét. Úgy emlékeztem, hogy nagyobbak a melleid - panaszkodott.

Korpás a hajad, Don Juan felelte erre Kéti, és megsimogatta a férfi fejét, de finoman elhárította, amikor az kigombolta a kosztüm alsó gombját. - Haragudtál rám nagyon?

Nem is tudom - révedt el Kiss. - Azt hiszem, igen. Főleg első alkalommal, a Muskétásban, ott nagyon elkeseredtem, hogy nem jössz. A várakozás, mint a viasz, úgy dermedt meg a pofámon, már több sört se voltam képes meginni, csak ültem, s velem búsul az egész személynzet, mert sejtették, hogy két törzsvendéget veszítenek egyszerre. Aztán vártalak a Galériában, s akkor már úgy tűnt, hogy ez lesz a főfoglalkozásom, hogy itt-ott csökönyösen várok rád, de azzal vigasztaltam magam, hogy nekem ez hivatás, nem szakma, de ezen túl is komoly felfedezéseket tettem, például, hogy a klasszikus tájképeken mindig balról fúj a szél, hogy a múlt századi modellek ugyanolyan szenvedélyesen borotválták magukat, mint mostanában az úszók és hogy a japán turistáknál a nők viszik az útikönyvet, a férfiak a kamerát.

Hiszed vagy sem, minden alkalommal úgy gondoltam, hogy elmegyek, de aztán mindig közbejött valami hajtotta hátra a fejét sóhajtva Kéti. Akkor már mindenáron el kellett kerülnöm otthonról, már nem bírtam ki anyuékkal. Két hónappal azután, hogy utoljára találkoztunk, hozzá is mentem az első férjemhez. Jó ember volt, rendes, unalmas kis ember, s én már azt hittem, hogy szépen, csendben telik el az életem, amikor hirtelen meghalt. Üzemi baleset. Utána nagyon sokáig egyedül voltam, apuék nagyon rendesek voltak, segítettek, de én egyre rohadtabbult éreztem magam, persze piáztam is rendszeren. Már ott tartottam, hogy el-

sírtam magam, amikor séta közben - valahol Szentendrén vasárnap délben meghallottam, hogy az egyik házban a családi ebédhez teritenek: csörög a tányér meg a kanál, szól a rádió, az asszony szólógatja a férjét meg a gyerekeket: gyertek már, kihűl a leves! Képzeld el. Ott álltam egy idegen ház ablaka alatt és bögttem, mint egy csitri... Azon a héten ismertem meg Badit.

- Kicsit nehéz pasi, de úgy látom, jól kijöttök vele udvariaskodott Kiss.

- Persze, jól kijövünk - bólogatott furcsa mosollyal Kéti. - Irtó rendes volt velem akkor. Gondoltam, na, egy nekem való, jó ember. Tényleg. Az is volt. Rendbe hozott. Legalább egy évig nem is volt semmi baj. Vagy csak én nem figyeltem oda minden részletre. Annyira akartam, hogy jó legyen. Tavaly aztán megpróbáltam itthagyni, de utánam jött, és én visszajöttem vele.

A szerelem mindent legyőz - nézett körül leplezetlen türelmetlenséggel Kiss.

- Igen, látod az is, de sokkal többet nyomott a latba, hogy nála van az üzletem fekete könyvelése. Ha a konyakot keresed, az ott van a dohányzóasztal alatt.

- Fekete könyvelés? - pillantott rá értetlenül Kiss, miközben kitöltötte magának az italt.

Persze, az adó, az adó, kis szívem. A különbség aközött, amit be kéne fizetned és amit valóban kiperkász. Hát ne érted? Ez az ember mindent tud, és mindenre képes. Először csak kiszurkálták a kocsim gumijait, aztán megöntözték krornofággal; nyílt utcán leverték az egyik régi, öreg barátom, akivel el mertem menni színházba... Kéti itt kis szünetet tartott, s miután látta Kiss arcán az elképedést, igyekezett megnyugtatni.

- Nyugi, ez téged nem érint, nem engedem, hogy belekeveredj. Különb is, azóta szent a béke. Nagyjából. A kezemben tartom én is, mégis félek tőle.

Nem vagyok majrés típus jelentette ki nagyképpően Kiss. Annyira tette hozzá kis késéssel. - Különb is meg, ha ide bejön egy olyan tudatlan idegen, mint én, azt gondolná: hú, milyen marha jól mehet ezeknek! Brazil bútor, japán hi-tec, metró a kerti budihoz, kaja-piama-dárfüty. Egy atléta kinézetű pali és egy remek, ragyogóan szép nő...

Szép nő? Aranyos vagy - mondta erre Kéti és egy pusztit nyomott Kiss borotvás képére, aki rögtön megpróbált belecsókolni az asszony nyakába, de az azonnal vissza is lépett, bár a kezét a férfi kezében hagyta.

- Sajnálom, hogy nem találkoztunk előbb - préselte ki magából Kiss és maga felé húzta az asszonyt. Csókolj meg.

Kéti pár pillanatig komolyan nézte a férfit, aztán kihúzta a kezét. Hagyjuk ezt mondta. - Ez már nem pótolható. Elfordult, felszaladt a kijárat ajtóhoz vezető pár lépcsőn, és leakasztotta a fogasról a bundáját.

Megyek, mert valaki vár az állomáson. Meglepetés. Addig egy kis önmérséklet, ki ne lödd magad nekem. Húsz perc, és itt vagyok.

Kiss teljesen egyedül maradt a házban.

Kéti lekanyarodott a szűk erdei útról a betonútra, s annyira elmerült Kiss körül csapongó gondolataiba (nem tudhatta, hogy pár perce egy halálraítélt utolsó kívánságát tagadta meg), hogy észre se vette azt a két farmerruhás, fölfelé igyekvő férfit, akik mellett a két út találkozásánál hajtott el. Egyikükön katonaköpeny volt, a másikon hátizsák, s úgy néztek ki, mintha három hetet egyfolytában vonaton aludtak volna.

Kiss az asszony tréfás figyelmeztetése ellenére megivott még egy konyakot (életében az utolsót), aztán ide-oda ténfergett a szobában. A magnószalagok közt turkálva talált egy régi *Procol Harum*-ot, benyomta a kazettát a magnóba, s a zene éppen megszólalt, amikor a két férfi benyitott az ajtón. Kiss riadtan fordult hátra a zajra, hiszen azt hitte, egyedül van, s most csodálkozva pislogott a férfiakra. - Jó napot. Tessék.

A két férfi mereven nézte. - Kiss? kérdezte az egyik.

- Az hát, Kiss - bólintott Kiss -, de az igazi Kiss, vagyis Badi, az... - kezdett magyarázkodni, de többre nem volt ideje. A köpenyes idegen rövid csövű géppisztolyt húzott elő hóna alól, és kurta sorozatot lött Kiss Sándor mellébe. Vér fröccsent a HI-FI-toronyra és a kandalló fehér márványlapjára, aztán Kiss a padlóra zuhant.

A két idegen körüljárt a lakásban, de nem nyúltak semmihez. Egyikük próbaképpen belerúgott a földön fekvő férfi kezébe. - Kiss - mondta érzélem nélkül. A másik idegen kesztyűs kezével konyakot töltött magának Kiss poharába, és megitta. Kérdőleg tekintett társára, de az intett, hogy nem kér. Sietség nélkül kimentek, és nem húzták be maguk után az ajtót.

Hosszú szám volt, lassú, a „Halványnál is fehérebb Hárnyék” című, Kiss ifjúkorabeli nagy sláger, s amikor véget ért, véget ért a szalag is, és a magnó éles kattánása után mély csönd lett. A felélénkülő északi szél vékony hópermetet hordott be a nyitott ajtón.

Nézd már, ez az együgyű teljesen kihűti a lakást - szólt vissza Kéti a mögötte toporgó, fekete ballonba burkolózó asszonykának, amikor pár perc elteltével kiszálltak a kocsiból, és beléptek a házba. - Meglátod, nagyon kedves fiú, szelíd szemű, okos. Tetszeni fog neked. Nyugi, tudom, mit beszélek. Vedd le a kabátod. Most mindkettőtökre ráférne egy nagy szerelem. Sanyi! Sanyi, hol vagy?! -- kiáltotta, miközben felakasztották a kabátokat. Kéti benézett a konyhába, a másik, szőke Kleo-frizurás, törékeny csontú, széparcú nő pedig egyhelyben állt a küszöbön. - Sanyi, hol a fenébe' vagy? jött be Kéti a szoba közepéig, ahol aztán meg is látta a földön fekvő, véres alakot.

Dermedten állt, s egy hang sem jött ki a torkán. A szőke nő utánalépett, s meglátta a hullát.

Ő az? - futott ki a kérdés a száján.

Kéti csak kisvártatva tudott bólintani.

Boldog új évet! Boldog új évet! - sikította fülsiketítően a szőke nő, s aztán hisztérikusan nevetni kezdett.

Baán Tibor

HASONLAT

megfagyott a déli sarkon
 megfagyott mint egy hajléktalan
 megfagyott titokzatosan
 mint egy angyal
 akinek lelke téli park hatalmas
 megfagyott ennyi a hír
 nem lehet tudni pontosan mikor
 mozdulatlan vár el- és feltűnik
 a jég s a hó fehér csapdájába esve
 ilyen halál is van ilyen hideg
 és hatalmas csupa rejtély
 jégbiblia miben lapozni csákánnyal
 is nehéz mert összefagytak az óriáskönyv
 lapjai-rétegei az évek-századok
 s a holdsütés irgalmatlan fénye alatt
 de az a rigó aki majd *aki* elsőnek
 tör be ide boldogabb lesz mint társai
 boldogabb akkor is ha csak egy trillát
 énekel mielőtt kővé fagyva lezuhan

MEMENTO

micsoda súly - amíg lejut a kő,
 az ívelő, lefelé mozgó lépcsősor,
 amíg lejutsz tárt szárnyakon,
 spirálkörben bukva-merülve,
 amíg belecsobbansz az ősidők
 fortyogó tavába. Lázás álom
 Eldobom, de *visszajátszik*.
 A lépcsőházban egyre sűrűbb,
 fojtogató a füst.
 Kezem alatt a karfa
 teljes hosszában megvonaglik.
 Kialszik hirtelen a lámpa.
 Halálom viszem a halálba.
 Ereszkedem őseimbe -
 Homokba csont -
 Kőujjal tapogatok -
 A kihűlő bazaltban - még meleg -
 rózsát hajt az emlékezet.
 Susog az idő kőlombja -

 Micsoda súly!

Czegő Zoltán

BORDAL

A napot s a holdat hozza
két aranyos szarva között,
ereszkedik bé a szarvas,
patáig fénybe öltözött.

Evilági szép napokon
ember s állat kiváltságos.
Jó szőlővel, lágy kenyérrel
gyűlünk a Mátra lábához.

Bor az alja, bor a föle,
fölszusszan a Kékestető.
Eliramlott, oda a nyár.
Áldott legyen a Teremtő.

Híg életnek híg a bora.
Aki férfi, legyen gangos!
Megáll a lány, mint az őzek:
Itt a soproni kékfrankos.

Szigligeten Rókarántó
bort ereszt a Balatonba.
Itt ha rázom a diófát,
szőlő hull a kalapomba.

Savanyút rí a venyige.
Hol a kupa muskotályos?
Áldott legyen a hegy leve.
Jövendőt mond kilenc táltos.

Kévényi jót a holnapról,
jusson nekem is egy kalász.
A családnak kalongyával
hozz örömet, ha erre jársz.

Asztag illesse hazámat
- meglobban a lámpa lángja
túl sok volt a filoxéra
s a gonosz, ki hátrarántja.

Ha pap lennék, csak áldanék,
s házasodnék, ha még legény.
Hegyoldalba temessetek,
rajtam az avar is megél.

Küszöb alatt nóta motoz.
Csönd áztatja el a házat.
Hej, Vidróczki, most gyere ki!
Bor terem itt, nem alázat!

Fölviláglik, elhomályul
én időm is, mely learat.
Lélek, a terített égen
ott lelsz két tiszta poharat.

Budapest, 1997. aug. 13.

Galambosi László BÓBISKOLO

Masszi Péternek

Bóbiskoltam este,
bóbiskoltam reggel,
játszottam álmomban
fával, nefelejccsel.
Keze nőtt a fának,
haja a virágnak;
lepke-koszorúban
lányok táncot jártak.
Rózsa ült az egyik
nyíló tenyerére.
Másikéra galamb.
Gyöngéd lebegése
tükrözött csillagot
szellő-borzolt égen.
Vadludak siettek
sejlő derengésben.

Virradatkor apám
cifrázta a nótát,
bokrok körül tücskök
húrjaik zsongatták.
Hang szállt a magasból
szaporázva írtam:
hátam mögött angyal
harsonát fújt vígan.
Nádasok cimbalma
zendült, hol a távol
sípzenét is küldött
fözlizzó világból.
Bóbiskoltam este,
bóbiskoltam reggel,
lovak nyerítettek
port- felhőző kedvvel.
Odaáti tájról
hallottam suhanni
halott költőinket:
mélyen meghajolnil
lobogó sugárban
előttük akartam.
Jöttek, egyre jöttek.
Szótlán bólintottam.

Bóbiskoltam este,
bóbiskoltam reggel;

ülök öreg székből
roskadozó testtel.
Ha majd földre hullok,
tovasiklat engem,
aki régről tudja:
szolgálva szerettem.
Elnémuló szájjal
borulok elébe,
fejemet emeli
vigyázó szívére.

Alla Bilo-Rak

VÉGZETEM

Indulnék újra, meztelen akár,
 És bőröm vetkezném a néma fákra,
 Nem bánám, hogyha kígyó mar halálra,
 Nem rémít már a Sátántól-halál.

- Légy szeretőm! - bár Jézus násza vár,
 Én büszkén rúgnék fel erényt, akárha
 Szekerét a húzni fáradt pára,
 Ha futni hívja túlról jött madár.

És lennék elhagyott, halott szavak
 Hazája lenne felnevelő fészkem,
 Elégedett lehetnék már egészen,

- De törne újra rám a sors, a vak,
 Indulnék vissza: hív a végzetem,
 S látnák a fák, hogy csontom vetkezem.

AZ UTOLSÓ ZENÉSZ

Lehet, hogy későn állsz a vár kövére:
 Már örvény szédül, itt a szörnyű ár,
 S az elhagyottak, úzóttak nevében
 Indul feléd a víz - és bosszút áll.

Egy tábla jégen mit sem sejtve ébred
 A még repülni nem tudó madár,
 Miközben vízbe fúlnak mind a vének
 - A kis fióka tollmelegre vár.

Sodor a víz még élő holtakat.
 Gitárt szorít és elmerül a mélybe
 Egy bús zenész: baljában kottát tart...

Ó, mily halálok sír-zenéjét rója,
 S mit vált avarra, szkitára vagy gótra,
 ha végleg süllyed ébren tartó vértje.

A MOCSÁR

Elérhet rejtett múltak ingoványa,
 Amit úgy vágyott édes Nagyapád,
 Midőn a falvak hívó népét járva
 Latin Onokra vágyott: éppen Rád,

S amint Apáddal telt szekéren ülve
 Elébed jöttek vén hucul bacsák,
 Hogy kis fejed alá puhán terítve
 Báránybőrön aludd az éjet át...

Rejtett múltak ingoványa érhet el,
 Ha őszöd őse mánál jobb' érdekel,
 S elfelejtve erényt és szívszerelmet,

Felszólsz a próféta után, ha elment,
 S bár köre lépsz, soha-soha a sárba,
 Zsombék zsibong, s befog a lép hínárja.

(Ballá D. Károly fordításai)

Balla D. Károly

KÖLTÉSNET - EGYSZEMÉLYES NYELVEN

Alla Bilo-Rak (1951, Tiszovica (Tiszavirágfa), 1995, Jaszinya (Kőrösmező) kevésbé ismert rétorusin költő. Elettében alig tucatnyi verse jelent meg járási és üzemi lapokban. Filológiai furcsaságként néhány szonettjét külön kis füzetben adták ki a II. Összrutén Világintegrációs Kongresszus tiszteletére Ottavában. Földolgozatlan kéziratok életműve egy magát megnevezni nem kívánó tiszaujlaki magángyűjtő birtokában van.

Akésőbbi költő Hariszja Rak néven az Erdős Kárpátok egy kis hegyvidéki falvában látta meg a napvilágot, valószínűleg 1951-ben. Nagypája, Roman Rak a századelő ismert vándorprédikátora volt, egyik kidolgozója és hirdetője az ún. ruszolatín-elméletnek, amely cáfolja a ruténok szláv eredetét. Nézetei és a húszas-harmincas években kifejtett felforgató tevékenysége miatt többször összeütközésbe került a csehszlovák hatóságokkal, családja az állandó zaklatások miatt faluról falura vándorolt. Egyik fia, Italo Rak, eleinte apja nyomdokain lépni látszott, ám később talán a frissen berendezkedő szovjet rendszer retorzióitól félve felhagyott az igehirdetéssel és mozgó szatócsüzletet nyitott; hosszú szőrű hucul szamarak vontatta echós szekérrel járta a falvakat, petróleumot, tüt, cernát, cukrot, sót árult, illetve cserélt állatbőrre, élelmiszerre. Szaporodó családja mindenhol követte, s ha télen az embermagasságú hótorlaszok elzárták az utakat, hónapokra ottrekedtek egy kis községben vagy egy hegyi pásztor tanyáján. A kis Hariszja legelőbb szép hangjával keltette fel szülei figyelmét: mindent elénekelt, amit a parasztokról és bacsóktól vagy a templomban hallott. Amikor apja a hatvanas évek végén egy Alpiniszt márkájú táskarádiót vásárolt, a kislány az összes sláger is megtanulta (később, midőn publikálni kezdett, keresztnevét állítólag nagy példaképe, az orosz popsztár Alla Pugacsova tiszteletére változtatta meg). Verseket már ekkor írogatott, igen sajátos ruszin nyelven, amelyben egyaránt előfordultak a már csak bibliákban, egyházi liturgiákban élő ószláv szavak és a nagypapa „nyelvújító” „latinizmusai” és „romanizmusai”. Később kifejezésmódjában -- főleg kis számú iskolai éveit alatt beemelte az orosz és ukrán irodalmi nyelvfordulatait (ezektől később igyekszik megszabadulni).

Fiatalon megy férjhez, s hosszabb időre felhagy az írogatással. Férje a nála jóval idősebb Mikola Bilo, jó nevű állattenyésztő egy Rahó környéki állami gazdaságban, és nemigen van tekintettel felesége különbségeire, abba sem megy bele, hogy asszonya akár csak második névként - lánykori nevét megtartsa. Mégis, amikor Mikola az első verspublikációit felfedezi a járási lapban, megenyhül, s a kocsmában ivócimboráinak egy egész estén át magyarázza, lassan magát is meggyőzve, hogy milyen jó hangzású írói nevet választott hitvese.

Maga persze továbbra is Haszjának szólítja élete párját, de tudomásul veszi, hogy asszonya számára létezik egy másik világ - mint neki mondjuk a tenyészkosok akolja, ahová csak ő léphet be. Inni sem ezért kezd komolyabban, hanem mert egyre gyakrabban fáj a gyomra, és tapasztalja, hogy a pálinka enyhíti panaszait. Mégis ebbe hal bele: elhanyagolt, sosem kezelt fekélye perforál, rosszulletét részegségnek hiszi s a késve hívott orvos már csak az exitust állapíthatja meg.

Amég fiatalnak mondható gyermektelen özvegy egy világtól elzárt tanyára költözik a Fekete- és a Fehér-Tisza összefolyásánál, férje foglalkozását követve nutria-tenyésztésből tartja fenn a két alkalmazottat is foglalkoztató kis gazdaságot, és emellett csak az írásnak él. Felveszi a kapcsolatot a Tiszaszirmán lakó, matróna korú, németül író Olga Rischawival, lefordítja saját nyelvjárására verseit - de ezeket sem publikálja. Egyre telnek a kockás iskolai füzetek, ám a negyvenévesnél alig idősebb költő senki sem fedezi fel. 1995-ben váratlanul, a kőrösmezői körzeti klinikán egy kivizsgálás közben bekövetkező haláláról sem vesz tudomást az irodalmi közvélemény. Telerótt füzeit az egyik alkalmazottja viszi el a környékbeli paphoz, aki, nem tudván mit kezdeni velük, az egész pakkot postára adja a megyei könyvtárnak címezve. Ott nem iktatják, nem veszik nyilvántartásba - de megőrzik. Az anyag két éven át „lappang”, amikor is az intézmény egy osztálya új épületbe költözik, és az állományt selejtezni kényszerülnek. Az addig nedves pincében tárolt, kissé már penészes és roppant rossz szagú több évfolyamnyi különféle folyóiratcsomókkal és értéktelennek tartott politikai brossúrákkal együtt a kockás füzetek szemétdombra kerülnének, ha egy könyvritkaságok után kutató (s a költőzködés hírére Ungvárra érkező) tiszaujlaki gyűjtő magához nem venné. Bár kezdeni ő sem tud vele semmit, több mint egy éve féltve őrizgeti a nehezen értékelhető irodalmi ritkaságot, időnként megmutatva egyik-másik füzetet költő-barátainak, akik, ha kedvük úgy tartja, ki-másolhatnak néhány költeményt, amelyek publikálására aztán minden nyelvi normától elütő szóhasználatuk és helyesírásuk miatt egyetlen orgánus sem vállalkozik. (Az ukrán fórumok az írások nyelvjárásiasságát, „érthetlenségét” kifogásolják, az ébredő ruszin mozgalmak sajtóorgánusainak pedig a koncepciójában nem illik bele ez az egyszerre archaikusan szláv és modernül „latinus” grammatika.)

Úgy véljük, a nem túl jelentős, de igen különös sorsú költőnek némi elégtételt szolgáltathatunk azzal, ha a szinte „egyszemélyes nyelven” írt verseiből néhányat legalább magyar fordításban közreadunk, ezzel is kiszolgálva a Kárpát-medencében élő etnikumok közeledését.

Lángi Péter

MEGEMELT MUTATÓUJJ

Élek.

Idegszálaim

vibráló, vacogó vezetékek.

Vinnyog rajtuk száz vad hír,
lelkemben a mérgük elárad.

Ám csak

gyötri a szívem, s gyűjt az agyam nyafogó *ti-ti-tá*-kat.

Míg

léteemet így a világba naponta kötöm,

ritka a szép suhogós, az öröm,

de a nyűgöm

mind

idetódul.

Kint

- megemelt

mutatóujj -

mered egy

huzaloktól

fosztott

telefon-

oszlop!

Utassy József

ISTEN MENEKÜL

Van valami gyönyörű dolog abban,

ahogy előlünk Isten menekül:

halandók elől Ő, a halhatatlan!

Kiderül egyszer minden, kiderül.

Egy perzsa sah, kit szóra bírt a csend,

hírelte: nincs, nincs a sakknál nagyobb kincs.

Ha Istenről faggatták, így felelt:

sakktábla van, bábuk vannak, de matt nincs.

Tábori Zoltán

A MÍNIMUMVÖRÖS VASAJTÓ

A kertfalban a míniumvörös vasajtót Jancsi sokáig azért nem nyitotta ki, mert nem tudta eldönteni, hogy mit kérjen. Aztán egyszer Lakatoséknál sielő nindzsákat látott a tévében, és akkor arra gondolt, micso-da klassz dolog lenne sítalpakon siklani végig az utcán, gyorsabban, mint Farkasék kátyúk közt szalomozó horpadt BMW-je, az utcabeliek épp hogy csak utána tudnának bámulni az ablakból: nahát, jól látok, ez a Jancsi gyerek?! A kisfiú el is határozta, hogy igen, siléctet kér, most már csak azt kell megvárnia, hogy leessen az első hó.

Amióta az eszét tudta, Jancsit mindig is izgatta ez a magas, vakolatlan téglafal, közepén a míniumvörös vasajtóval. A kisfiú biztosra vette, hogy mögötte nem is udvar van, hanem kert. Kert, ahol minden másképp történik, ahol minden másképp van. Jancsiéknak csak udvaruk volt, nagy havazások után is legfőljebb másfél hóemberre való hó gyűlt össze rajta, a kisfiú számára mégis végtelennek tűnt, merthogy a kerítések erre is, arra is átjárhatóak voltak. Májusban, a nagy cserebogáröptetések idején például bármerre követni tudta cérnavégre kötött berregő kis masináját - kivéve ezt az egy oldalt, a meredek téglafalat.

A téglafal mögött Bangóék laktak, sok felnőtt, kevés gyerekek, de ennél többet Jancsi nem is igen tudott rólok. Az ingóságait azonban ismerte egytől egyig, mert Bangóék a végrehajtók elöl évente kétszer-háromszor áthozták a szekrényt meg a többit, és ilyenkor arra az egy napra Jancsiék kopott és üres lakása kifényesedett. Jancsi képes volt órákig eljátszani a míniumvörös vasajtó előtt a porban, a sárban, a hóban, hátha épp most fog csikordulni a kulcs, roppanni a lakat, s a feltároló fémszárny mögött mint finom, kecses és méltóságteljes hajó, jön gurtnihullámokon lengve a szerénysor. A kisfiú számára ez a nap szebb, különb, pompásabb ünnep volt, mint a karácsony.

Jancsiéknál szekrény se nagyon volt, nemhogy szekrény-sor. A ruhák az ágy végében, szék hátán vagy a falba vert szegeken lógtak. A szoba úgy nézett ki, mint egy placc zsilvásár után, ahol a holmik java már elkelt. A szekrénysorral bezeg minden egészen más volt! Valahányszor megállt előtte, a fénylő politúr ezeretéből, a vitrinajtók metszett üvegéből, a rézveretek kiszidolozott gombjaiból, fogantyúiból és pántjaiból sok-sok elkerekedett szemű, ellátott szájú kisfiú nézett vissza rá.

És a szakramentumok! Jancsi apja csak így hívta őket, mert felsorolni is nehéz let volna, mi mindent hoztak át mutatába ilyenkor a jószívű Bangóék: tévét, magnót, lemezjátszót, videót, hifitornyot és még sok olyasmit, amiről a kisfiú azt se tudta, micso-da és mire való. Hatalmas, homályos képernyőszeműkkel, antennacsápjakkal és szelvényezett, fekete testükkel mintha úrlények lettek volna, nem ebbe a világba való. A kisfiú szívesen bekapcsolta volna legalább egy pillanatra őket, de hiába dugdosta csatlakozóikat az egy szem konnectorba: a villanyt az Elektromos Művek már évekkal ezelőtt kikapcsolta.

Talán a ő házuk volt az egyetlen egész Kiszpesten, ahol

a leszerelt villanyórával együtt a vezetékekből is eltűnt az áram. A kisfiú irigykedve leste meg esténként az alsó szomszéd Takács bácsit, amint egy szál gatyában kilép az ajtón, körülnéz, egymáshoz nyomja a felszikkázó drótvégeket, és mögötte a lakásban felgyulladnak a lámpák. Jancsi szemében a részeges, vén Takács bácsi varázsló volt, aki megszelídíti a villámokat. Az ő apja soha nem nyúlt a drótvégekhez, mert hát éjjeliőr volt, este soha nem tartózkodott otthon, és különben is, annyi petróleumot hozhatott lámpákba a telepről, amennyit akart.

Jancsi számára magától értetődő volt, hogy tévéje annak Jvan, aki megszelídíti a villámokat, hogy a körtefákat egészen a csúcsukig szögcsdrót fonja be, hogy az ember bármelyik pillanatban kaphat egy hatalmas pofont, és hogy a gazdag családok a szegényekhez évente kétszer-háromszor áthozzák vendégségbe a szekrényt.

A kisfiú ült a míniumvörös vasajtó előtt, és arra gondolt, hogy a kerítés mögött a kert biztosan olyan csodaszép lesz, mint a szekrény-sor vitrinjeiben a táj: porcelánözönikék, porcelánvitorlások, korsós műanyagtündér, fabagoly, mézeskalácsház, szökőkútban üveghalacsckák, HAJDUSZOBOSZLÓI EMLÉK. És majd mosolyogva elébesiet egy jószívű gazdag ember, és megkérdezi: mit kérsz, kisfiú, mi a szived vágya?

Jancsi úgy képzelte, hogy Jézuska, ha létezik, valahol Jarrafele lakhat, ahol a szekrény-sor. Jancsi napokat töltött azzal, hogy a pánt magasságában kibontsa a téglafalat. A fai régi volt, a fugákban a malter az első érintésre porrá omlott, kifolyt. De az utolsó lökést, amitől kiperdült volna a lakatot tartó pánt, Jancsi mégse tette meg. Mert hát nem is volt olyan könnyű eldönteni, hogy mit kérjen.

Ült a míniumvörös vasajtó előtt, és ábrándozott. Az egyik nap az jutott eszébe, biciklit kér, és akkor gondolatban egész nap biciklivel száguldozott. A másik nap ágyat kívánt a két összetolt, ócska fotel helyett, és ilyenkor hátát a meleg téglafalnak döntve átbóiskolta a fél délutánt. A harmadik nap gitárra vágyott, s koszos kis körmeit a hasán kaparászva órákon át önfeledten dudorászott. Mindene megvolt. De ha egyszer benyit és kér, be kell érnie egyetleneggel.

A sí azonban egészen más volt. Sije az egész utcában nem volt senkinek. Essen csak le a hó, s ha csak öt vagy tíz centire is, de átszágulldhat minden felett.

A hóra azonban még hónapokig várni kellett. Január lett, és még mindig semmi. Ha éjjelente Jancsi felriadt, az első dolga az volt, hogy az ablakon át az udvarra lessen: nem esik-e.

Azon az estén, amikor végül is kinyitotta a kerti vasajtót, A hideg és fekete volt minden. A kisfiú korán lefeküdt. Ajtódörrenésre, káromkodásra, üvöltözésre ébredt.

Az anyja keservit az ilyen gyerekeknek! Ha falábam volna, azt is eltűzeltetné! Mert fázik! A grófkisasszony! Az bezeg nem érdekli, hogy a szülőapja nemsokára mehet ki fagyoskodni a telepre.

Jancsi kidugta a fejét a pokróc alól. Az apja az ágyon ült, sovány térdén söröspalackot egyensúlyozott. Odakinn, a sötét udvaron egy vékony hangocska halkán hüppögött, zokogott.

- Kuss! Kuss legyen! kiabált az éjjeliőr. - Egy órám van az indulásig, legalább addig hagyhatnátok pihenni!

Az alacsony mennyezetre halványsárga koncentrikus köröket vetített a petróleumlámpa fénye. Jancsi körülnézett. Hugi rég kinőtt, rácsos gyerekágya üres volt. „Szóval Hugi húzta ki a gyufát, nyűszít kint az udvaron!” - vigyorgott magában kéjesen a kislány.

A hang egyszerre csak távolodni tetszett. Jancsi gyanakodva bámult ki az ablakon. A homályos kis árnyék mintha a téglafal, egészen pontosan a miniumvörös vasajtó felé tartana. Ez még képes, és megelőzi!

Felpattant, magára rántotta a fotel hátáról a kiskabátját, és kirohant a szobából.

- Ez az, Jancsi, adj neki a nevemben is, ne ríj már fel a szomszédokat! - kiabált utána az apja, az éjjeliőr.

Az udvaron, a havat jósló hidegben Jancsi máris megnyugodott: Hugi még egészen messze volt a vasajtótól. Az udvar közepén térdelt, és zokogott. Ahogy meglátta testvérét, feltápáskodott, a karjaiba vetette magát. A kislány ösztönösen magához ölelte.

Hancsi, Hancsi! - sírt a kislány. Hideg volt, sijtam, apu meg bedobta a tűzbe a Majcsi babát!

Jó! van, ne bőgj, nincs semmi baj! - Jancsi eligazította a kislány vállán a takarót, és húzni kezdte a ház felé. - Gyere, visszamegyünk.

Hugi belecsimpaszkodott a testvéérébe, és tovább zokogott.

Majcsi elégett! Most nincs babám!

A kislány az ölelésbe belefájdult a mellkasa. Oldalt nézett, a pillantása megakadt a kerítésfal vasajtóján. Tátongó feketete volt, mintha nyitva lett volna.

Gyere - suttogta a kishuga fülébe. - Gyere, kapunk helyette másikat.

Egy perc alatt végzett a lakattal, és kéz a kézben beléptek a kertbe, álmai birodalmába.

Sötét volt, de annyit azért láttak, hogy nincsenek egyedül. Pár méterrel arrébb egy medveszerű árnyék görnyedezett a fal tövében, és valami hangosan csobogott.

- A devlába, purdék! - mennydörögte a medveszerű árnyék. - Hát tik meg mit kerestek erre?!

Mintha valóban vitrinben lettek volna, egy kilométereken át hurcolt, óriási szekrény vitrinében: nagy, idomtalan, összevissza burogatott tárgyak heverték mindenütt.

Odébb a házban égett a villany és gépzene szólt. Valahol egy elszabadult férfihang énekelt.

- Szírre, szúrre, szárra, szörre, sej, ne sokat adj, galambom...

Jancsi összeszedte magát.

- A kishúgomnak elveszett a babája, és azt gondoltuk, itt...

- Nem is elveszett, elégett! szipogott a kislány.

- Szeretnénk a bácsiéktól kérni egy babát. A bácsiéknak biztosan van babájuk...

A férfi a nadrágját gombolgatta. Kicsit dülöngélt, fél kézzel megkapaszkodott a falba.

- A babák a legfelső sorban vannak - jelentette ki. - A baba, az főnyeremény. Ne légy kapzsi, egy tükröt könnyebben lőhetsz magadnak.

- De nekem baba kell! - A kislány belefúrta a fejét Jancsi kabátjába, alig hallatszott, mit mond.

Mit mond? - kérdezte a sötét tócsa fölött álló ember.

Egy babát szeretne. - Jancsi a falat bámulta. Ugyanolyan volt, még szagra is, mint náluk. - Csak ez az egy babája volt.

- Tudjátok mit? - nevetett hangos, bőfögő nevetéssel a medveszerű ember. - Hogy lássátok, kivel álltok szemben, török nektek egyet, ha fölérem. Itt várjatok meg.

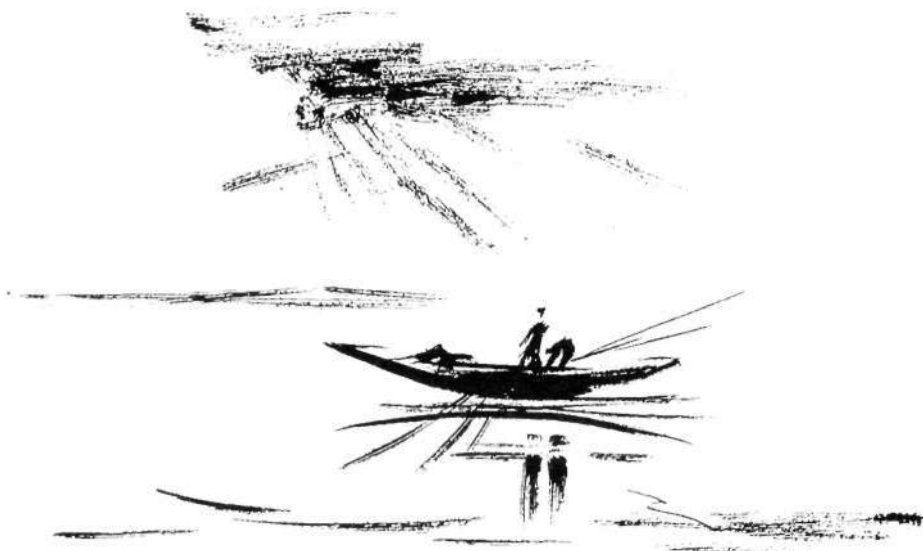
Nevetett, átlépett a tócsán, és fekete lábnyomokat hagyva maga mögött eltűnt a sötétben.

- Szírre, szúrre, szárra, szörre, sej, ne sokat adj, galambom! - énekelték a távolban a hangok.

A kislány és a kislány sokáig vártak a roncsokkal teli udvar szélén, azután Jancsi óvatosan átölelte Hugit, és hang nélkül kormányozni kezdte a téglafalban tátongó ajtónyílás felé.

- A bácsi nem érte fel? - kérdezte a kislány.

- Nem - felelte a kislány.

Marafkó László

KITÉPETT NAPLÓ

Amúlt ciszternája mindig szívárogo. Felfogni ebbe-abba. Cserépbbe, írásba.

*

Végtelenített monológ.

K-vonal Istenhez. A mindenhatóhoz. A túlvilágra.

*

Kítől búcsúzol immár eszmélése óta? Magadtól? Túl nagy pazarlás volna, olcsóbban is megtehetnéd. A világtól? Hiszen tudomást sem vesz rólad. Vagy benned búcsúzik valaki valamitől? Szemfényvesztő játszma. Elfogysz bele. A salakja ittmarad: összeégett mondatok. A megérkezés sem nyugtat meg: nem érkezel sehova, utolsó világos pillanatodig a befejezetlenséget birtoklod.

*

Kisajtolod az emlékeket, mint az olajütő a magvakat. Újraélheted - kényed-kedved szerint alakítva a megtörténtet. Csak egyre nem vagy képes: valamikor önmagad újraépíteni. Akkor belegázoltál az időbe, hogy belekóstolj. Most minduntalan visszaképzeled magad a múltba. Hajlítgatod az időt, mint rugalmas betonvasat.

Mindig egy másik időt megélni. Így megsokszorozódní.

*

Az ízt keresi évezredekig. (Még nem olvasta Proustot, a Madeleine-keksz illatával...)

Egy kopott külvárosi pályaudvar restijében, estefelé, holtfáradtan. A visszaút előtti ejtőzésben. Bátyja a menyasszonyával egy napra a fővárosba utazott, s ő elkísérte őket. Izomszagató gyaloglás az elintézni valókért. De mégiscsak a főváros, esti képzelgéseinek helyszíne. Ahol eltűnni lehet, elmerülni az ismerős tekintetek elől. Az örökös „maradj a seggeden” elől. Egy nap megváltottság.

S mielőtt beállna a szerelvény, a resti kockás abroszú asztalánál lélegzetet venni, mint egy világutazó. Sör és kávé. Egy korty ebből, egy korty abból. S a nyálkahártyáján kiválik a páratlan aroma. Evék múlva próbálkozik, s nem sikerül kikevernie. Pedig a legolcsóbb kávéból főzte a presszógép. S a legolcsóbb sör lehetett, mert akkoriban egy fajtát adtak csak a restiben. Amikor később már megtehetette - megpróbálta jobb sörökből és kávékból megismételni azt az elegyet szánalmas utánzat volt. S megkísérelte olcsó kis presszókban megismételni az alkímiát nagyon átlagosra sikeredett.

A legegyszerűbből lesz a kivételes. Ami attól az, hogy szándékkal megismételhetetlen. A laboratórium laboratórium, az élet meg az élet. S az akarnok nem az Isten.

Bátyja kórházi ágyánál felidézi a restiben történeteket. Épp csak rémlik neki valami, de a fájdalomtól összegyűrt arcon enyhület: hogy emléke egy csésze felgőzölt kávé-

ban és a sör kesernyés ízében. Immár ízének hiányában. Bátyja majdani hiánya egy másik hiányban. Valami, ami hiányok reciprok értékéből áll össze.

✱

Amint letaglózott a gyász, hónapokra, fél évre elhagytak az érzelm-megszállók. Csak gyanítod ez tünet volt. Korábbi, rohamszerű jelenlétük jelezte a közelgő tragédiát: egyazon háló távoli pontján vergődtek, a világot itthagyni készülők, s te. A láthatatlan szövedék töletek rángott, általa vergődtek, anélkül, hogy tudtátok volna. S mert egy anya szült benneteket, míg ő a betegségével viaskodott, te is - akaratodon kívül - ébren is hánytorgtál. Beteljesedett - apád szájából - az ítélet közhelye: „Ne felejtsetek e!” Rád mérve az emlékezés gyötrelme. A legszigorúbb végrendelet a le nem fektetett, s a legkíméletlenebb végrehajtó a képzelet: valahonnan áttetsző szálakkal irányítják.

✱

Aszerpentin alatt a város, amint körülfolyna a tengeröböl. A part fenyői, a lágyan emelkedő utcák. A délután kegyeimi fényei. Milyen ismerős ez, amint a park sétányáról lepillantasz az amfiteátrum csorba ívein. Mint kifejűrlő gyerekkori emlék. Próbálok felidézni a felidézhetlent.

És hónapok múltán valaki, mint olcsó jósnő (pedig nem az, csak okkult tanok hívője), azt állítja, hogy édesanyád, nem sokkal a halála után, más testébe költözve újra megjelent. És megnevezi a várost, amit ismerősnek véltél. Pedig nem is tudhatja, hogy jártál ott.

Bárkinek hiszel, egyfele vonz.

✱

Ahegy: megrendülésed emlékműve. Akkor, a férfikor akapujában azt hitted, hogy már sosem térhetsz vissza abba a városba, amelynek pályaudvara mögött szikláival ott magasodott. Aztán évtizedek múltán, újra abban a városban élve, eszedbe jutott ez a megrendülés. Pedig segítettéi az oldalába házat építeni a barátodnak, s vendég is voltál többeknél, lejtős utcáin. A fiad ott járt iskolába.

Most itt rostokolsz az aljában, a buszmegállóban. S mindez elötölul, mint egy eldölt palackból. Van-e értelme a kétségbeesésnek, ha az elszánás győzedelmeskedhet? Ezek visszafelé okoskodások. Előre miért nem tudunk bizonyosságokat? A megtörténhetőt megtörténtként befogadni? A gondolatjáték vajon nem a valóság röntgenfelvétele? S a valóságnak csak egy fázisát tudod megélni?

Megjön a busz --de minek felszállni? A hegy ott lesz akkor is, ha te nem vársz sem buszra, sem válaszokra.

✱

A büntetésed: képzeleted jutalma.

Büntetésed és jutalmad: a képzeleted.

Pál László
JÚLIUS

Az utak most szeretők lábnyomát
 hordják megittasulva és bennük
 a megrakott kalászkok kedve leng
 acélosan a testünk újra árad
 mint szűkülő és táguló pupilla
 leírhatatlanul ragyog az est
 kőből és fából nem faragható
 a pillanat bezárna itt egy ablakot
 és választ adna minden gondolatra
 hát menj aludj a dolgok élre állnak
 bevégezetlenül és álmukban
 áttetszik rajtuk egy gyermek arca.

ADVENT

Mire megjössz, hatalmas rend lesz.
 Szegetlen percek tisztasága.
 Meleg csöndjükkal párnák
 és abroszok világlanak
 a királykék éjszakába.

Az ablakom mögül
 egy végtelen mély kútba nézek,
 ölelő karjait érzem, és
 lehullanék, lehullanék
 ölébe tán az ős-egésznek.

Belépő tested színeit
 feloldja parttalan a gyertya lángja.
 Viaszcseppben most elpihen a tenger.
 Hófehér ingjeink alól
 áttetszik létünk csipkevászna.

Palkó Gábor

FORMÁCIÓ, DEFORMÁCIÓ, ÉLETRAJZISÁG

Az önéletrajz tehát nem műnem vagy eljárás, hanem az olvasás vagy a megértés alakzata, mely bizonyos fókig minden szövegben előfordul. Az önéletrajzi momentum úgy történik meg, mint azon két szubjektum közötti kiegyenlítés (alignment), amelyek részesei az olvasás folyamatának, melyben kölcsönös reflexív behelyettesítéssel meghatározzák egymást. A szerkezet különbözőségeit éppúgy magába foglalja mint egyezést, mivel mindkettő a szubjektumot alkotó helyettesítő cserétől függ. Ez a tükörszerkezet olyan szövegekben fordul elő, ahol az író saját megértésének tárgyaként jelenti be magát, bár ez csupán a szerzőségere való szélesebb igényt teszi kifejezetté. Arra a szerzősége, amely minden olyan szövegben helyet kap, amelyet valaki által valónak jelentenek ki, és annyiban teteleznek megérthetőnek, amennyiben ez a helyzet. Azt is mondhatnánk, hogy bármelyik olvasható címlapú könyv bizonyos fókig önéletrajzi."

Paul de Man fenti szövege az önéletrajzi, és az önéletrajzi-ként is olvasható szövegek retorikáját vizsgálja. Gondolattmenetet folytatva nem nehéz belátnunk, hogy a szerzőjének halhatatlanságot biztosítani akaró retorikai szerkezet, mely a nyelv részlegességének képzetével áll harcban, a másodlagos szövegek retorikájára is hatással van. Ahol a szerző képe van hivatva a szöveg kitüntettségét szavatolni, a szöveg értelmezéseit szükségképpen a nyelvnél élőbb, valódiabb képzet retorikájával kell alátámasztani. Azok a másodlagos szövegek tehát, amelyek poétikai érvelésüket a szerző mitizált képével legitimálják, a szövegek önéletrajzi maszkosításának nagy retorikai társasjátékába kapcsolódnak be.

A Szabó Lőrincel foglalkozó szakirodalomban gyakori ezen beszédmód. Ennek közkeletűvé vált kritikája figyelmen kívül hagyja azt a jelenséget, hogy a másodlagos szövegeknek éppúgy befogadói elvárásoknak kell megfelelni, ahogyan az irodalmiaknak. Az irodalomtudományi köznyelv pedig hosszú ideig elképzelhetetlen volt a legitimáció ilyen - úgymond - szövegen kívüli módzata nélkül. A következőkben egy olyan műalkotásról szeretnék beszélni, mely különösen terhelt életrajzi retorikával. A huszonhatodik év olyan szöveg, melyet a legtöbb elemző problémamentesen vet össze nem irodalminak tekintett szövegekkel. És persze fordítva, a fenti műalkotásnak jelentős része van a költő képének kialakításában. A fikció részlegességének képzetét sikeresen ellensúlyozza az életrajzi kötődések hangsúlyozása. El szeretném kerülni azt a látszatot, hogy a szakirodalom rovására írjam ezt a jelenséget. Maga Szabó Lőrinc készítette elő többek között a Vers és valóság és a Korzátí Erzsébet fiához írt levél révén. Úgy tűnik, A huszonhatodik évben fontos szerepet kap az életrajziség retorikai alakzata. Az óvatosságra mindazonáltal minden okunk megvan, hiszen az előbb említett mű, a Vers és valóság a jelentésképződés ellenében ható tendenciái igen erősek, a szerzői kép, vagy pontosabban maszk létrehozásának gesztusa a központi szempont, s ez az értelmezések körének szűkítéséhez vezethet. Így értelmezhető a versbeli beszélő azonosítása a szerzői szóval és szándékkal, valamint az egyes versbeli szövegek „nevesítése” is, amikor is egy személyes névmást egy életrajzi névvel azonosít. Hiba lenne azt gondolni persze, hogy a kommentárok mentesek lenné-

nek attól a retorikától, amely a műalkotások sajátja. Abban a beszédhelyzetben azonban, ahol sokan a szerző közvetlennek, azaz alakzattalannak gondolt megnyilatkozását az értelmezésre nézve kötelezőnek gondolják, azaz szétválasztani igyekeznek fikciót és nem fikciót, nyelvet és jelentést, lehetnek káros következményei is egy ilyen szövegnek.

A huszonhatodik év esetében értelmezési hagyomány a versek grammatikai viszonyait életrajzi alapon meghatározni. Így tehát a versek egyes szám első személye: Szabó Lőrinc, a második személy Korzátí Erzsébet. A fenti hagyomány a ciklust értelmezhetetlennek látja az életrajzi háttér ismerete nélkül. Szabó Lőrinc számos írása tartalmaz ilyen irányú elképzeléseket. A nem nyelviként értett életrajzi retorika felbomlásának egyik jó példája KABDEBŐ Lóránt metaforája, a „hagyományos szerető”, mely elbizonytalanítja a második személy életrajzi megfeleltethetőségét. Érdekes jelenség, hogy az életrajzi retorika beszédmódját látszólag mélyen őrző szerző esetében a poétikai belátások gyakran a fenti retorika ellenében működnek. (Meg kell jegyezni, hogy a jelzett beszédmódok különbségét nem hierarchikusan értem, inkább értelmezési, befogadási kultúrák változásaként.) Az első személy önazonosságának problémája - tudtommal - nem merült fel az elemzésekben. A következőkben vázolt értelmezés annyiban tér el jelentősen a korábbiaktól, hogy az életrajziséget retorikai alakzatként kezelve annak formáló és deformáló szándékaira, illetve hatásaira összpontosít. Ennek értelmében a már említett Szabó Lőrinc levelet, illetve a Vers és valóság egyes szövegeit is játéktérbe vonja, nem mint a nyelven kívüli „valóság” dokumentumait, hanem mint a befogadást formáló alakzatokat.

Értelmezésem abból a kettősségből indul ki, amely már KABDEBŐ Lóránt említett szövegében megbontotta a második személy azonososságát. „... a halott kedves alakja az emlékezés olyan alkalmává [vállik], amelynek során a szenvedély, az önvád, a reménykedés és az önkontroll hullámszámban élheti át élete ellentmondásait a költő: a stilizált téridő és a valóságos tények világa közötti kapcsolatot az alkotásfolyamat jelenében megteremtve. Ezáltal nő meg, kap fontosságot a kedves alakja: a hagyományos szerető világokat összekapcsoló személyiséggé lényegül.” (KABDEBŐ Lóránt: Szabó Lőrinc, Bp., 1985., 251.) Valóban, A huszonhatodik évben két nőimage, nőkép jelenik meg, egy hagyományos szerető, aki nem különösebben fontos, kissé köznapi, és egy világokat összekapcsoló, azaz mitikus pátozzsal megjelenített. Az első jelenléte az Amit még látott részben kizárólagos, később a mitikus kép lesz hangsúlyos. (Itt jegyzem meg, hogy az életrajzi retorika egyik alapvető formációs szerepe a grammatikai funkciók nemi elválasztása, a beszélő férfi, a megidézett nő. A mű szövegterében erre kevés utalás van, a legtöbb szonett nem tartalmaz nemileg értelmezhető utalást. A két nőkép elválasztottságot jelent, ahogy a fenti idézet is mutatta. A lírai beszélő emlékezetének terében egy elsősorban szexuálisan érdekelt, és egy mitikus nő képe válik szét. Az elsőre vonatkozik a sajtó vágy untig ismételt képe. A halál, mely a mű terében az első és második rész közé jelenetűdik, teszi lehetővé annak a mitikus pátozznak a megjelenését, mely élesen elvállik a szexualitásával a lírai beszélőhöz kap-

csolódó nő képétől. A halál egyrészt a szexualitás lehetőségének megszűnését, mint hiányt, másrészt a stilizálás lehetőségének létrejöttét eredményezi. A lírai én horizontja hasadtá válik, amennyiben a halál az elsősorban szexuális partnerként felfogott társ elvesztését, ugyanakkor valami magasabbrendű megteremthetőségét egyaránt jelenti. Rába György kritikája, mely a nemiség kultuszában látja a mű világképének lényegét, figyelmen kívül hagyja ezt a kettősséget.

A nő halálának képe közvetlen kapcsolatba kerül a mű megalkothatóságának képzetével. Egyrészt az egész mű mint lírai rekviem kötött az eseményhez, másrészt az emlékezés aktusának tárgya a halott. Ugyanakkor ez a jelenség összekapcsolódik a hatás kérdésével is, amennyiben a modernségben a műalkotás létrehozásának előfeltétele a hatástól való függetlenedés. A szexualitás a maskulin társadalomban a férfi számára az aktivitástól való megfosztatást jelenti, a szexuális vágy az alkotás ellentétévé válik. A szexuális partner halála tehát nemcsak tematikailag, hanem a mindig valamit gátlóként felfogott hatás megszűnésével is a mű megalkothatóságának előfeltétele lesz. („S oly könnyű így: szavad sincs szavam ellen,/ nincs féltékenység, igényeidet/ rám bízod: én önzetlen lehetek,/ és te csak szárnyam, soha-soha terhem!”) (93.) Az alkotást azért nem fenyegeti a vágy mint kiszolgáltatottság, mert tárgya megsemmisült, s az emlékezés aktusában van csak jelen, ahogy maga a vágy is fiktiivé vált. A lírai alany érdekelt azonban a hiány érzetére való emlékezésben, ez képezi a megszülető műalkotás tulajdonképpeni tárgyát. Az emlékezés célja valóban a műalkotás megteremtése, határát a mű befejezése jelöli ki. Az emlékezés tétje nem a múlttal való párbeszéd: a nő képének megalkothatósága az alkotói, költői képesség függvénye. Ez utóbbi a mű terében adott, a nő jelenléte halála után valóságosabb, erősebb, részlegességét azáltal veszti el, hogy a műalkotás részévé vált: „Erősebben vagy, amióta nem vagy”. Ugyanakkor halottnak kell lennie ahhoz, hogy problémamentesen alakítható legyen az emlékezés során, az álom, tündér, kísértet szavak, melyek a halott nő leggyakoribb jelzői közös nevezője a testetlenség, alakíthatóság. Az egyes szám első személy önazonossága megkérdőjeleződik a halál képzetkörének megítélése nyomán, hiszen a veszteség teszi lehetővé a műalkotás létrejöttét.

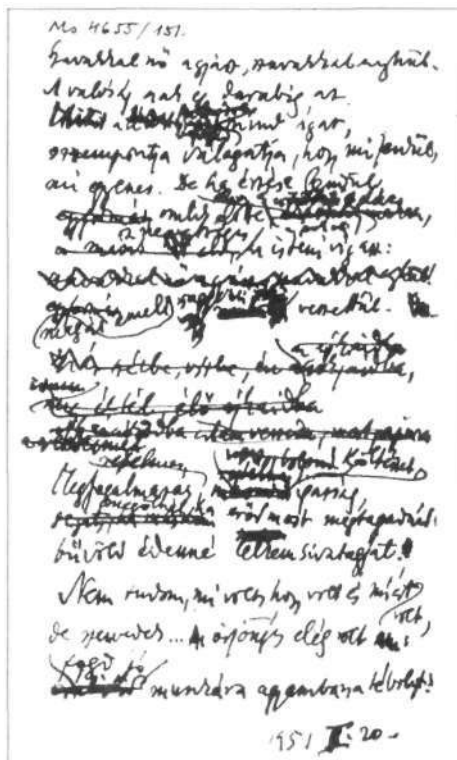
Felmerül azonban a kérdés, miért érdekelt az emlékező a köznap értelemben vett nő stilizálásában, a szexuális kapcsolat idealizálásában, amely egyúttal a nő halálának igenlését, az emlékezet közhelyes sémákba csúszását is jelenti? Mi áll a sok kritikát kiváltó pátosz háttérében? A válaszhoz először is az emlékező saját image-ét kell megvizsgálni. A kapcsolat múltját valamiféle földöntúli teljesgként, egészként megidéző szólam nyilvánvalóan az értékvesztett állapot nagyításának retorikai eszköze. Ugyanakkor ez a nagyítás az, ami a kedves képét érdektelenné teszi, egy reális nő képe kevés a földöntúli reményvesztettség magyarázatára. Első pillanatra azonban nem világos, miért

van szükség a reménytelenségre e nem emberi mértékű megjelenítésére, mely időnként a nyelvi megformáltság esztétikai értéke ellen munkál.

Amitizálás háttérét a nyelv részlegességének, a kép, a szó negatív kontextusának és a teljességigénynek szembenállásából érthetjük meg. „Csordítja őket s nincs meg a szavakban/ Szégyen: csak mellébeszélni lehet!/ Vissza kéne vonnom verseimet./ Fogan, nemz, és megfogalmazhatatlan!/ Idézni is csak körülírva tudtam./ hernyóban lepkét! Utcagyerekek/ s bölcsék nyelvén egyforma üzenet:/ tündéri parancs az állati magban.” (69.) A nyelv tehát alkalmatlannak bizonyul a neki szánt feladat, a teljesség kivívására. Egy régi metafora vezet nyomra, mely a nyelvet szimbolizáló név mögött feltűnik: „a név, a másnak gyűlölt, becstelen,/ az üvegálarca piros szívemen:/ a te neved, szegény Erzsébetem, (kiem. PG.)”(78.) A szív, mint az érzelem helye átlátszó álarcként viseli Erzsébet nevét, azaz a nyelvet. A szonett retorikáját követve a lírai én hatalmas érzelmi háttere az, ami legyőzni hivatott a bár részlegesnek, de átlátszónak, eszközszerűnek gondolt nyelv ellenállását. A lírai én hasadtságának jele, hogy tisztában van az emlékezés névlegességével, melynek nem a kedves felidézhetősége, hanem a nyelv legyőzhetősége a tétje: „Így szeretnél akkor is, hogyha élnék?” A nő képe csak mint műalkotás, mint a halhatatlansággal szembeszálló szöveg álarca érdekes, ezért nem a fénykép, hanem Ferenczy Béni „idealizált” rézplakettje kerül a címlapra.

A szöveg pátoszt az életrajzi utalások alapján Szabó Lőrinc személyes magánmonológjainak szokás tartani, azaz a mű egészének horizontját az emlékező szólamával azonosítani. Óvatosságra int azonban a szonettek hangnemétől teljesen elütő bevezető a Vers és valóság kötetben, valamint az Utóhang legtöbb verse. A deretorizáltság ez utóbbiakban azonos tematikában, sokkal nagyobb esztétikai értéket hoz létre, mint amelyet akár a szexuális vágy panasz, vagy a személyesség halhatatlannak szánt pátosza. Ezekből két kézenfekvő következtetés adódhat. Egyrészt elfogadhatjuk, hogy A huszonhatodik év Szabó Lőrinc pályájának olyan szakasza,

amelyen a műalkotásokkal szembeni igény a modernség korábbi fejleményeihez hasonlóan metafizikussá növekszik, s ennek következménye mára részben nehezen olvasható szonettek sora. Az életrajzi kutatás itt bizonyosan a szívbetegség és a kiadatlanság személyes kudarcainak ellensúlyozását mint törekvést tárná fel. A másik lehetőség azonban ezzel szemben a lírai én metafizikai elvárásait reflektálva rájátszik a századforduló, sőt a romantika egyes szemléleti formáira, a személyesség kalandja, a szív egyenes beszéde így az esztétizmus ironikus megidézése lenne. Ebben a felfogásban az, hogy elmarad a műalkotás teljességének létrejötte, nem a szerzői szólam kudarc, hanem a párbeszédbe vont korábbi művészetfelfogás megszólaltathatóságának megkérdőjelezése. Így legitimálódik az a jelenség is, hogy az emlékezet megfeledez a demitizált kedvesről, hiszen a szöveg a klasszikus modernség monológjára való emlékezőként teljesedik ki.

Egy szonett kézírata

Forrai Eszter
TESTKIÁLTÓ

Megint beszéltettedél
Testkiáltó, lélektépő
Hallgató falak között -
Villogó profiloddal
gyógyítottad fájó izmaim
Két karod vaspáncéljában
vallattál
Meddig vállalom,
ezt a bársonyízű
látomástalálkozást

Hogy kitépjelek magamból
Megtagadtalak
S letöröltem nyakamról
Vérrózsa csókjaid.

KORMÁNYKERÉK

Hajódon, vagy autódon száguldsz
Képeidből árad a szívárványos hajnal -
Veled ébredek reggelente
Fémek feltöltődnek, ha hozzájuk érinted kezéd
Szívek, szemek belőled táplálkoznak -

Talán megégettem szárnyaim
Mikor megismertelek
S ha madár lehetnék, messze szállnék
S csak távolról sütkéreznék sugaraidban.

Tóth Imre
DUPLIKÁCIÓ

romló időben
 rejtőzik a szellem
 hét év múlva
 visszatér az angyal
 erős királyok szállnak
 le az égből
 a fekete király a leghatalmasabb
 pajzsok állnak a memóriában
 holtpont végleges kizárás

SZÁMŰZÖTT ISTENEK

elmúlik ez a világ
 és benne minden
 tízezer bódhizattva
 áll a téren
 isten keresett
 de nem talált otthon
 életében egyszer mindenkinek
 tízezer sebből vérzem

NEGYEDIK REND

a halhatatlanok kertjébe
 emigrálok
 feltámad a halálban
 a helyettes hiány
 arra ébredtem
 hogy meghaltam
 az egyik fény kialszik
 a másik fellobban

Sárkány Márta

KÉPEKEMLÉKEKEMLÉKKÉPEKEMLÉKEKEMLÉKKÉPEKKÉPEK

mindenfehérvakitóanfehéracsempeafalonaköpenyaháló
ingemlelhajtomfejemhálóingemrésénátlátompetyhüdthas
amralógóméllemolyanocsmányhogynevetnemkell

- Kedvesem, figyeljen! - a fehér hang hozzám szól.

Ezt a képet ismerem

Játszottam én is

A redőny résein belopódzó fényben átlátszó volt a ke-
zem

Egész este a reggeli játékra vágytam

Az esték szomorúak voltak

Nem volt ott anyám

- Ne bőgj, nem vigasztallak, mint anyád! - Nagymamám
kemény hangjára elhallgattam.

Befelé csorgott a távollét, az egyedüllét, a hiány.

És a remény. Hogy jön. Ertem jön. Elvisz.

Kis puffanás a dunyhán.

Cukor.

Nagymamám engesztelése az egésznapos gonoszko-
dásért.

Bárcsak olyan lenne, amilyen reggel a párnája alatt la-
pult.

Zselés, csokoládéval bevonva. A megdöbbenéstől lopni
sem tudtam.

Ez más. Töltetlen savanyú.

A karácsony. A várva várt KARÁCSONY.

Az egész család otthon. Nagymamám a főhelyen.

Mellette nagyapám.

Nem beszélnek.

Soha nem beszélnek egymással.

Én vagyok a közvetítő.

Eridj, mondd meg nagyapádnak.

Eridj, mondd meg nagymamádnak.

Csak ülnek az asztalfőn.

És hallgatnak.

A szükség megtöri a hallgatást.

Osztozkodnak.

Ez kevesebb. Nem, mind odaadtam.

Kiabálás, vita, veszekedés. Trágárság, ütlegelés.

Fülemre szorítom kezem. Szaladnék. Futnék.

A tizes ott van közöttük a földön.

- Kedves, nem mond nekem semmit? - A fehér hang tü-
relmes.

Szépek a képek.

Én szebbet tudok.

Becsukom a szemem.

Kék olvad zöldbe, vörös körök halványsárgába mennek
át, bordó fejű, fehér csipkesapkás egysejtűek kergetőz-
nek lila, rózsaszín, zöld, kék, sárga amőbákkal.

- Mi jut eszébe róla?

A csók.

Királylány voltam.

Anyám királyfi.

Szerelmeskedtünk.

Összeért az orrunk.

Nevettünk.

Hátrahajtotta fejét. Gyönyörű foga megvillant.

Belefúrtam arcom a hajába.

Tündérhaj.

Arcomba leng.

Apa, apu, apukám

hol vagy,

hová bújtál,

gyere elő,

soha többé nem leszek rossz,

apa, apu, a...

A macska ott mosakodott a teraszon.

Nagymamám botját felemelte, magasról suhintott le.

A macska vinnyogva, sántítva, megalázva menekült.

Nagymamám mindenkit gyűlölt, aki férfi.

Gazdag volt.

És büszke.

Nagyapám megbocsáthatatlanul fiatal és bohém.

Ezt nagymamám nem tudta feledni.

Nagyapám később rájött, jobb a halál.

Egy évvel később nagymamám büszkesége

véres, bűzös székletével eltávozott

végbelén,

aztán eltávozott

ő maga is.

Nem értem.

Nem tudom.

Hova lett a királyfi.

Elhízott.

Szürke, fekete ruhákban járt.

Orrán kitágultak a pólusok.

- Földieperorrú - mondtam, és

össze akartam dörzsölni
 az orrunkat.
 - Nagymellű.
 Ezt ő mondta. Nekem.
 Nem ért hozzám,
 de ellökött.
 Kamaszkorom sérelmei. Az el nem dugható hegyek.

Tőle kaptam. És apámtól.
 És most nekem rója fel.
 Nyelem a könnyeimet.
 A királyfi már nem szeret.

Ölembe ülnek.
 Hideg a lábacskaik.
 Puha pléddel körbefonom magunkat.
 Kotlós a csibéivel.
 Gyöngyök gurulnak szájacskáikból
 Kezük nyakam körül.

Biciklin ül. Szaladok mellette. Lehagy. A győzelem
 megmármorosítja,
 Hátranéz. Hív. Nevet. Nem Erem El!
 Csikorgás.
 Késő.
 Ívben repül.
 Feje kop-
 pan
 és
 mint egy
 dinnye
 szét-
 válik
 keze
 radír
 az
 asz
 fal
 ton

Ezt nem akartam.
 Bocsnát, kérem. Hányanom kell.

Maga hülye, hülye, hülye,
 mit akar, akar, akar,
 nem engedem, hogy jobb legyen, legyen, legyen.

Minden éjjel felébredek

dolgozni csak pontosan
 úgy akartam
 és szépen
 úgy akartam
 ahogy a csillag megy az égen
 úgy akartam

úgy érdemes
 nem érdemes

Megbuktam. Mindig és mindenhol megbuktam.

Belebújtam a szerelmedbe,
 mint egy meleg nagykabátba.
 Ne vedd vissza.
 Fázom.

Mindenem maradt a két kis kéz,
 az ártatlan két szem.
 Törékeny testét magamhoz ölelem, forgok vele.

Nem bírom ki, hogy kínja legyen, meg kell tennem
 előttem menjen
 az ablakon keresztül röpitem.
 Szabadságot adok neki.
 A végtelent.
 Varkocsa lobog.
 Zuhan és nevet
 Rám nevet

még most is szeret

szoknyája lebeg, körbefonja
 a két varkocs megáll

szoknyája halotti lepel

Ezt akartam
 Meg kellett tennem
 Mi lett volna vele nélkülem

Fehér köpenyben megállok fehér vaságyam mel-
 lett
 Simogatom összegörnyedt testem
 aludj, pihenj.
 Én félek!

Ölelkezem magammal.
 Kinek adjam torzszülött gondolataimat?
 Imát mormolok
 uram add, hogy ne féljek másoktól, mások ne féljenek
 tőlem,
 add, hogy ne fogjanak rám mások fegyvert, ne fogjak
 másokra fegyvert.

Ne szorítsak a halántékomhoz fegyvert.

Látommagamazágybanfekszemkihullikafogammegkopa
 szodomsüketleszekmegvakulokelvezstemkezemlábamka
 rommárrégenelvezstettemönmagam

a sarokban ülök egy sámlin és nyüszíték.

1956-tól a rendszerváltásig

BUJDOSÓ ALPÁR

(Beszélgetőtárs Tar Ferenc)

- *Te is, mint sokan mások 1956-ban hagytad el az országot. Milyen családból származol, hogyan telt az életed a forradalom előtt?*

Budapesten születtem 1935-ben. Ma úgy mondanánk, hogy polgári (vagy középosztálybéli?) családban. (Arról egyszer szívesen elvitatkoznék, mit tartok polgárinak, mit középosztálybelinek, mert e fogalmak körül manapság nagy a zűrzavar.) A családban jól éreztem magam, mert a hangsúly mindig a gyerekek nevelésén, a gyerekek jövőjén volt. Nyugodtan mondhatom, jó gyermekkorom volt.

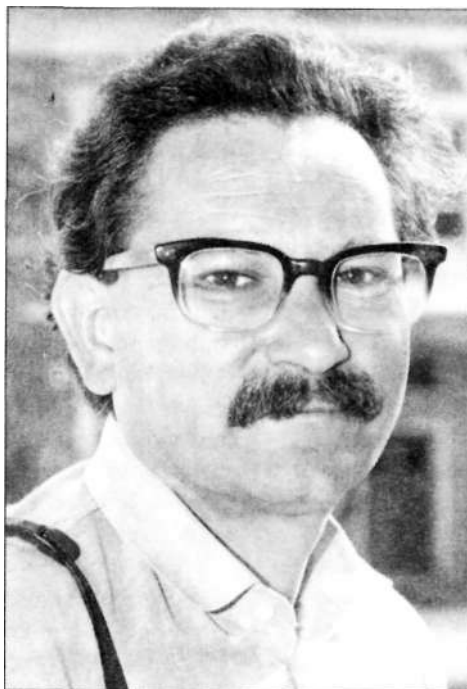
A háború előtt minden nyarunkat Badacsonyban töltöttük, a mostani turistaházban (közben üzemi üdülő is volt). Akkoriban Rodostó-menedékháznak hívták; erre ma is emlékeztet az odavezető Rákóczi (vagy Rodostó?) lépcső. Mivel apám tagja volt a Magyar Turistaszövetségnek, és a ház a Szövetséghez tartozott, így mindig találtunk ott helyet. Nem igazi „hotelszobák” voltak: a gyerekeknek emeletes ágy, csak a szülőknek járt rendes, igazi. Takács néni vezette a házat. Ő főzött is azoknak, akik erre igényt tartottak a vendégek közül.

Badacsony akkor más volt, mint ma. Vendéglő egy vagy kettő volt, naponta reggel, délben, este három vonatpár közlekedett, autóforgalomról szó sem volt. Badacsony az egyik legcsendesebb helynek számított az egész Balaton körül. Füreddel, Siófokkal, Keszthellyel össze sem lehetett hasonlítani.

A háború előtt ezek a nyaralások jelentették számomra a legmaradandóbb, talán a legfontosabb gyermeki élményt.

A háború végén tíz éves voltam. Úgy 48-tól, 49-től ismét a Balatonhoz, de most Keszthelyre jártunk nyaralni, egyszerűen azért, mert apám akkor a MÁV-nál dolgozott, és közvetlenül az állomás mellett volt a MÁV gyermek-családok üdülője. Ez úgy nézett ki, hogy tehervagonokat levettek a kerekeikről, ablakot vágtak rá, és ez lett egy család üdülőlakása. Szép emlékek fűződnek a keszthelyi nyarakhoz is.

1954-ben érettségiztem a Rákóczi Ferenc Gimnáziumban. A gimnázium negyedik osztályában folytak ahogy akkor mondták a „beiskolázások”. Eredetileg vegyészmérnöknek készültem, de az igazgatóm (Szávi

Költő. 1935. december 18-án született Budapesten. Jelenleg Ausztriában él. 1978-tól a Magyar Műhely c. folyóirat bécsi szerkesztője. Munkásságában expresszív szövegmontázsokkal, groteszk nyelvi játékokkal, képarchitektúrákkal találkozhatunk. - Fontosabb művei: Zárt világ (Párizs, 1972.); Iés 2 között az Erzsébet hídon (Párizs, 1980.); Vetített irodalom (Párizs - Bécs - Bp., 1993.)

tályba, mondván, hátha megjön az eszünk és revidéáljuk a döntést. Az osztály azonban kitarzott, így sem a DISZ-ből, sem az iskolából nem zártak ki.

Sikerült leérettségiznem. Köztársasági érdeméremmel. (A négy utolsó évben minden tárgyból jeles osztályzatom volt.)

Hosszú beszélgetések kezdődtek az igazgatóval, arról, hogy mi az, amire hajlandó „beiskolázni”. Azt szerettem volna, ha kiküldhet a Szovjetunióba, diplomataiskolába. Apám erre azt mondta: - Fiam, te pedig nem mész jancsárnak. Így ez meghiúsult. Adódott egy közvetítő megoldás: legjobb barátom, Huszár Karcsi, Sopronba készült az erdőmérnökre. Csendben mondtam apámnak, hogy oda én is elmennék. Ebben sikerült is megállapodni az igazgatóval. (Könnyű volt: akkoriban oda, az agrártudományira és jogra nem akart menni senki. Hogy változnak az idők!) Így kerültem Sopronba.

- *Milyen volt az élet Sopronban 1956 előtt?*

- Ez így egy elég ambivalens probléma. Már korábban is sokat hallottam Huszár Karcsi édesapjától a régi diákéletéről. Az Erdőmérnöki Főiskola (ma egyetem) Selmezbányáról költözött 1920-ban Sopronba, eredetileg mint a József Nádor Műegyetem erdő és bányá-

Nádor) nem volt hajlandó „beiskolázni” (egy kis incidens miatt) a Műegyetemre.

Nyaranta ugyanis - a szünidőben - mindenkinek dolgozni kellett valahol - ott, ahová beosztották. Engem két barátommal a csokoládégyárba küldtek, Ságváriligetre. A „csokoládégyár” fegyvergyár lett, és mi itt „építettük a szocializmust”. Akkor fejtelenség volt, hogy nem kerestünk annyit, hogy az étkezésünket meg tudjuk fizetni; erre szüleinknek kellett volna ráfizetni. Egy hét múlva barátaimmal együtt otthagytuk az egészet. Ketten elmentünk az érdi pályaudvarra vagon rakni, hogy valamit keressünk is. (A pénzre akkor nagy szükség volt.)

Ebből - a munkahely önkényes elhagyásából - rettenetes perpatvar lett az iskolában. Negyedikben, az érettségi előtti évnnyitón, ki akartak zárni előbb a DISZ-ből, majd az iskolából. Ezt úgy úsztuk meg, hogy az osztály (az alapszervezeti) nem zárt ki, ellenkezőleg: bennünket választott DISZ-vezetőknek. Az igazgató tombolt, és az osztályfőnökkel együtt bezárt estig az osztályba,

mérnöki kara. A Monarchiának ugyanis Selmeceen volt erdő- és bányamérnöki akadémiaja, mely a birodalom szétesésével „szétköltözött”. Később a bányamérnöki kar Miskolcra került, de még '54-ben, '55-ben is a harmadik és negyedik évfolyam visszajött Sopronba, mert a tanszékek (tanárok) nagy része itt maradt. Ez átmeneti állapotnak számított.

A Selmecebányáról örökölt hagyományokat Rákosiék betiltották. '53-ban, Nagy Imre miniszterelnöksége alatt annyiban lazult ez a helyzet is, hogy a METESZ égisze alatt lehetett ún. „szakestélyeket” tartani. Olyan szertartásos sörözések ezek, amelyeket Nyugaton ma is ismernek, főleg német és osztrák egyetemeken. Mivel ezekben résztvettem, sok minden rám is maradt az idősebbektől (a végzősöktől, akik akkor elmentek a városból). Ki tudja már miért, valahogyan rám testálódott a selmeczi szokások, hagyományok őrzése. Többek között a „a selmeczi kő”, mely a „balekok” (golyák) „keresztelésé”-nél játszott központi szerepet. A szertartás inkább fiatalos, hagyományörző szokás volt, mindenféle politikai töltés nélkül.

Ugyanígy rituálisan, rendszeresen beenyvezték és betollaztuk az egyik téren a „hattyút” (bidermeier kőszobor). Normális viszonyok között, normális időben ez legfeljebb csínynek számít. A rendőrség letakaríttatja, esetleg pénzbüntet és ezzel kész.

Februárban elvitt az ÁVH Győrbe. Ezekről a dolgokról vallattak: a selmeczi hagyományokról, apám *signum laudis*áról, nagynéném bőrüzeméről, ellenséges magatartásomról és egyebekről. Két nap múlva kerültem vissza Sopronba. A GYSEV sorompójánál kitétek a kocsiból. Vacsoraidő volt, elmentem a menzára. A hirtelen meleg, vagy a kétnapi koplalás volt-e az oka: elájultam. Évfolyamtársaim egyik szobájában ébresztgettek, amikor magamhoz tértem.

Még egy-két hónapig *forint* néven kellett jelentkez-nem a rendőrségen. Ok adták az álnevet, REF-es voltam.

Közben végleg kizártak a DISZ-ből (mivel az évfolyam, az alapszerv nem zárt ki, helyette megtette ezt a DISZ Központi Vezetősége), és csak tanárainnak köszönhetem, hogy az egyetemről nem.

'56 húsvétján otthon voltam, Pesten. Apámmal arról beszélgettünk, hogy olyan idők járnak, hogy a jövő hónapban meg lehetne próbálni, hogy nem jelentkezem a rendőrségen. Ezt tettem, és látszólag semmi következménye nem lett.

A nyári vizsgahónapban hívatott az egyetemi DISZ-titkár, Sebestyén „elvtárs”. Kérdezte, elmennék-e nyáron Mohácsra dolgozni, az akkori katasztrófális árvízkarok felszámolására? Csendben nemmel válaszoltam, mert ismét csak pénzt szerettem volna keresni. Mire ő, látszólag elgondolkodva, azon morfondírozott, hogy úgy tudja, jövőre is Sopronban szeretnék tanulni. - Sebestyén „elvtárs”, megyek Mohácsra - mondtam erre. Így kerültem Mohácsra 1956 nyarára.

Ennek két következménye volt. Az egyik: ez volt az első olyan kötelező munka, mit szívvel-lélekkel végeztünk mindannyian, mert akinek a házát segítettük építeni, velünk együtt dolgozott, és látszott, hogy szüksége van a segítségre. Úgy tűnt, hogy értelmes dolgot csinálunk.

A másik következménye azt volt, hogy a Petőfi-körösök közül többen ellátogattak ezekbe a mohácsi diák-táborokba. Este vacsoránál, vagy vacsora után elkezdődtek azok a beszélgetések, melyek ősszel oda vezettek, ahová vezettek.

Mindezek - az ÁVH, a DISZ-ből való kizárás, Mohács - csupán annyiból érdekesek, hogy érthetővé válják, hogyan, miért lettem MEFESZ-vezető, később elnök, miért engem választottak meg.

Amikor megalakultak a diákszemélyesek - október 18-20-a körül, mi Sopronban úgy döntöttünk, hogy megvédjük választott vezetőinket. Minden évfolyamból három egyenragú diákvezetőt, 33-at a tizenegy évfolyamból.

Amikor október 23-án Pesten szolidaritási tüntetést hirdettek a Műegyetem, mi is masírozunk Sopronban. Úgy döntöttünk, hogy a választott 33 az első három sorban menetel. A Várkerületen (akkor Lenin körút) látni lehetett, hogy a pincék ablakából kilógnak a golyószórók csövei. Ugyan nem számítottunk arra, hogy el is dördülnek majd, mégsem volt igazán szívderítő látvány. (1 989-ben, ismét résztvehettem - mint meghívott - a tüntetésen, ugyanezen az útvonalon. A golyószórók jutottak eszembe.)

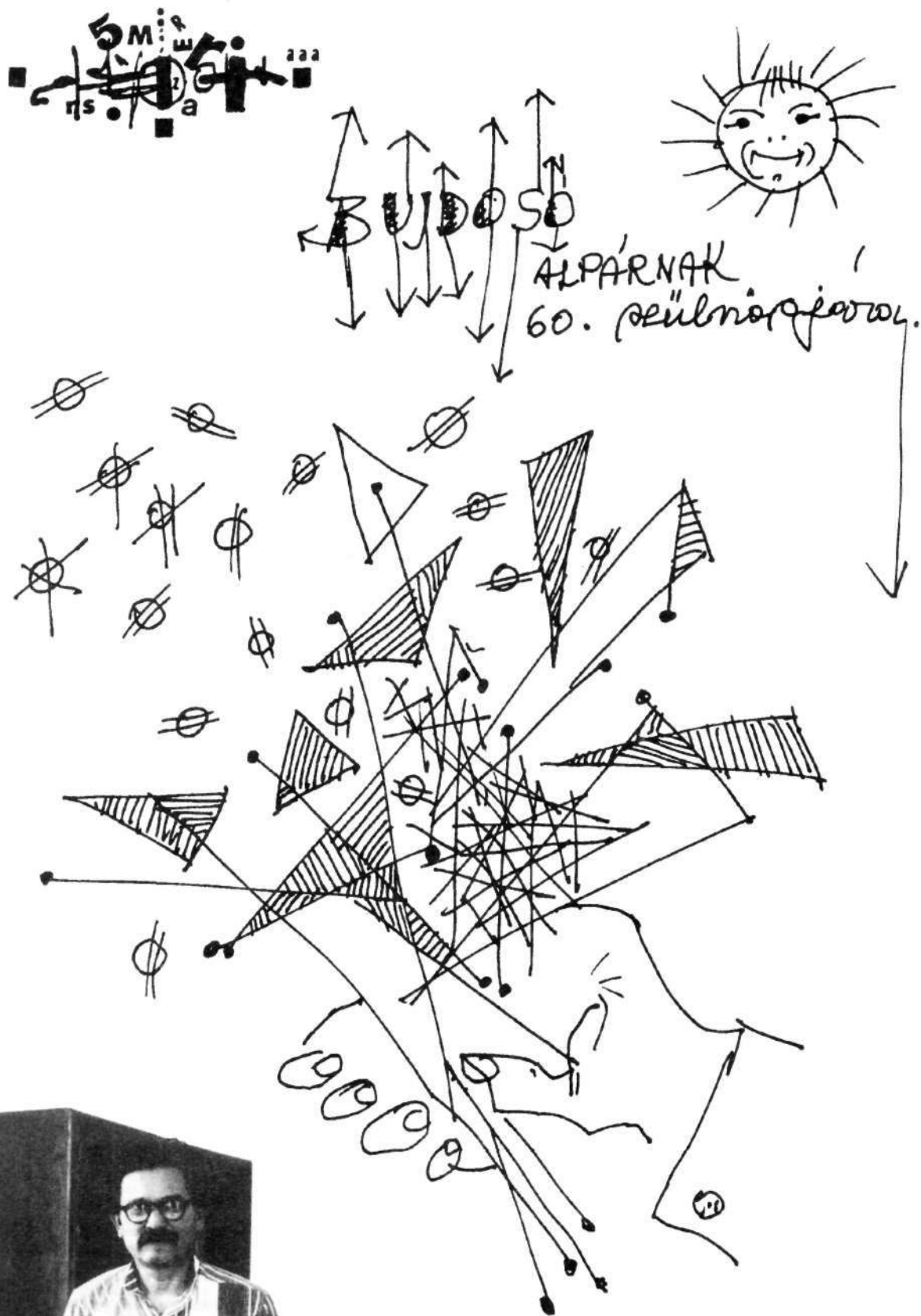
Azon a huszonharmadikán nyugodtan, incidens nélkül zajlott a kivonulás.

A diákszemélyesek permanensen ülésezett. Mivel Sopronban és környékén a városi pártbizottság és a végrehajtó bizottság felszámolása következtében megszűnt a közigazgatás, ezt nekünk, egyetemistáknak, a MEFESZ-nek kellett átvenni. Megalakult ugyan a Nemzeti Tanács, mely erre volt hivatva, és amellyel szorosan együtt is működünk, de nem volt a Tanácsnak se hatalmi, se végrehajtó személyzete. Viszont volt ezer egyetemista. „Kivételeztük” a vegyvédelmi raktárból a kék overálakat, melyek karján a V-betű = vegyvédelem díszelgett. Beöltöztünk (csak én nem), és a V-betűt jó előjelnek tartottuk, hiszen másoknak ujjukkal kell a győzelem jelét formázniuk. A kék overálos egyetemistákat az egész városban fel lehetett ismerni és bármi ügygel, kisebb-nagyobbal hozzájuk fordulni.

Amikor meghirdettük az általános sztrájkot, édesanyák küldöttsége kereste fel a MEFESZ-bizottságot, hogy lesz-e kenyér, ha nem sütnék a pékek? Először is el kellett döntenie, hogy a pékek mennyiben tartoznak az általános sztrájk határozata alá. Ha igen, mit esznek a családok? Úgy oldottuk meg, hogy a pékek is sztrájkoltak, viszont az egyetemisták sütöttek az ő vezetésükkel, és a friss kenyeret teherautókkal hordták szét a városban.

Volt egy disznóhizlalda Sopron környékén. Elfogyott a táp, a sztrájk miatt nem lehetett hozni. Meg kellett tudni: mi az a táp, hol a táp, és el kellett hozni, mert éhenhalnak a disznók.

A sopronkőhidai börtönben felül kellett vizsgálni, ki politikai fogoly, ki közbűntényes; meg kellett szervezni a Nemzeti Tanácsokat a megyében, Pestre kellett szállítani az osztrák vöröskereszt és a Máltai Szeretetszolgálat adományait, melyeket - csak Sopronig hoztak és mi a tornateremben tároltuk; az ezer egyetemistát a két hét alatt el kellett látni, és fel kellett állítani egy D-(defenzív)

Marosán Gyula grafikája

BUJDOSÓ ALPÁRRAL

osztályt is, mely rendezetten foglalkozott a városban tartózkodó ÁVH-sok felkutatásával és elfogásával. Szükség volt egy honvédelmi osztályra is, mert a soproni tüzezred átállt hozzánk. (November 4-én hiányoztak az ütőszegek a lövegekből.) Mindezek és más feladatok ellátására osztályokat alakítottunk, vezetésükkel a 33-ból egy-egy személyt bízunk meg. Alig maradtunk néhányan a közvetlen vezetőségben, így szükség volt valakire, aki mindenről tud, mindig jelen van, képviseli a bizottságot (külföldiek, a lefoglalt K-vonalon az ország többi egyeteme előtt), és külön is. Így lettem MEFESZ-elnök.

Éjjel-nappal tanácskoztunk, először november harmadikán este kerültem haza. Zuhanyozás és átöltözés után visszamentem az egyetemre, ahol az a hír várt, hogy orosz páncélosok állták el a „soproni zsák” száját Nagycenknél. Mi a kormánytól úgy tudtuk, hogy az orosz csapatoknak éppen ebben az időben kellene Záhonytól elhagyni az országot. Úgy döntöttünk, hogy egy három tagú delegációt küldünk az oroszokhoz, és emlékeztetjük a parancsnokot a magyar kormánnyal történt megállapodásra. Ez 3-án este 10 óra felé lehetett. Mivel más önként jelentkező nem akadt, magam vállaltam a parlamenti szerepét az egyik szabadon bocsátott politikai fogoly, mint tolmács és az autó sofőrje kíséretében. Nem szépítem a dolgot, gombóc volt a torkunkban mindhármunknak, meg más is... Mindenesetre szó nem esett mindaddig, míg az éjszakában fel nem tűnt egy köröző zseblámpa. Géppisztolyt nyomtak a veséinkbe, és elvezettek egy ezredeshez, aki alighanem a páncélos egység parancsnoka volt. Elmondtam, amiben Sopronban megállapodtunk. Az ezredes mosolyogva azt válaszolta, hogy neki ugyanez a parancsa, és az országból való kivonulás hamarosan megkezdődik. Másnap páncélosai élén bevonult Sopronba.

Még este felhívtam szüleimet, hogy minden rendben van, hamarosan jövök haza, látogatóba. Aztán hazamentem aludni; napok után először ágyban.

Hajnalban keltettek: megindult a támadás.

Éppen a védelmi intézkedéseknél tartottunk, mikor Bécsből megérkezett Kéthly Anna, a kormány államminisztere. Bécsben, a II. Internacionálé tanácskozásán érte el Nagy Imre, és hívta haza, hogy átvegye megbízólevelét az ENSZ-hez és onnan hozzon segélycsapatokat az orosz támadás feltartóztatására. Kéthly Anna fegyveres kíséretet kért Pestig. Nagycenkiig tudtuk volna csak biztosítani, úgy döntött, hogy a helyzetre való tekintettel itt, Sopronban állítja össze a delegációt. A diákszemélyeket az javasolta a miniszternek, hogy tekintettel az egyetemek forradalmi szerepére - vegyen fel a delegáció tagjai közé egy diákot is. Annus néni ehhez készséggel hozzájárult. A szavazás engem választott.

Amikor átléptük az osztrák határt, ún. „fehér egerek”, motoros rendőrök vették körül a konvojt és így robogtunk Bécsig. Azt hittem, a díszkíséret a MEFESZ elnökének - meg K.A.-nak, a miniszternek szól. Nem. Az utolsó kocsiiban ez Sopronban nem is realizáltuk - Helmer ült, az osztrák belügyminiszter, aki biztonsági okokból elkísérte Sopronba Kéthlyt, ám - tekintettel az osztrák semlegességre - nem fedte fel személyazonosságát.

Megérkeztünk Bécsbe. November 4-e, vasárnap volt, minden zárva. Amikor Sopronból eljöttem, csak a piros-fehér-zöld karszalagos ballonkabát volt rajtam (a V-betűvel) és a hátsó zsebemben valamilyen kis pisztoly, önvédelemre. Mivel minden üzlet zárva volt, a szociáldemokrata párt székházában (ide érkeztünk) kaptam egy segélyhelyről télikabátot, és itt szabadultam meg (a jelenlétük diszkréciójának köszönhetően) pisztolyomtól is. A fegyveres menekülteket a semlegesség értelmében azonnal internálni kellett.

Még aznap este elindultunk New Yorkba. A repülőtéren Averell Harriman kormányzó üdvözölt és az államvendéglakosztályát bocsátotta rendelkezésünkre. Napok elteltével sem fogadott az ENSZ főtitkára. Annus néni többször is tiltakozott emiatt, míg aztán mégis bekövetkezett a várt beszélgetés. Amit hittem, hogy azonnal kéksisakos ENSZ-csapatokat küldenek Magyarországra, persze nem következett be. Ma már tudjuk, milyen nehézkes és mennyi időt igénybevevő procedúráról van szó, de akkor szemünkben mindez időhúzásnak számított.

Annus néni - akit ezen az úton, ebben a küldetésben tanultam meg tisztelni és szeretni -, naponta egy-egy tányér levest engedélyezett, mert úgy gondolta, ha az embereknek nincs mit enni Magyarországon, akkor nekünk is szolidaritást kell velük vállalni. (Csak nekem, 21 éves koromra való tekintettel engedett volna többet: Fiatal ember, magának még szüksége van rá; de nem fogadtam el.)

Egy idő után megelégedtem a semmittevést és kértem Kéthly Annát, intézné már el, hogy visszakerüljek Magyarországra. Annus néni csendesesen figyelmeztetett, hogy korainak tartja a hazatérést, mert van még elintéznivaló munka. Hamarosan találkoztunk Dulles külügyminiszterrel, aki hosszasan elmagyarázta - mint egy bushman-nak -, hogy mi is az az igazi közvélemény, hogyan működik, hogyan kell azt befolyásolni, és hogy mit tehetnék én a mi érdekünkben ezért.

Vállaltam. Mivel egyetemista voltam, az ottani nemzeti diákszövetség pártfogásába ajánlottak, és az ő segítségével körbejártam Amerikát. Kb. két hónap alatt minden kis- és nagyvárosban beszéltem az egyetem(ek)ben, a (helyi) televízióban, rádióban, legalább egyszer sajtókonferenciát tartottam.

- Akkor tudtál már angolul?

- Nem. Mivel még magyar tolmács sem akadt hírtelenjében, oroszul beszéltem, oroszról fordították angolra. Közben én is megtanultam tisztességesen angolul. Egyszerűen azért, mert már otthon is tanultam, szüleim tanítottak magántanárral.

- Milyen városokban jártál? Volt-e valami hatása a körútnak?

- Tulajdonképpen a keleti parttól a nyugati partig, körbe-körbe. A nagyvárosokban, ahol egyetem volt, szinte mindegyikben voltam: New Yorkban, Philadelphiában, Washingtonban, Bostonban, Denverben, Los Angelesben, San Franciscóban, Clevelandben, Chicagóban. Egy helyen volt csak probléma, egy fekete által lakott városban, ahol majdnem kidobtak az egyetemről, mondván, van nekik elég más bajuk. Ez az ügy olyan messze történik, őket nem érinti, nekik

elég a szegregációs probléma. (Amerikában az ötvenes években nem volt még közös egyetem.)

Annyira rohanva történt ez az egész utazás, hogy egyetlenegy bőrönddel jártam; mindig vettem tiszta inget, de arra nem volt idő, hogy a szállodában megvárjam, amíg kimossák. Otthagytuk, vettem újra tiszta inget, így a bőröndnek végig változó tartalma volt. Egy rohanás volt az egész. Amerikából nem láttam valami sokat.

New Yorkban találok magyarakkal, még a körút előtt. Az első '56-os magyar én voltam. Akkoriban két réteg élt eléggé szigorúan elkülönítve egymástól. Az egyik, a '45-ösök, a másik pedig a '48-asok. Nem igen szívelték egymást. Ott, ahol én voltam, egy egész kolónia volt '45-ösökből. A siralmas az volt, hogy felnőtt emberekkel beszéltem, akik büszkéek voltak arra, hogy nem tanultak meg angolul. Diplomás emberek inkább segédmunkásként dolgoztak ilyen-olyan gyárban, csak ne kelljen megtanulniok angolul. Ezzel szemben az úgynevezett „hazaárulók” a '48-asok - már nem laktak kolóniákban, hanem szanaszét éltek. Pinkeknek, rózsaszínűeknek neveztek őket, mert végigcsinálták a koalíciós időket.

A körútnak volt hatása. Egész gyűjteményem volt az akkori újságokból, amelyek erről az útról szóltak. Összejött körülbelül 1.000.000 dollár, amit átutaltattam Bécsbe, a menekült diákok segélyezésére. Az út az amerikai ENSZ-delegációnak is jó háttérrel adott. De olyan eredménye, amit én szerettem volna - a Kádár-kormány eltávolítására - természetesen nem volt.

- Két hónapig jártad az amerikai városokat, mi történi utána?

Utána újra kértem Annus nénit, hogy legalább Bécsig visszajöhessenek. Ő nagyon jóban volt az akkori külügyi államtitkárral, Kreiskyvel. Elmentünk az osztrák konzulátusra. A konzul nagyon udvariasan fogadott. Kérte az útlevelemet. Útlevelem soha az életben nem volt; mondtam, hogy nincs. Csak a bicikli-igazolványom volt nálam, semmi más. Majdnem gutaütést kapott a szerencsétlen, pláne, mikor előrántottam a bicikli-igazolványt. Nagyon nehezen sikerült a problémát megoldani. El kellett mennem egy közjegyzőhöz, megesküdni a személyi adataimra. A közjegyzői papíron Bujdosó Alpár szerepelt, de Annus néni László István névre kérte a vízumot. László a keresztnemem, mert Alpárral nem kereszteszt a katolikus egyház, és István a bérmanemem. Ezt a kettőt használtam álnévnek Amerikában. Két hónapig ezen a néven szerepeltem, hogy a szüleimnek lehetőleg ne legyen bántódása. Ebből lett a kalamajka, mert a konzul nem Bujdosó Alpár névre kapta az engedélyt. Ujabb táviratot kellett küldeni. Miután végre megkaptam a vízumot, felültem a repülőre, és átrepültem Bécsbe. 1957 február végén érkeztem az osztrák fővárosba.

- Többet nem találkoztál Kéthly Annával?

Egyszer találkoztam még vele, aztán többet nem. Ő Brüsszelbe költözött, én meg Bécsbe. Személy szerint azt hiszem, hogy Kéthly századunk talán legtisztességesebb politikusa. Már a háború előtt becsületes szociáldemokrata politikát folytatott. Azt hiszem, mást kivéve az illegálitást - nem is lehetett volna. A kommunistákkal szembeni ellenállását az határozta meg, hogy Rákosiék tűzön-vízen át egyesíteni akarták a két pártot. Ehhez nem járult hozzá, és emiatt börtönbe is került, de véleményét

akkor sem változtatta meg.

Így került sor arra, hogy 1956-ban Nagy Imre őt kérte a szociáldemokrata pártból a kormányba, és nem mást. Néhányan éltek még a korábbi szociáldemokrata pártból, mégis Annus néninek volt olyan presztízse, hogy a kormányban államminiszter lett. Külföldön ugyanilyen tisztességesen képviselte álláspontját. Nagyon sok emigráns politikussal nem vállalt közösséget - ezt kerek-perec meg is mondta. Rossz viszony alakult ki közte és az akkori Nemzeti Bizottmány költözött. Ezért visszavonult Brüsszelbe, ahol a nemzetközi szakszervezeteken keresztül és segítségükkel végezte munkáját. A rendszerváltás után nem „hazacsempészni” kellett volna koporsóját; megérdemelt volna legalább annyi tiszteletet, mint a kormányzó.

A politikusok közül ő és furcsa módon - Nagy Ferenc, a volt kigazda miniszterelnök volt rám nagy hatással Nekünk, egyetemistáknak Magyarországon eleve rossz véleményünk volt Nagy Ferencről. Annyit tudtunk róla, amit Rákosiék mondtak: a „kasszával” elment Nyugatra. Egyik, kinti diáktársam elvitt hozzá, aki akkor éppen „farmer” volt. Egy délutánon át beszélgettünk; akkor változott meg a véleményem. Egy nagyon csendes, tisztességes embert ismertem meg. Elmondta, hogy távozása előtt, éppen Svájcban volt, amikor Rákosi felhívta telefonon, hogy két lehetősége van: visszajön és börtönbe kerül, vagy kint marad és megkapja a fiát a határon. Nagy Ferenc széttárta a karját, amikor azt mondta: „Döntsd el Te, mit választottál volna. Én kint maradtam, s megkaptam a fiamat.” Mindaz, amit mondott, érthető és fontos volt számomra.

-1957 februárjában tehát visszatértél Bécsbe. Mi történt veled utána?

- Februárban már vagy 5-6000 egyetemista hagyta el az országot. Többek között ott volt már a Műegyetem, az Orvostudományi Egyetem MEFESZ elnöke. Ekkor érkeztem meg én is. Úgy döntöttünk, hogy megalakítjuk a külföldi MEFESZ-t, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezetét. Nemzetközi irodát hoztunk létre, amely átköltözött Kölnbe, így én is oda kerültem. Hosszú konzultációk és tanácskozások után elhatároztuk, hogy delegációt küldünk Délkelet-Ázsiába. Két célja volt: megismertetni az ottani diákokkal 1956-ot, másrészt ösztöndíjakat szerezni egyetemistáknak, akik olyan szakra készülnek, amit elsősorban ezekben az országokban lehet tanulni. Négyes delegáció állt össze: Nagy Balázs, a Petőfi Kör egyik titkára, Derecskey Károly Amerikából, a delegáció adminisztratív vezetője, mert ő már 1948 óta kint élt. Ő lett az utazás marsallja. Kiss László, aki szintén egyetemista volt, és én.

Néhány hónapig különböző tanárok tanítottak; egyrészt az angol tudásunkat kellett tökéletesítenünk, másrészt meg kellett tanulnunk azoknak az országoknak a történelmét, kultúráját, berendezkedését, ahová készülünk, harmadrészt pedig a magyar történelmet, mindezekelőtt a háború utáni részét.

1957 augusztusában indultunk útnak.

Egyéves út volt. Pakisztánban, Bangladesben (akkor még Kelet-Pakisztán), Indiában, Ceylonban, Thaiföldön, Burmában, Indonéziában, Japánban és Dél-Koreában jártunk. Majd egy nemzetközi diák-konferenciára Iba-

danba, az afrikai Nigériába utaztunk. 1958-ban szeptemberre értünk vissza Európába, a külföldi MEFESZ első kongresszusára, Párizsba.

Innen visszajöttem Bécsbe tanulni. 1960-ban megszültem.

1961-ben - távollétemben megválasztottak a MEFESZ nemzetközi alelnökének, így feleségemmel két évre átköltöztünk Genfbe.

1963-ban jöttünk vissza. Közben lediplomáztam. 1996-ig dolgoztam, mint mérnök, különböző tervezőirodákban, Bécsben.

1960-ban Bécsben ismertem meg Nagy Pált, aki Surányi Sándor festőbarátomat látogatta meg.

1962-ben alakult a Magyar Műhely. Mi még akkor Svájcban voltunk. A Műhely első külföldi irodalmi estje - tehát nem franciaországi az akkori MEFESZ szervezésében Genfben volt. Az egész akkori szerkesztőség eljött. Nagyon jó viszony alakult ki a Műhely és MEFESZ között. Egy-két évig a lap köré csoportosult egyetemisták képviselték a MEFESZ franciaországi tagszervezetet. 1963-ban Ambrus Jánost, Nagy Pált és engem választottak meg egy évre ellenőrnek. Így még ellenőrködtünk együtt egy évig a MEFESZ körül; kellemes napokat töltöttünk Genfben.

Írtam egy tanulmányt, *A családvíta Magyarországon* címmel, és elküldtem a Műhelynek; Paliék elfogadták, leközltek.

Egyik novellámat beküldtem az Új Látóhatár novellapályázatára, mellyel díjat is nyertem. Pali felhívott telefonon, hogy irományaimat ha nincs ellenük kifogásom ezentúl nekik küldjem.

Ettől fogva rendszeresen jelentek/jelennek meg írásaim a Műhelyben. Később Megyik Jánossal az *Írók és Olvasók Szövetkezetének* vezetői tettünk. A megjelenéshez szükséges anyagi források megteremtése volt a feladatunk.

1978-ban, a párizsi találkozón Kassák-díjat kaptam, és a Műhely harmadik szerkesztője lettem.

- *Hogyan látod Bécsből a magyar kulturális, irodalmi életet, és mennyire veszel részt az osztrák főváros magyar kulturális életében?*

Hosszú ideig eléggé visszahúzódtam, elsősorban a Collegium Hungaricum programjától, és az emigráns kulturális rendezvényektől. Nem voltam ebben egyedül, Hanák Tibor például hasonlóan viselkedett. Mindazok a rendezvények, a kultúrpolitika, amely a Collegium Hungaricum programjában testet öltött, nem az volt, amit én - és hadd tegyem hozzá itt Megyik Jánost is - szerettem volna, illetve amellyel mindketten közösséget tudtunk volna vállalni. Nem politikai dolgokról van szó elsősorban, inkább a bemutatott kultúra minőségéről. Kisebb-nagyobb szünetekkel, kivételekkel (például egy-egy filmprogramjával) így volt egészen a rendszerváltásig. Az első egy-két év átmenete után az új igazgató - Fényi Tibor - alatt az intézet színvonala érezhetően megemelkedett. Ma már szívesen járok a Házba, alkalomadtán segíték is. Többek között az ÉS estjét vezettem a CH-ban, vagy a Collegium rendezésében a Nagykövetségen tartott Faludy-estet.

Magyar nyelven írók Bécsben kevesen vannak. Monoszlóy Dezsőről a Pannon Tükör is írt már. Deréky

Pál ugyan irodalomtörténész, de legalább messze modern gondolkodású. De itt él Vándor Györgyi, Szépfalusi István is ne haragudj, hirtelenjében más nem jut eszembe. Osztrákokkal szoktam inkább együtt dolgozni, annál is inkább, mert az az irányzat, melyhez én is tartozom, itt csak náluk van meg. Korábban létezett egy homogén, szorosan együtt dolgozó-gondolkodó csoport, akikkel rendszeres műhelymunkát végeztünk.

Ha már kevés az író, annál több a képzőművész Bécsben: Megyik János, Csutak Magda, Bortnyik Éva, Tubák Csaba. (Most már nyolc éve itt van Hegyi Loránd is.) Velük szoros a kapcsolat, sőt a Műhellyel is rajtam keresztül tartják a kapcsolatot.

1972-től majdnem minden évben volt Műhely-találkozó, Párizs vagy Bécs mellett (a *marly-i* és a *hadernsdorfi* találkozók). Az ittenieket mindig mi rendeztük ketten, feleségem és én. Így a rendszerváltás előtt a meghívások ügye is rám hárult, akkor is, ha a találkozó Franciaországban volt. Mint emlékeztetés, akkoriban háromévente ehetett kiutazási engedélyt kapni. Nekünk külön engedélyt kellett kérni, hogy az érintettek hároméves periódusát a Műhely-találkozók három-négy napja ne szakítsa meg. Mivel Bécs közelebb esik Budapesthez, mint Párizs, így akkoriban én jártam a minisztérium irodalmi főosztályára. Bizony sokszor előfordult, hogy a meghívottak közül néhányat nem engedtek ki, vagy többször kellett „alkudozni” érdekükben. Többek között Erdély Miklóst sem engedték ki első alkalommal, Szentjóbgy Tamást se, meg meg egy-két jóbarátunkat.

Mindazok sok kapcsolathoz vezetett. Elsősorban írókai, például Zalán Tiborral, de a minisztérium akkori képviselőivel, például Pete Györggyel is jó, baráti kapcsolat alakult ki. Találkozni kellett a Magyarok Világszövetsége embereivel is, akik ebben a témában illetékesek voltak, vagy akár segíteni tudtak. Ilymódon a 80-as évek elejétől majdnem több kapcsolatom volt a magyarországi irodalmi élethez, mint a külföldihez eltekintve természetesen a Műhelytől.

A rendszerváltás óta a magyar kulturális, irodalmi élet is megváltozott. Nincs egy nagy szekértábor. Azelett még mindenki egy akolba tartozott egy ellenség volt: a politika, a rendszer. 1990 óta nincs ilyen egyértelmű ellenfél, akire ujjal lehet mutogatni. Az írók egymás ellenfelei lettek. Kialakult egy differenciált irodalmi élet, ahol az ellenségeskedések a főka/pénz közül zajlanak. Az amúgy is alacsony összeget hol így, hol úgy osztják el, de mindig igazságtalanul - vélik azok, akik rosszabbul járnak. A körtánc általában NKA és a Soros-alapítvány körül folyik. Mi, műhelyesek, nagyon szerencsés helyzetben vagyunk: mi mindig csak morzsákat kaptunk, innen is, onnan is; senki sem foghatja ránk, hogy ennek a miniszternek, vagy annak az irodalmi zsűrinek elkényeztetettjei lennénk.

Abban reménykedem, hogy kialakul az irodalmi életben is az egészséges differenciálódás, ahol olyan „marginális” csoportoknak is, mint a Műhely, lesz létjogosultsága, tere, anyagi bázisa.

Így lenne értelme.

(Hévíz, 1998. június 23.)

Váczy Jépont Tamás
EGY IDEGENVEZETŐ MAGÁNÉLETE
utcakönyv*

X. Az étterem

Én már régen rádiói hallgattam, mikor azt Popov elvtársék fölalták.

(Vári Vendel nyugdíjas)

*A világ minden táján ismert az én töltöttkáposztám.
 - Nem vonom kétségbe, de ez vanília ízű volt és valamilyen lekvár volt a tetején.*

*- Természetesen. Így készítettem.
 - Jóember! Lehet, hogy így készíti, de én hánytam tőle.*

*- Hányt, hányt! A világ minden táján hánytak föle...
 Viszont ismert.*

(Ö. I. és a Várpatak étterem főszakácsa között)

*Olyan vagyok, mint a növények.
 A növény, teszem azt, egy fa, a mélybe ereszkedik, csupán azért, hogy fölül zöldelljen, virágozzon.*

Nem állat, aki elfut fölötte vagy elszáll messze tőle, vagy belébújik és fúrja vagy alatta áskál.

Nem ember, aki csak vár-vár csípőre tett kézzel és hümmög, meg tapicskál, és ha már mindezt megunta, sokat mondóan gyönyörködik lángjaimban.

De nem Isten sem. Nem.

Állok egyhelyben, szívom föl a mély értékeit, zöldelek, sárgulok, lehullok, kívágnak... De!

Én forgácsaimban is az leszek, aki Vagyok!

(A Művész, aki csak az Étterem söntéséig szokott beajulni)

A VÁRPATAK ÉTTEREM (7) (régén: Casino) az én szerelmi Bermuda-háromszögemben lapul. Mit lapul! Fizezésnapokon nincs is!

Tisztára a földalatti mozgalom. Bármelyik feleség urat jön keresni: hát pont az ő Ura nincs ott!

Na, de bezeg mostan hangos! Hallgassunk csak be! Az ablak mellett közvetlen a bejáratnál csak az avatlatlanok, betérők, amatőrök.

Az igazi társaság, maga a Fő utcai Történelmi Társaság, hátul a legendás Kukorelly asztalnál darvadozik. Vítaindító:

Imre Miklós: (festőművész, címfestő, nyugdíjas. Hipertónia, érszűkület, máj-epe stb. Csak fehérbort.)

...nahát elég az hozzá, hogy Vitala, ötvennyolcban utcát kapott. Most meg átragasztózták olyan piros szigetelővel... tudjátok... na és kérdem én... Na? Ma reggel egy új tábla. És mi van... illetve ki van rajta...?

GOGA... az van, hogy GOGA UTCA!!!

(általános morgás, székcsiszatólás)

...és én hülye, még én adtam a szalagot!

Hát jó, jó, a Goga jó srác volt valahol... hó haver, de a Kis Vitális, DISZ ide, KIMSZ oda, rendes gyerek, Goga meg, ha elutaztál, ő meg itthon maradt, elbúcsúzhattál sima homlokodtól... még te sem Vári elvtárs... te meg az Öreg sem lőttetek annyi agancsot, amennyit ez kényelmesen összesprickolt. Vitala gyerek volt még és tanulni akart... nem igaz, Máté bátyám? Te tudod, tanítottad!

És ne haragudj, Katám, ha a kölkök nem kergül meg, és bocsáss meg, neked is több eszed van... ma azt az utcát meglehet, Julius Caesarról nevezték volna el. És akkor megmarad két haver és nincs ragasztózás. Vagy ha Miklós, előbb érkezel... tudom, zűrös napok voltak... úgy emlékszem, kötszered sem volt... hehe, a kedves feleséged persze, te akkor láttad őt először, szóval a Vitala akkori és a te mostani feleséged, a kombinéját tépte le.

Sajnos, későn... viszont ti meg egymásra találtatok. Hát mit nem tesz a történelem!

Doktor Horváth Miklósné, szül: Világos Katalin (válalkozó, kötöttáru, divatáru, egy első házasságból származó leánygyermek anyja)

először is, az a szemét sitten volt, másodsor semmi joga nem volt hozzám... neki mindenki kellett! Nem vártam rá! Hozzámentem Vitácskához. Kész! Szerettem őt. Gyereket szültem neki.

De én most odamegyek és tíz körömmel kaparom le azt a táblát! És igenis, ha nincs Miklós, nem is tudom, mi lett volna velem. Támasz kellett! És ha nincs Miklós, az a moslék Goga megúszta volna. Hát volt, aki itt volt akkor!! Nem?

...Bertalan! ...Művész úr! ...Te is itt ültél! Bejött az a szemét egy stukkerrel és hadonászott... azt kiabálta - most hullanak a csillagok! Itt az idő ezeket a csillagászokat is megritkítani! Na, hol az a kis vörös! És akkor beleeresztette az egész tárat...

Istenem... én meg elrohantam orvosért... Láttam, valaki jön ki a rendelőből... táskával... hívtam, jöjjön azonnal... vér, sok vér... Kérem, siessen! Azt mondta, asszonyom, maga nem látott annyit, mint ezekben a napokban én, és nincs se kötszerelem, se gyógyszerem!

Hát ez volt Miklósom. Persze, jött. Letéptem a cuccimat kötszerek, aztán félig meztelen átrohantam a Pleszékhez... tudjátok: Zsófi gyógyszerészetet tanult... azt mondta... Látod, Kata, ha... bocsáss meg, Váry, de azt mondta... látod Kata, hogy ha az a gyilkos Váry, meg a drágalátos apósod annak idején nem tesznek bennünket lehetetlenné, most lenne gyógyszerünk... de nekem sincs... a picit Kriszta lázas és nem tehetek sem-

*Ötödik folytatás

mit, csak borogatom... borogass te is. De aztán bement... talált valami kis jódot és adott egy lepedőt... Sajnos, már csak szemfedőnek...

Gyermekkorunk óta lazán utáltuk egymást Zsófi-val, de akkor keményen meggyűlöltem.

Éstudjátok, miért!?

MERT KÜLÖNB EMBER VOLT, OTT, ÖT PERC ALATT, MINT ÉN ÉS TI, ITT MIND, MIND, EGÉSZ ÉLETETEK-BEN!

Benedek Bertalan: (asztalos mester, szemtanú, kisnyugdíjas. Rumot sörrel, ha ötöt mutat, hármat kap) Édes Katóka... ne idegesitse föl magái, kedves... mert kérem az a helyzet, már nem tudjuk kikaparni őket... legalább is nehezen...

lekapargatni táblákat, azt igen... azt lehet.

Máté Károly: (fizika-matematika szakos tanár. TIT-előadó. Amatőr csillagász. Özvegy. Fehér fröccs.) Hát kérem... ha egy összeomló csillag... khm... tömege elegendően nagy, akkor a belső és külső részek között megfigyelhető az úgynevezett idő-dilatáció. Ennek megértéséhez képzeljük el, hogy ebbe az objektumba belejuttunk egy zsebórát, de eközben a megfigyelő, még a somogyi-dolfi is, kívül marad, akkor a Dolfi szerint az óra teljesen normálisan viselkedik. Ám a megfigyelő azt tapasztalhatja, hogy az óra valójában lassabban jár... khm... mihelyest ebbe a gravitációs lyukba esik... ezt, fi-am Birtalan... rajtad kívül egyedül a Vitális értette meg... Amikor megkérdeztem, miért akar éppen csillagász lenni, elmerengett és azt mondta... többek között a csillagok miatt, de közrejátszhat az a tény is, hogy a családban már minden volt, asztronómus még nem. A hiánya itt van, de ő maga nem lehet itt. Egy tanítványomról végre utcát neveztek el, most meg a gyilkosa kapja.

Hát hányszor lehet megölni egy embert?

Benedek Bertalan: (mint fent) Édes tanárúr.. ne idegesitse föl magát, kedves... mert kérem az a helyzet, ha meg mégis kikaparnánk őket, a Lalikát kihantolnánk, a Goga Gábort meg mellé, és... ugye akkor megláthatnánk, hogy ki a győztes... Nekem például Goga úr mindig lecsalta a legszebb belga kékeimet... meg de hány szép postát... Egyébként az a Sztalin az ellenség legyőzésének művészetéről írt. Én a barátaink legyőzéséről beszélek.

És örülök, hogy a Béke utca megint Alsó-sor lett, mer ugye nekem úgyse jön levél, hacsak a tüdőszűrőpapír nem az. Ami igaz, igaz, a kommunisták rosszakodtak eleget. Na, Isten-Isten!

Váry Vendel: (rendőrkapitány, KTSZ-elnök, személyzeti oszt. vez. (cukorgyár) csop. vez. (tejért), jelenleg sírgondozó, nyugdíjas. Az MSZMP tagja, Mindenívó. Főleg potyán.)... Na ezt már nem hallgatom tovább! Volt, amikor (ó voltam nektek, mi? Lepucoltam egy-két padlást, hogy ne dögöljete éhen. Kitelepítettem, hogy legyen lakásokat. A Goga bűnöző volt, és kész. Mi a most úgynevezett Forradalomban szerzett érdeme? Hogy megölt egy ifjú kommunistát? És vajon hányat, ha még utcát is kap! Ti is fölháborítónak tartjátok a Vitala elvtárs detro-

nizálását! Akkor meg mit Sztálinoztok... hah... ez a ... ez a ... ez a kis senki tiszler meg már kommunistázik is, itt, az én asztalomnál! Demokrácia! Akkor is az volt, ráadásul Népi!

Lehet, hogy sok minden nem volt, de azt olcsón meg lehetett venni. Most menjetek a szupermarketotokba... Demokrácia! Jó! A Goga ötvenhatba idetolatott két vagon élelemmel, de vajon hogy szerezte? Mi?!... Honnan szerezte? Mi? Bűnöző volt! Én csak tudom. Ötvenkettőben is hétszer vitettem el. Ötvenhatig alig volt kinn, aztán persze a csőcselék kihozta!

Te, meg Világos Kata vigyázz... vigyázz! Vituska így, Vitás csak úgy. Ki se hűlt Vitális elvtárs, már usgyé! Be a doktor úr ágyába! Mikor voltál a temetőbe... mi? Nála. Kint. Most se: Halottak Napján. Néztem! Én mindenről tudok, ami a temetőbe fennforgás! Neked csak a doktorné cím kellett, hogy most a kötöttáru üzelveidet elegánsabban folytathasd. Mondta mindig Bandi barátom, Vendikém, csak a Virágos Katától mentesülne a család. Fl is vitethettek volna, de hát a barátom, elvtársam menyé! Mit szólnának az apparátusban. Csak miatta... csak miatta, meg a Kisvitális elvtársra való tekintettel úszad meg.

Én már csak tiszteletből is megkapálom a sírját. Koronkint egy-két régebbi temetésről átteszek egy kis virágot. És a lányod? Utoljára akkor volt kint, amikor annak a Pleszlánynak habókos férjét temették! Még én szóltam rá, mikor ment kifelé a díszes kompániával. Merthogy ott voltam egy fa mögött. Mondom, Katika, hát édesapád...? Jaj, Venci bácsi, akartam, de olyan rég voltunk Anyával itt, hogy nem találnék oda. Mondom: Arra a negyedik sor, aztán balra az első. Gondolom a nevé még tudod, úgyhogy akkor megtalálod. Köszönöm! És elfutott az ellenkező irányba, vigasztalni azt a kis vörös ribancot!

Na jó, másnap kijött, de akkor is lecsaptam rá. Hány csokrot hoztál?! Mert hogy, ha jól emlékszem, van itt egy másik sír is. Na, akkor ketté szedte a virágot, én meg megmutattam a nagyapja sírját. Tudniillik, a munkásmozgalmi soron van eltemetve. Terveztük, idehozzuk a Kisvita elvtársat is, de hát, hát jött a Demokráciátok!

Tudom, tudom gyűlölted az apósod, de az unokája az mégiscsak a rokona.

(időközben megérkezik Somogyi Adolf órásmester és jégnaadrágfőltaláló. Neki is jut hely) Na most, visszatérve... ott van a magyar demokratikus rendőrség alapítója, Münnich Ferenc elvtárs. Annak is le kellett venni a tábláját. Meg ez a szobormizéria! Baj lesz ebből, én mondom. Nagy BAJ!...

Na, Dolfi, jó, hogy jöttél. Mit szólsz?! Te ott laksz! Te aztán illetékes vagy! Hát megörültek ezek?! Hát a Vitális elvtárs ártott valakinek is? Hiszen tanult, jóformán... ifjúkommunista volt még!

Somogyi órás: ...hm... hát igaz... kéremszépen, igaz. Egyszer például olyan óraművet csináltatott, ami követi a föld forgását. Ez az úgynevezett szinkronmű. Ezt kéremszépen... Máté bátyám, te tudod, neked is én reparálom... szóval egy olyan óramű, amit komoly megfigyelések végett a csillagászati távcsőre van hivatva szerelni...

Váry: Meghibbantál, Doifi? Én most a táblacseréről beszélek...

Somogyi órás: Hát igaz, igaz, hogy büszke voltam egy olyan utcába lakni, akit ismertem... de hát most ez a módi! Aki nem volt igazán jelentős személy, és ugye kisbarátunk az utcáját a Papának köszönheti! Szóval, ezeket az utcákat visszakeresztelik a háború előtti nevükre.

Ha annak idején, a vita tárgyának apukája, az éppen eleget emlegetett Vitális et, félrefog és nem sikerül azt a bizonyos szárnyasbombát szétszedni, nem robbant volna ekkorát a templomi csöndben... a HÍR (Mit... micsonda... hogy... de hát... miért, mi volt a neve??)

Gólya utca volt az ezer éve, vágta ki peckesen órá-sunk.

Oh, az Isten verje meg, Imre Miklós (ez Váry) mi itt marjuk egymást... sértegetjük... ítélkezünk... És ez a hülye, nyilván (megint) tökrészenen, félreolvas egy egyszerű madárnevet... (őrült zsvaj)

Hát, ez az, kedves vezetettjeim. A beszéd a félreértések forrása. Amióta világ a világ.

- Látod, így rúgnak seggbe egy művészt. Csupán mert elvetélt.

- Höhö... megvallom, be voltam baszva... semmi gond. De figyelj, barátom. Akkor mi van? Ha hazamegyek, mi van? Ha elmegyek a hajnali Operaházhoz, mi van? Kijön egyetlen egy kis radamesz?

Ki jön ki, mi?

A MIKI? De ha hazamegyek, mi vár? Megmondom:

Az ágyam, meg a polcom... az

A polcom... üres üvegek meg

A művész: festőszeretője,

lentlenn olyan,

háztartási terpesz,

egyiptomi balfasz,

és a szüntelen lakk!

Akkor egy bögrébe: szálszerűen összeszedett ecset,

egy rakás zsidós rongy,

bőregér szintű halott festék,

hiába megvakított paletták,

levakarhatatlan, föl nem

robbant aknák.

Egy halom kikeverhetetlen

vágy,

soha képpé nem álló Kép!

És SOHA színné nem váló FÉNY!!!

Este részegen az ágyba, reggel tisztán a csatába.

Aki nem hiszi, menjen a piczába!

Ezután Vári elfli hadonászott nemlétező oldalfegyverével. (Egy nemlétező szolgálatot adott és már nemlétező áldozatait hívta tanúnak)

A kompánia bőrizódik, talán október van.

Nemlétező órák rugóival bajlódik Jégnadrág Adolf.

Sörnyálból teker fásli a szép asszony.

Az Ura asszisztál, ő kötelező morfinista, humanista.

Egy seggbe az erőmet (Úristen, ezt már hányan le...)

Nemlétező szikéivel, pikáival, lancettáival

Hadba indul a kisbornyu.

Bazd meg, a mütőasztalt belevarrtuk a betegbe!

A csönd fölerősödik, és amikor már elviselhetetlen: betoppan Vitális elvtárs, egy csehül kitalált fémhordót cipelve... Drága Zsóka... ezt a meglepetést!

Ezt ameddig tart... nagy ibolyát a fiatal úrnak... Diszkiadás, drága asszonyom... díszkiadás, éppen két méter... igazi lakótelepi... Most igyál bele, nee... Gőz, füst, gáz, lötty...

(Marika jön be) holauram... cinó hol van?... Gyöngy úszik egy sarokban amolyan buksifejű fuvarossal... víz-ügyi mérnök?... Vári(y) úr Zsófikát ölelgeti, magának megmondhatom, egy rámbizott sírt kiraboltak... legalább is igen föl vannak dülva... puszika, picí, puszika... legalább egy spinózát... Nézze, ez alig zsiros a sarkánál... Nem nemzetiszín szalagot tessék!...

(Okos Tóni jön) ...nem értem, nekem te ne pepinolj! ...tegnap is a kurvádnál voltál... Nem jön be a Bartók... Nem nem... gödény... fiam, lehet, hogy keresnek, hívd föl Palit, az ügyelet, az ügyelet! ...volt egy pacal a kenyér... kettő kérem tisztelettel, az annyi mint... KI NE MONDD! ... tessék mán elővasni, tuggya a szemüvegem... tehát netalántán főnnakadás lenne az ébresztő-szerkezet... (ekkor lép be Gróf Kukorelli)

...mi ez a bagázs?... A hátsó asztalt, igen is kérem tisztelettel... (a ködben föltűnik Őhatalmassága, Habán Sámuel)... olvastam valahol, hogy a fogaim között valamiféle nőcskéket kell hurcolnom... hol az az abrosz?... hát ez meg ki?... Jézusom, a Vitális... (nem megy oda az apjához, aki azóta már a doktornét tapogatja) ...egy málnaszörpöt, ha lehetne csókolom... (most húzta le vagy egy bélásért, húzatta le maga után a végét Goga Gábor) ...Megörülök! ...mi van itt ... én megyek! Jöjjenek Vezetettjeim! ...ne menj még kislám! (ANYA!) alusz-nak az özikék... (nem, istenbizony nem iszom többé!) ...gyere, pihenj egy kicsit... fáradtnak látszol...

(valaki röpköd a pókhálóval beavatott ventilátor körül) ...zaj, bűz... én két reggel ébredtem fel, de csak egyszer szeretettel, akkor is kiderült, este van, nem reggel... Egy orizsinált, egy szokásost és a paklit!...

Valaki egy ügyeletesek közül egy szekercével hadonászik. Bor borul föl, sör bukik, ragacsos likőr lötyten! Ebből se lesz már szerelem! Elbaltáztuk! Gogáé lehetett? Gazda Varga Vincétől örökölt? Goga csak lophatta. A gogafélék nem örökölnék!

Lám, az utcát is félreértésből kapta! VOLNA! Vitala se kapta, adták. A szép asszony belebőfent demokrati-kus boájába: Miklós (melyik?) hány óra van? Elektronikus zsebórák csattognak, fedele híján, mutatók nulla, Somogyi mester szíve táján.

És íme, föltűnik Töte mester (nocsak, a konkurencia már nem ellenség) Bezárták a Lépcsőst? Jön (mit jön, özőnlík éjszakai könyvsátrával Plesz-második József) Belibben Analfa Anyó. Egy már ismert (asztalos) tótékozni megy. Tócsányi értelem töröltetik le, értelmetlenül sok asztalról. Előtéri erőesernyők csurgatnak. A szomszéd (melyik) asztalnál félre fognak érteni, (ciki) Kiss Ibolyát, Estét... tessék fiatalember! Vegye meg ennek a szépleánnak... olcsó, félbörkötés... fúzve...

...olvassa el, kedves, nincs nálam a hallókészülékem..

...Bazeg... a művész olyan, mint a fehér retek... HA-HA)... amit nem szeretek... menyakurványádba... ne nyálazzál... ne nyálazzál!!!... Lerugom a fejed, hetéra... lopsz? Figyeli, te lopsz?... SIKÁTOR VAGY GECI...!

Mi ez a népünnepély - rúgja be a lengőajtót Plesz Zsófia. Haja bozsenkába kötve, kezében alig szelt kenyér. Sört kívánok... ezt meg, Margit, ejtsd be véletlenül a serpenyőbe... Dermedt medveillat. Enyhe csönd.

Emánuel, a tétet... Édeske, én tényleg nem járok ki! Virágot SE! ...még csak gondolni sem... nem, dehogya... ezt a Váry fundálta ki... Kérem a művész olyan, mint a viasz... alakítható, olvadékony, és ha kanóc is van benne, még használható is... NA. Kérem, hozzon abból a kaviárból...

Kisfiam, aludj, nekem reggel munkába... Talán egy Szerb Antalt...? ...ez félpapírba van, ennél fogva megszámlálhatom (ez nem igaz! Ha a Tóni is bejön, megsértődöm és megyek haza!) A papa... a PAPA! Ő csak a gyerekei nagycukrosa... Én a maga édeskéje akarok lenni... Akargat, kedves csak akargat!... Nem, köszönjük, ilyen színű könyvünk már van... Aludnak az őzikek... Nem, anya NE!!! Ez itt Mikszáth, ez Voltaire... Plinius... tudja, aki a Vezúvnál... KUSS! Jaj, jóember, fogja mán be a ... Negyed tizenhárom - te vagy a halálom... Nekem vót egy kutyám... ne tudd meg... okos, okos... MOST MONDD MEG, MI A FASZNAK LÖKTE FÖL A BOROMAT?... Húzz odább, mint a két vé!... Kérem, én mindent megtettem, amit (a jó életbe, ez meg a Ferencjózsi! És áldjon meg a lehellet! Akivel kart-karba: A Vitala! ...egy kanál felelőtlenül leesik.) Erre csörög Magyarország, fölöttünk meg a mennyország. (Jung Pubi, régen elment, bejön, lecsüccsen, kakaót kér.)

TE... figyelj ez csinálta a Pleszéknél a legjobb Tátra csúcsoakat!! ...az ellenállásban kevésbé, de a zabálásban és családjá kiirtásában inkább jeleskedő TÁSOKNAK!...

Kislányom, miből csináljátok ezt a porcukrot... hát ez valami fölséges... Császárom! Én életemet és az övékét egy tál vízért... Miki, ne baszkurálj... Jó? ... Ja, cukor-

ból... úgy könnyű... és különben is, ez az orálisan om-lós... egyenesen fölháborító! Meg sem fogtam, máris szétmállt a kezemben... Na kérem, én beírok... Minten natyon srég, minten natyon gót... a krémeschel iken mek foltam rogyganva... sak itty tofább, és semmi Kosuth-kifli... mek posoni... tesség tofápra is pleszni... KÉREM, EMBERÉK!!

(ismét farkasordító csend keletkezik)

KÉREM... csak azért jöttem, hogy közöljem... engem SENKI... Appapa... maradj csönbe...! Most történelmet sörintenek, ebbe a húgyszagú tájba... Cinó... marika, gyöngy... maradjatok... mostmár... nem illik lelépni... emese, éva... hééé. Ludmilla... zsó... legalább te... indián! Te vagy az utolsó vonat...!

LEKÉSTEM... Krisztusom!... SENKI... és mit szóina egy Dosztojevszkijhez?... Jaj, maradjon má szépfíú!... Kák-Mák-Zsébetek, Millák... véletlen kocsi alá kerülő macskák... kézenfogott pofonok, simogatások...

És két kenyér, a fröccs és a kávé... az aszongya, hogy harminckettő ötven... SENKI KÉREM ENGEM NEM TETTEK EL LÁB ALÓL! ÉN MOST EGY MÁSIK DIMENZIÓBA ÉLEK, HA ÚGY TETSIK, EGY MÁSIK CSILLAGON!

(a megkövült Shakespeare felé fordulva) MEGKÖVETEM URAM, DE EGY DRÁMÁVAL KEVESEBBET! (én is megkövülök... asszisztálok a saját ostobaságomhoz, és nem veszem észre a Nagy Drámaíró! Hát persze, hogy bejött! Micsoda sürgés!) Ő... mond még valamit a hangákról, anyáról és az aknákról... nekem egy Vilmos ne anyázzon!

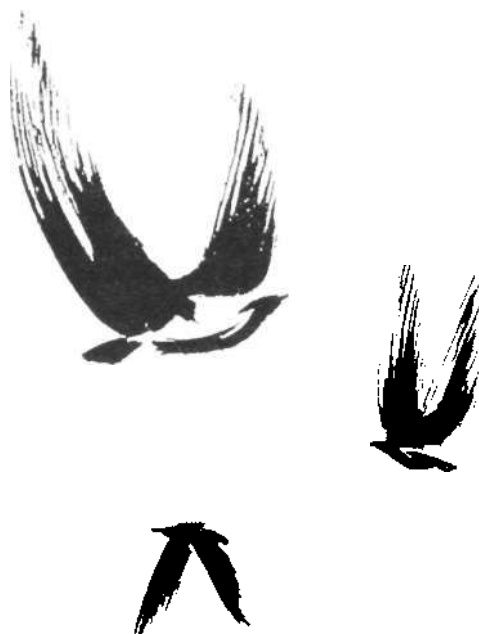
(megkönnyebbülök, és így fest minden sorstársam. Salvador Dali galagonyát majszol, Pablo - régi indiánkék fingokat ereget.) béke van... fiúk. Kitért a bréke!

Sörnyálba, vérbe, fosba csúszkálunk, de béke van!

Bejön egy hamburger és azt mondja, csendesebben vigad|anak, szegény amrika beteg!

...Na megyünk mihozzánk! Ez a kis hüly... még azt sem tudja, hogy HAZAJÖTT!... haha..

(Folytatjuk)

Kardos Ferenc
NÉZZ RÁM

Cigány vagy? Magyar?

- ha rám böknek:
 az ujjak, mint dárdák
 - átdöfnek

s vérem vöröse,
 ha cigány, ha magyar
 nem fehérlik, csak feketül,
 mint az avar.

Befelé szivárog el
 ismeretlen
 nagy hantok közt
 tehetetlen,
 s az igazság is vele

Cigány vagy magyar?
 A barátod?
 Ismerősöd?

Kikkel ölelkezel?
 Melyik térfelet választod?
 A hozzánk közeli,
 vagy a másik pokol a tiéd?
 S ha lettél
 bármi is, mit ért, ha nem
 nekünk lettél?

Nem védekezem,
 vetkezem.
 Felöltözve sem voltam másé,
 anyámé, apámé,
 s a népé, ki befogadott,
 ki szekere elé,
 tenni emberhez méltót,
 befogadott.

Nézz rám, nézz addig is
 míg felöltözöm,
 Neked akarok tetszeni.
 Hozzád van közöm.

Lőrinczy Huba
BÚCSÚ EGY KULTÚRÁTÓL

Márai Sándor: A Garrenek műve¹

Bevezetés

„Aki ma ír, mintha csak tanúságot akarna tenni egy későbbi kor számára... tanúságot arról, hogy a század, amelyben születünk, valamikor az értelem diadalát hirdette. S utolsó pillanatig, amíg a betűt leírnom engedik, tanúskodni akarok erről: hogy volt egy kor és élt néhány nemzedék, amely az értelem diadalát hirdette az ösztönök felett, s hitt a szellem ellenálló erejében, amely fékezni tudja a csorda halálvágyát. Életprogramnak nem sok ez, de nem tudok másként.”

Márai Sándor²

I.

Szerzőjének munkásságában kivételes hely, befogadónak részéről kivételes figyelem illeti meg ezt a hat kötetből összerótt regényciklust, noha *mint* egész semmiképp sem, inkább csak egynémely darabjaival, illetőleg bizonyos részleteivel tartozik az oeuvre legjavához. A *Garrenek műve* - holott tudatos fölépítése, belső folytonossága, szövegkohéziója kétségtelen - nem egységes írói elképzelés szülötte, nem egyetlen tömbből faragott, nem minden ízében szerves és gáncstalanul tökéletes alkotás, s ha keletkezés-történetére tekintünk, nincsen ebben semmi meglepő. E regényfüzér nem egy lendülettel készült, miként A *Buddenbrook ház*, s a legkevésbé sem oly szigorúan pontos előzetes terv alapján, miként A *Thibault család*. A ciklusépítés gondolata csak lassanként érlelődött meg Máraiban. Jelzi ezt, hogy az 1930-ban kiadott első könyvhöz, az eredetileg önelvű, önmagában teljesedő kompozíciónak szánt *Zendülők*hez csupán hét esztendő múltán csatlakozott a folytatás, a *Féltékenyek* és *Az idegenek*. Ez utóbbi kötet zárta is az immáron trilógiává bővült sorozat bevezetőjét sugalmazta, s újabb négy évnél kellett elteltetnie, hogy a vállalkozás ismét folytatódjék, sarjasztván 1946-ig további három regényt a meglévőkhöz. Ilyeténképp kétszer is felnyílt s háromszor is becsukódott ez a másfél évtizeden át formálódó ciklus, s mert az újrakezdések közé igen hosszú intervallumok ékelődtek, magától értetődik, hogy A *Garrenek műve* fokozatosan átalakult, elváltozott. Konceptiója, problematikája, műfaja, epikai arculata, előadásmódja, számos értékhangsúly, stílusvilága (etc.) óhatatlan módosult a múltó időben, hogy a szerzői ihlet és invenció könyvről könyvre (olykor fejezetről fejezetre) eltérő minőségét, szükségszerűen hullámzó mivoltát immár ne is említsük. Egyszóval: a sorozat mássá felett, mint aminek a nyitány ígérte, más irányba kanyarodott, mint amerre elindulni látszott, mások lettek a főhősei, mint kik voltak a kezdetkor így a ciklus az eddigiek okán nem lehet egyöntésű, teljességgel organikus alkotás. S ráadásként nekünk úgy tű-

nik föl - maga a kompozíció, az összefüggő, nagy terjedelmű regénysorozat mint epikai modell is idegen volt némileg Márai tehetségétől, alkatától. Inkább volt ő a kisebb formátumú, karcsúbb, egyetlen téma, egy középpont körül örvénylő, az anyagban rejlő lehetőségeket az adott művön belül kimerítő regények mestere, semmint a több kötetből egybeszövő, a problematika új s új vetületeit szisztematikusan és töretlen vonalvezetéssel föltáró, vagyis a bonyolultabb tervezést igénylő, nehezebben átfogható és ellenőrizhető szépprózai alakzatoké. Ezért is tekintette a munkát 1930-ban, majd 1937-ben egyaránt bevezetőnek, ezért is oly szélesek az időhasadékok s oly lazák az eresztékek az első és második, nemkülönben a harmadik s a negyedik könyv között, ezért is jellegadóbb sajátossága a ciklusnak a folytonoságnál a megszakitottság, s ezért is állnak meg, élnek, lélegeznek külön-külön is a sorozat darabjai. Alkati adottságait, talentumának természetét A *Garrenek* művében sem tagadta - nem is tagadhatta - meg a szerző.

S mégis. Ezt a hullámzó színvonalú, heterogén, számos pontján s vonatkozásában következetlennek, illetőleg szervesetlennek tetsző vállalkozást, amely többet nyújt részleteiben, mint egészével, megilleti a kivételes hely, megilleti a kivételes figyelem. Műfajáért csakúgy, mint - Máraival - különleges terjedelméért, komplexitásáért csakúgy, mint kísérleti jellegéért, szerzőjének a regény megújítását célzó erőfeszítéseire csakúgy, mint immanens művészi értékeiért. Mindenekelőtt pedig azért, mert A *Garrenek műve* már csak hosszúsága s összetettsége okán is - a leghívebb tükre, egyszersmind foglalatja írója világlátásának, ember- és történelemlátásának. Mindaz, mit Márai a polgár s vele együtt Európa küldetéséről, múltjáról, jelenéről s jövőjéről, értékteremtéséről, értékvesztéséről, értékvesztéséről, a modernség első és második hullámának (spengleri terminológiával szólva máris: a kultúrának és a civilizációnak) a különbségéről, a nihil elűrhódásáról (etc.) vallott, összesűrűsül, illetve kibomlik a ciklus ívein.

II.

Ha egyenként vesszük szemügyre a sorozat darabjait, úgy találjuk: túl az eltérések sokaságán, a séma, az alapképlet hasonló bennük, s valamennyi az úgynevezett *krízisregény* példának okáért Kosztolányi és a francia egzisztencialista prózairók, Malraux, Sartre, Camus kedvelte és művelte típusába tartozik³. A harmincas-negyvenes években (sőt, még utóbb is) felülően vonzódott Márai e sajátos alakzathoz; jelzi ezt - egyebek között *A sziget*, a *Válás Budán*, a *Vendégjáték Bolzanóban*, valamint *A gyertyák csonkig égnek*. Ilyképp a legkevésbé sem meglepő, hogy *A Garrenek művének* mindenik kötete is ugyane modellt testesíti meg. A hős (avagy a hősök) rendre egzisztenciális határhelyzetbe, válság és döntésszituációba kerül(nek) bennük, s a beszűkített, alig néhány helyszínre zsugorodó térben játszódó, jószerével eseménytelen külső cselekmény igen kurta idő, olykor egyetlen nap, másszor egypár hét alatt leperog⁴.

Külön-külön krízisregényként léteznek hát a ciklus kötetei, együttesükből viszont érdekes hibrid, a *nemzedék*- és a *családtörténeti regény* vegyüléke keletkezik, s e sajátos képződmény kétszer is változtatja arculatát, s majd az egyik, majd meg a másik típus jellemzői dominálnak, mi több: a *családtörténeti regény* lehetősége is benne lappang a sorozatban⁵. A Márai létrehozta alakzat épp a jellegcsere okán tetszik egyedi vállalkozásnak. *A Garrenek műve* nem arra példa, „... hogy az uralkodó és meghatározó fajta jegyei mellett a legtöbb családtörténetben a másik két fajta jegyei is szinte mindig megtalálhatók ha másként nem, közvetve (...)⁶, hanem arra, hogy a kezdetben domináns típus utóbb alárendeltté, az elébb alárendelt pedig később dominánssá válhat. Az első könyv, a *Zendülők*, több, eltérő társadalmi helyzetű család két generációjának *konfliktusára* épül, mégpedig úgy, hogy az apák sokkal inkább közvetve, a fiúk megtagadta értékrendjükkel, mintsem közvetlenül, szereplőként vannak jelen a szövegben. *A nemzedékregény* eme képletét számottevően átalakítja a folytatás, a *Féltékenyek* és *Az idegenek*. E szorosan összefüggő kötetek egy nagy múltú (s a *Zendülőkben* eredetileg meg sem említett) polgárfamília két generációjának különbségére vetik a hangsúlyt. A haldokló s a művek jelenében csupán pillanatokra föltűnő, ám meg akkor sem szólaló apa szellemi örökségének, az általa képviselt különleges értékeknek a folytatására, illetőleg maradéktalan megőrzésére itt nem részletezendő okokból - képtelenek s alkalmatlanok is immár az utódok. - Eleddig függetlenül a koncepció jelentékeny módosulásától elsősorban *nemzedékregény* volt *A Garrenek műve*, a további három kötetben viszont *családtörténeti regényként* folytatódik, vagyis a vertikális szemléletet a horizontális váltja föl. Két generáció szembesítése helyett az utolsó három könyv az elárvult testvérek históriájára, mind nyilvánvalóbb megosztottságára összpontosít, olyannyira főhőssé téve egyiküket, hogy hozzá képest a többi négy csupán mint epizódszereplő létezhet.

S e családtörténetbe forduló nemzedékregény anyagában a harmadik típus, a *családtörténeti regény* is benne rejtezik. Megannyiszor - mindig kurtán, de mindig nyomatékkal - említetnek a Garren-família távoli és közvetlen elődei, s nemegyszer kerül szóba az a - már megfogant - gyermek, ki az újabb generációt, a folytatást jelképezi. *A Garrenek műve* azonban csak így, látenszen hordozza a családtörténeti regény típusjegyeit; nem nyílik ki igazán sem a távolabbi múlt, sem a jövő felé, nem tágul három (avagy több) nemzedék históriájának látomásává. Olyannyira nem, hogy a *Féltékenyek* és *Az idegenek* lapjain még gyakorta említett születendő gyermekről az utolsó kötetekben mit sem olvashatni.

Nemzedék -, illetőleg családtörténeti írásának ideája - olvasmányaitól, származásától, famíliája múltjától aligha függetlenül - nyugtalan ifjúságának idején kezdte foglalkoztatni Márait. Tudjuk, 1925-ben dédelgette már ezt a tervet⁷, a megvalósítás azonban sokáig váratott még magára. A nagy műhöz vezető út első állomása a *Zendülők*, a második - ha meglepően hangzik is - az önéletrajzi regény, az *Egy polgár vallomásai*, 1934-ben, illetőleg 1935-ben. E kivételes remeklés egyik terjedelmes részlete ugyanis már afféle kicsinyített családtörténeti regénynek tekinthető⁸. Jelzi ez, hogy a téma lassanként beérett, s inspiráló példák is nagy bőséggel állottak Márai rendelkezésére. Fő mintája a műfaj tán legkiválóbb produktuma, *A Buddenbrook ház* volt, ámde ösztönözhetette akár *A Thibault család* is, hiszen - leszámítva az *Epilógust* - 1936-ban már ez utóbbi is elkészült. (Bár a hasonlóság gyaníthatóan csak tipológiai, hozzuk szóba: mind Martin du Gard ciklusában, mind *A Garrenek művében* igen fontos szerep jut az apa személyének, betegségének, majd halálának.) Noha a francia családtörténeti regényt és szerzőjét Márai utóbb is nagy megbecsüléssel emlegette „Roger Martin du Gard még úgy fogta fel a regényírást, mint »alkotást« - amikor könyvet írt, nemcsak a regényt írta, hanem egy életmű teljességén dolgozott”, illetőleg: „A »Thibault« ciklus a század egyik legtudatosabban komponált műve”⁹ mégsem vitatható: Thomas Mann vállalkozása volt a becsebb számára, s csodálata nem szűnt az évtizedek folyamán. Ifjan le akarta fordítani¹⁰, 1945-ben könnyű szöki a szemébe *A Buddenbrook ház* egyik jelenetének újraolvasván („Thomas Mann művészete e néhány oldalon a megelevenítés remekét alkotja meg¹¹), hogy ekként valljon 1974-ben is: „... tökéletes realista regény, a századvég búcsúzó életérzésének mesteri hattyúdala” (a kiemelés a miénk!)¹². Ismervén Márai bámulatos olvasottságát, alighanem föltehetjük, hogy számon tartotta a műfaj egyéb kiemelkedő teljesítményeit is, így például John Galsworthy, Joseph Roth, Georges Duhamel és Makszim Gorkij vállalkozását, az egyik magyar variáns, Tormay Cecile 1914-ben közreadott munkája, *A régi ház* pedig akár gyermekkori élménye is lehetett.

Holott *A Garrenek műve* kompozíciója, fikcióvilága, sajátlagos megoldásai okán - ko-

rántsem „szabályszerű” nemzedék -, illetve családregegy, többé-kevésbé érvényesek reá ez alakzat(ok) normái. Márai ciklusa minden dekonkretizáló fogás, minden parabolikus törekvés ellenére úgyszintén egy kis emberközösség (a familia) és a vele szűkegképp kapcsolatban álló szűkebb-tágabb környezet (a város és a „világ”) viszonyának elkerülhetetlen változását ragadja meg, ekként e sorozat is részint a történelmi és a társadalmi regény kombinációja, részint pedig átmenet a policentrikus és a monocentrikus nagyepikai modell közt, hiszen hősei (a második kötetből legalábbis) „... egyazon »lény« folytatásai, illetve több személy alakjába történő kivetítései”¹³. A *Garrenek műve* megfelelően a műfaj egyik legfőbb kritériumának¹⁴ vertikális avagy diakronikus szemléletű, s tagadhatatlan, hogy (hasonlatosan például *A Buddenbrook házhoz*) őrzi megfinomítva bár - a naturalizmus örökségét, kivált a biológiai determinizmusról, az átöröklésről, az ivadékok óhatatlan satnyulásáról, degenerálódásáról szóló tanokat¹⁵. (Márai még 1984-ben is - reagálván diáriumban a „biológiai determinizmus” és a „kultúra” hívei közt újra fellángoló polémiára így nyilatkozott: „A deterministáknak igazuk lehet, hiszen az ember nemcsak képességeire való ösztönzést örököl és visz tovább génjeiben, hanem testi hasonlóságot, organikus azonosságokat is. De az is igaz, hogy az ember nemcsak jelenség, hanem cselekmény, nemcsak örökli, hanem csinálja is magát.”¹⁶ A *Garrenek műve* majd félszáz esztendővel korábban - már ezt a felfogást, e kettős meghatározottságot érvényesíti.¹⁷) Az elfajulás, az élettani okokra (is) visszavezetett megfáradás bemutatásából következik, hogy Márai ciklusa - akár a nemzedék és a családtörténeti regények zöme hanyatlásról, a válságtudat elürhodásáról ad számot¹⁸ (a kevés számú ellenpélda közül Duhamel tizkötetes - nem minden vonatkozásában sikeres és meggyőző vállalkozását említhetjük¹⁹), s a romlás folyamata egyszersmind jelképes és példázatos²⁰: személyfölötti, irracionális erők működése, a világ riasztó és jóvátehetetlen átalakulása tükröződik benne.

A 20. századi irodalmi gyakorlatban a legáltalánosabb családtörténeti regényfajta az, amely a családfogalom három rétegének - egyedi - konkrét jelentés, biológiai és társadalmi jelképreteg - elegyítésén alapul” summáz a műfaj monográfusa, H. Szász Anna Mária²¹. E megállapítás- bizonyos módosításokkal, megszorításokkal érvényes A *Garrenek művére* is. A Márai regényfüzérében szereplő familia túl azon, hogy önmagát reprezentálja biológiai meghatározottságot és (viszonylagos) egyseget, vérvközösséget, az alkatból, a génekből következő küldetésazonosságot szimbolizál, viszont nem egy - szociológiai szempontból meghatározható társadalmi osztály avagy réteg megtestesítője, illetőleg jelképe. A *Garrenek* - derül ki a ciklus utalásaiból a városépítő és megtartó polgárság képviselői, egy műveltség, a „fausti” kultúra kelet-középeurópai létrehozói és hordozói. Őseik legendás mesei útja nem véletlenül vezetett „... mindig Észak

és Kelet között, mintha két vonzás között haladnának”²², s a haldokló atyához repülőn hazasiető Péter is tudja, lepillantván a magasból: „Ebben a földben már itt-ott halottai feküdtek. Apró, hegyes városok felett repültek; e városok némelyikében már laktak *Garrenek is, házat építettek, és különösen kitűntek a kézművességben*. Temetőik felett repültek, s a temetőben ismerős alakú csontvázak sorvadtak, magas homlokok és széles pofacsontok, s a *Garrenek hosszú kezei*” (a magunk kiemelései)²³. Korántsem átlagos, hanem különleges család, kivételes „fajta” a *Garreneké*²⁴ - hangsúlyozza megannyiszor a sorozat²⁵: egy nélkülük soha létre nem jövő - kultúra megteremtői, terjesztői, őrizői ők, rendkívüli lények, ab ovo „művészek”²⁶, a nyugat-európai, nagyobb formátumú, nagyobb sorsú műveltségalkotók szerényebb, közép-európai másai, megfelelői (miként Ábel meg az ő szegényebb „rokonuk”²⁷). A Bertenvillában várakozó Péter rá is döbben e kapcsolatra: „A szoba a Garren-ház társalgójának emléket idézte, csak nagyszerűbben, gazdagabban, amint ez természetes is volt, mert a Bertenek hajókat építettek a világ számára, egy nagy nép lehetőségeiből csináltak életet és gyakorlatot, (...) nem úgy, mint a *Garrenek*, akik mégiscsak egy kis félreeső tengerparti ország egyik városában építették művüket (...). A *Garrenek is »nagy család«* voltak (...), *de mindenestől mégis vidéki rokonság voltunk, Európában*” (a saját kiemelésünk!)²⁸. Térjenek el bármennyire is létörülményeik s eshetőségeik, a Bertenek és a *Garrenek* „fajtája” s missziója végső soron azonos, amiként sorsuk, végzetük is egymásra mutat: mindkét tevékeny, műveltséget alkotó polgárfamilia utolsó sarjadéka művészé, íróvá finomul, hogy az eleik teremtette „fausti” kultúra alkonyát s önnön fölöslegességük, tehetetlenségük keserű tudatát kelljen megélniük. (A „deviancia”, a művészé fajzás s vele egyetemben a kiszakadás, az eredeti küldetés elvesztésének fátuma eleve benne él a *Garrenekben*. Mondhatnók: egy-egy „árulás” fogja keretbe históriájukat, ez számukra a kezdet és a vég, hiszen a késő ivadék, Péter útja, sorsa mutatis mutandis a családi „mondakörben” szereplő „eszels”, az éneklő-verselő, örökön Nyugatra vágyó s végtére egymagában oda is szökő Beszédes Róbertét ismétli meg.²⁹)

Kitetszhetett már az eddigiekből is: függetlenül Márai műfajújító - s az egyes regényinterpretációkban részletezendő törekvéseitől, A *Garrenek műve* többé-kevésbé tiszteletben tartja a választott alakzat klasszikus képletét és normáit. Ugyanezt regisztrálhatjuk a továbbiakban is. Amiként például Thomas Mann-nál „... a család a családi tudatban fétissé emelt céggel azonosul”, akként szövődik össze a *Garrenek* léte, sorsa a városlakókban is áhítatot ébresztő székház, a mit sem gyártó és árusító hangjegynyomda és az „Aioios”-cég, az üzlet kirkatában porosodó hárfá létevel és sorsával, vagyis a familia „társadalmi jelképszerépe” e ciklusban úgyszintén „... egybekapcsolódik az illető családban megtestesített emberközösség konkrét társadalmi

funkciójának jelképével, s ezen keresztül (sic!) nyer nyomatékot".³⁰ Mivel Márai vállalkozása két generáció szembesítésére épül, a sorozat az apa alakjában egybevonja a családtörténeti regény „konstruktív” és „problematikus” nemzedékét, a hanyatlás jóvátehetetlen processzusát pedig az utolsó sarjak (legkivált Péter) pozíciójából, nézőpontjából láttatja, illetve ábrázolja.³¹ Egyezik e ciklus a műfaj reprezentánsainak zömével abban is, hogy főhősei egytől egyig férfiak, s a nők csak „mintegy segédszerepet töltenek be” a történetben.³² Az atya egymást követő asszonyai közül a második és a harmadik a família lassú romlásának hírnöke is, az egyetlen lányivadék tiszteltreméltó - és jelentéktelen, a fivérek házastársai pedig férjük függvényei. Péter szeretője, Edit az egyetlen nagyobb formátumú jelenség, ámde ő is a történet peremére szorul.

A *Garrenek műve* - noha a parabolisztikusság érdekében mellőzi az évszámokat, tudatosan dekonkretizálja, „lebegtet”, helyel-közzel össze is kuszálja a cselekmény idővonatkozásait - nyilvánvalóan az 1918 és az 1938 közé ékelődő periódusban játszódik. Éppen ezért úgynevezett „»történelmi« háttérrel”-ra nincsen is szüksége, a ciklus beérheti újfent csak erőteljes absztrakcióhoz folyamodván „egy ismert közeg”, „... a történet idején meglévő »közállapotok« megjelenítésé”-vel.³³ Az első világháború, a trianoni diktátum, a „Führer” (etc, etc.) sehol néven nem neveztetik, a megannyi célzás burkolt valóságreferenciája mégis kétségtelen, kivált, hogy az efféle gyászos események és félelmetes személyek bekövetkeztek, illetőleg fölléptének riasztó konzekvenciáiról nagy bőséggel - ámde virágnyelven, allegorikus elvonatkoztatással - szólanak a regényfüzér darabjai. A „közállapotok”, a háttérrelj ilyen felvázolása közben számos eszközzel és fogással él Márai. Tudósít elbeszélő „... kommentár, összefoglaló áttekintés formájában”, másszor családtagok, netán egyéb szereplők dialógusaiba, illetve belső monológokba építi be az utalásokat, színre léptet ismert közéleti személyeket, „... és összehozza őket térben és időben...” a família egyes képviselőivel (példákat erre a negyedik és az ötödik, *A hang*, valamint a *Jelvény és jelentés* című kötetben található), s korpépet fest oly módon is, hogy bizonyos Garrenek (példának okáért Tamást) részesévé tesz a történelmi eseményeknek.³⁴ E ciklusra is - akár Martin du Gard vállalkozására érvényes a megjegyzés: „A közélet eseményei a család történetét oly mértékben befolyásolhatják, hogy tulajdonképpen már nem is a háttér funkcióját töltik be, hanem egybefonódnak a történettel, sőt magának a történetnek fő szálát alkotják...”³⁵

A „közállapotok” rajzába illeszkedő „szűkebb társadalmi háttér” megteremtésekor három kötetben a klasszikus mintát követi a szerző: részint mellékeesebb családtagok, részint „idegenek” (a város egyes lakói s más figurák) hozzák létre azt a közeget, amelyben a família élete folyik,³⁶ s a milióábrázolás arányosan és harmonikusan belesimul a művek egészébe (a *Féltékenyek*, *Az idegenek* és bizonyos megszorításokkal az *Utóhang*, *Sereghajtók*

tartozik ebbe a csoportba). Korántsem állítható ugyanez a másik három könyvről, lévén mindenik „egységbontó”, „szabályszegő”. A *Zendülők* elsősorban azért, mert hősei nem a Garrenek, s ekként közegével, alakjaival stb. csak lazán csatlakozik a folytatáshoz, a *Sértődöttek*, *A hang* s csökkentettebb mértékben a *Jelvény és jelentés* meg azért, mert jószerével csak „idegenek” tűnnek föl a bennük szereplő Garren Péter körül, illyképp e művek családtörténet-jellege formálissá, sőt, kétségessé válik. (Hasonló okok miatt tetszik az *1914 nyara* című kötet egy kissé *A Thibault család* „külső függelék”-ének.³⁷) - Ami pedig a ciklus gondolati alapvetését, szellemi bázisát illeti, a *Garrenek műve* e vonatkozásban sem maradéktalanul egységes vállalkozás. Ám ha módosul is koncepciója, ha változnak is hangsúlyai, ama jellemzőjében viszonylag következetesnek s homogénnek tekinthető, hogy eszmei anyagát, „légtörést” együtt, egyaránt hordozzák és közvetítik fő és mellékszereplői, s ez a megoldás eltér a műfaj kiemelkedő alkotásainak gyakorlatától.³⁸

Elbeszéléstechnikai szempontból felemás, heterogén munka Márai regényfüzére, hagyományörzés és újító szándék érdekes, de anorganikus benyomást keltő keveréke. Az első három kötet narrációja inkább a tradíciókhoz igazodik: az író harmadik személyben megszólaló, általában mindentudónak föltűnő szerzői elbeszélőre bizza a történetmondást, oly fiktív személyre, ki fölényes biztonsággal tolmácsolja a hősök gondolatait, ám bármikor képes a nézőpont- és szólamcserére is, átadván a szót belső monológ, énfarmájú megnyilatkozás, szeszélyesen áramló asszociációk formájában egy-egy szereplőnek. Nagyon változik a helyzet a negyedik s az ötödik könyvben. Első személyű narrátor lép hirtelenül a korábbi örökébe, a válságkorszak tanúja és átélője, ki szükségét érzi, hogy lejegyezze s értelmezze egykori élményeit és tapasztalásait. Ez átalakulás tagadhatatlan előnye és hozadéka a személyesség, a vallomáshitel beépülése a ciklusba, hátránya viszont az egység megbomlása, a műfaj, a családtörténet kérdéseivé válása s a perspektíva óhatatlan beszűkülése. Csak azt látjuk és csak úgy, amit és ahogy Garren Péter lát és látat. Gyanítható, hogy utóbb Márai is fölmérte a veszélyeket s a veszteségeket, a *Jelvény és jelentés* zárófejezetében mindenestre - úgyszintén hirtelenül - visszatért a harmadik személyű elbeszéléshez, s az utolsó kötetben csupán a két naplóbetét, valamint a némelykor énfarmába átcsapó belső monológok kedvéért függesztette fel a hagyományos, auktorális narrációt. Bármint volt is, e korrekció nem teremthette meg a sorozat egységességét, műfajának tisztaságát. A föltétlenül üdvözlendő kísérletezés során hasonló történet Márainál is (épp csak fordított sorrendben), mint Duhamelnél. A francia kortárs énfarmában indította a saját ciklusát, „... ám már a negyedik kötetnél kiderült, hogy az első személyű elbeszélés túlságosan korlátozott lehetőségeket nyújt a családtörténeti koncepció megvalósításához”; ezt követően a szerző „kényszerűen” váltogatta a harmadik személyű narrációt levelekkel,

naplókkal, feljegyzésekkel, megbontván így műve „logikai és szerkezeti egység”-ét.³⁹

A *Garrenek műve* -- említettük volt - nagyjából két évtized (a *Zendülők* „előtörténetével” s a negyedik, valamint az ötödik könyv utalásaiban antcipált idővel együtt körülbelül huszonhét-huszonnyolc esztendő) világ- és sorsfordító változásairól ad számot, egy család hanyatlásának, majd szertehullásának képeiben (is) tárgyiasítván egy kultúra, egy eszmekör alkonyát. A modellteremtő szándék nyilvánvaló: századunk történetének mozgását, e mozgás irányát s törvényszerűségeit akarta megragadni s a nyelvi művészet kínálta eszközökkel ábrázolni Márai. A ciklus parabolisztikus mivoltából következik, hogy szintűgy szóba hoztuk már a regényfolyam dekonkretizálja a történelem tényeit és eseményeit, tartózkodik a dátumok használatától, a negyedik kötetből kezdődően pedig tudatosan és többször is összekuszálja a korábban világosnak s egyértelműnek tetsző időviszonyokat. A „zendülők” s a *Garrenek* elvben folytonosnak s a kronológiához igazodónak föltételezett történetje azonban nem csupán emiatt lesz szaggatottá és az időben jószerével megfoghatatlanná, hanem azért is, mert a sorozat a megszakítottság koncepciójára épük Mondhatnók: valamennyi epikai alkotásnak jellemzője ez, hiszen szükségszerű, hogy „Az elbeszélésbe (...) nem kerül át a történet teljes egésze (...)”, vagyis a kontinuum történet az elbeszélésben mindig diszkontinuussá válik.⁴⁰ Túl viszont e magától értetődő magyarázaton, megkockáztatható: A *Garrenek művének* valósággal létmódja, lényeghordozó komponense a megszakítottság; a ciklus e nagyon feltűnő sajátosságával is kifejezi egy, a folytonosságban létező világ megszünetet, a hajdani rend, szervesség, áttekinthetőség erőszakos széttörését. (Hasonló szerepet tölt be az *Egy polgár vallomásainak* két tömbje, az első és a második kötet közt tátongó idő és elbeszélés-hasadék: az űr, a hiány jelentéshordozó elem amott is.) „... a történetbeli kontinuumnak az elbeszélésbeli diszkontinuummá való átalakítására” háromféle eljárás kínálkozik a szakirodalom szerint: vagy a Galsworthy és Martin de Gard, vagy a Thomas Mann, vagy a Joseph Roth és Makszim Gorkij alkalmazta módszer.⁴¹ Ciklusa első felében Márai egyik megoldást sem követi, hanem egy negyedikkel él, a sajátjával, hogy az utolsó három könyv írásakor már A *Forsyte-Saga*, illetve A *Thibault család* használta metódushoz folyamodjék. A *Zendülők* egyetlen napnyi cselekményidejébe rövidebb-hosszabb emlékező részletek és futamok, valamint egy terjedelmes retrospektív betét formájában építi be a banda egy-két év tartamú előtörténetének lényegét. Hasonlóképpen jár el a folytatásban is. A kamaszkori zendülés kényeszerű lezárultát és a *Féltékenyek* kezdetét elválasztó húsz esztendő egynémely erősen megrostált - eseményeit szüksézáv utalások s aránylag kurta visszapillantások idézik meg a második regényben (itt szerepel a Garren-nemzetség története s az apa életének, ténykedésének, házasságainak summázata is), ám a város és Garren Gábor közös sorsát, a meg-

szállás óta eltelt két évtizedet bemutató nagy összefoglalást már a következő könyv, *Az idegenek* lapjain olvashatni. Eleddig tehát az épp adott kötet fiktív jelenének „foglya”, záránya volt a múlt (másként mondva: az elbeszélés idejéhez képest közelebbi múltba zárult be a távolabbi múlt), egy nap avagy egy-két hét úgyszintén nem folyamatos, hanem többszörösen megszakított, hirtelen váltásokkal, filmszerű áttűnésekkel tarkított krónikájába ékelődtek be az évek, évtizedek történéseiről tudósító áttekintések kisebb-nagyobb darabjai. Ha fordított kronológiát alkalmazott is, ha rendre a következményekbe falazta is be az előzményeket, gondja volt Márainak arra, hogy a diszkontinuitásban megőrizze a kontinuitás látszatát. A ciklus második felében viszont már a Galsworthyéhoz, a Martin du Gard-éhoz hasonló módszert választ, vagyis „... viszonylag rövidebb időszakok történetét beszéli el folyamatosan, s a közejük eső időt egyszerűen és kommentár nélkül kihagyja az elbeszélésből.”⁴² A *Sértődöttek*. A *hang* például még sietős utalásokat sem tartalmaz az apa halála [*Az idegenek* zárata) óta elpergett esztendők (?) fontos eseményeiről, amiképp „néma” hónapok és évek terpeszkednek a negyedik és az ötödik, az ötödik és a hatodik könyv között is. Olybá tetszik: a műfajváltás (a nemzedékregény családregénybe fordulása) magával vonta az időszemlélet és-kezelés átalakulását szintűgy. A kontinuitásnak még az illúziója is megszűnt, egyeduralmukodóvá lett a diszkontinuitás. A *Garrenek műve* ily vonatkozásban is felemás, heterogén alkotás.

Az áttekintő (a szó szoros értelmében elbeszélő, Összefoglaló) és a leíró részek, valamint a jelenetek aránya - magától értetődően - kötetről kötetre változik Márai ciklusában. Akad regény - a *Jelvény és jelentés* -, amely lőszerével őt, mind nagyobb terjedelemben s mind elmélyültebben, részletezőbben kidolgozott (csakugyan párbeszédes avagy áldialogikus) jelenetből áll. Az első három könyvben - főként a visszapillantó, az előidőket summázó betétek okán - jóval több az áttekintő szakasz, mint a sorozat másik felében. A hangsúly azonban mindvégig a család (így a kultúra, a világ) szempontjából mulhatatlanul fontos jelenetekre,⁴³ illetve Garren Péter belső beszédére, meditációira esik. A leírások - akár a műfaj klasszikusainál⁴⁴ - azt a teret, környezetet ábrázolják, amely egybeforrta a família sorsával, történetével, illetve indirekt módon determinálja jelenét s jövődjét. A regényfolyam így mindössze négy helyszínen, a Városban, „Karnakban”, Párizsban és Berlinben játszódik, s valamennyi szintér szimbolikus funkciót is betölt.⁴⁵ A legközvetlenebb környezet, a szülőház, a különféle lakásbelső, szállodaszobák rajza, légkörének megérezkítése különlegesen fontos Márai számára. Érvényes itt is a megállapítás: „... az otthon enteriőrjeit a jellem metonimikus vagy metaforikus kiterjesztésének lehet tekinteni. Az ember otthona önmaga kiterjesztése. Ha leírjuk, magát az embert írjuk le.”⁴⁶

A Garrenház, udvarán a szökőkúttal, a kirakatban a hárfával újfent hangsúlyozzuk tárgyszimbólum.

Megléte, maid eladatása és lebontatása jelképes, mi-ként a családtörténeti regények zömében.⁴⁷ Márai ciklusa is nagy szerepet juttat a familia összejövetele-inek, egy-egy, mellékesebb, de korántsem mellékes alak otthonában tett látogatás jelenetszerű bemutatásának.⁴⁸ A második és a harmadik kötetben az apa haldoklása, a hatodikban a város visszatérte gyűjti egybe a család tagjait, ám a „garrenség” lényegéhez tartozó rituális ceremóniát, a „szertartást és gyakorlatot” csupán az előbbi szituációban üzhetik; utóbb, az otthon elvesztével, bizonyágaként a széthullásnak, lehetetlenné válik ez is. „... a legtöbb családtörténeti regényben a halálesetek szerepelnek a legnagyobb súllyal s a leginkább telített jelentéstartalommal...”, s az elmúlás mindenkor olyan esemény, „... amely jelképes végkicsengésben foglalja össze az illető szereplő személyének és életének summáját.”⁴⁹ Nincs ez másként A *Garrenek művében* sem. Az atya betegsége, haldoklása és halála egy korszak elmúltát is szimbolizálja, s tükrözeti létének, személyiségének lényegét.⁵⁰

Az eddigiek láttán nincs, nem is lehet kétség: e ciklus úgy formálja át, úgy újítja meg - ha tetszik: úgy korszerűsíti - a nemzedék- és családregegy régi modelljét, hogy ezenközben hű is marad a műfaj tradícióihoz. Azonosság rejtezik a színeváltozásban, s a „megszüntetés” egyszersmind megtartás.

III.

A *Garrenek műve* krízisregények laza láncolatából fölépülő generáció-, illetőleg családregegy. A cselekmény rétege oly hajszálvékony, a gondolati, reflexív, meditációs komponens oly jelentékeny benne, hogy a ciklust *esszéregény-fűzérnek* is nevezhetjük.⁵¹ Esmehordozó jellege, elvonatkoztató, dekonkretizáló, „lebegtető” megoldásainak sokasága miatt jóval anyagszerűtlenebb, sokkal kevésbé dokumentáris, mint például A *Buddenbrook ház* avagy A *Thibault család*, viszont sokkalta parabolisztikusabb amazoknál. A családtörténeti regény általában *példázat* is⁵², ezért a *parabola* egyik megjelenési formájaként vizsgálható.⁵³ Példázat ilyképp A *Garrenek műve*, s absztrakciós, modellalkotó törekvéseinek következtében fokozottabb mértékben az, mint Thomas Mann és Martin du Gard vállalkozása. Ha a parabola csakugyan kritériuma, hogy létezzék egyértelmű megfejtése,⁵⁴ tiszta példázatnak nemigen, legföljebb - hasonlatosan az *Iskola a határon* című remekléséhez „példázatszerűnek” tekinthetjük Márai ciklusát,⁵⁵ ez esetben viszont jószerével csupán a tanmese⁵⁶ felel meg maradéktalanul a műfaj követelményeinek. Akárhogy van is, A *Garrenek műve* igen szoros kapcsolatban áll a példázattal, s ezt azért kell külön nyomatékkal hangoztatnunk, mert az újabb időkben mind többen minősítették *mitosznak* e regényfűzért. A *Féltékenyek* és *Az idegenek* első, közös kiadásáról írván, már Szerb Antal kijelentette: „Ez a regény a legnagyobb kísérlet irodalmunkban a mai élet mítoszának megteremtésére”,⁵⁷ s tőle függetlenül avagy épp hozzá csatlakozván, mítoszlól beszél Rónay László és Poszler György csakúgy, mint

legfrissebben Tar Patrícia.⁵⁸ Támogatni látszik e felfogást maga a ciklus is, hiszen például a *Jelvény és jelentés* nyitányában a Berlinbe tartó Garren Péter ekként gondolkodik: „Most lassan utaztam; nem úgy, mint legutóbb, mikor apám halálos ágyához siettem, repülőgépen, mint a szárnyas hősök az északi mítoszokban, a hír vijjogó parancsára, mert a király vagy a fő sámán beteg. Akkor még mítoszból utaztam. A gép magasan a hegyek és városok fölött repült, s én magam s mindenki, aki hozzám tartozott, fél méterrel a föld felett éltünk, mintegy lebegtünk, elvarázsolt állapotban (...). Ez volt a mítosz, mert apa haldoklott, és a Mű, a *Garrenek műve* veszélyben volt. De most már meghalt a sámán, s a Művet elvitte az ördög, az uzsorások és az idegenek, mint Kalb a hárfát. Most a földön utazom (...).”⁵⁹ Csakugyan mítosz volna hat a regénysorozat? Hitünk szerint semmiképp,⁶⁰ amiként meggyőződésünk az is, hogy az e minősítéssel élők közül kizárólag Tar Patrícia téved, amidőn ebbe a kategóriába véli besorolhatni A *Garrenek művét*. A többiek ugyanis a „mítosz” megnevezést nem a szó eredeti, művelődéstörténeti, egy bizonyos műfajt jelentő, hanem másodlagos, átvitt értelmében, valaminek a szinonimájaként használják. Szerb Antalnál nyilvánvalóan a „csoda” ekvivalense, ekként a „hétköznapok” ellentéte ez a kifejezés (vagyis a *Hétköznapok és csodák* koncepciójába illeszkedik), Rónay Lászlónál és Poszler Györgynél minden bizonnyal a „mese”, a „legenda”, a „hiperbola”, az „emberfölöttivé emelt”, „emberfölötti méretű” megfelelőjeként szerepel, s a fentebb citált regényrészletből is kitetszik, hogy a szöveg a múlt, az apa, a mű (a kultúra) meséssé, legendássá válásáról beszél. Ha viszont a „mítosz” fogalma valóban önmagát, „... a legrégebbnek vehető történetmondásos műfajt...” jelenti,⁶¹ Márai ciklusára aligha alkalmazható. Tény, hogy mindkettő az epika műneméhez tartozik, így léteznek közös lehetőségeik,⁶² megannyi jellegadó sajátosságuk azonban kizárja egymást. Csupán néhányszor említvén: „A mítoszból az események időrendje másodlagos szerepű”; „... a regényben az egymásután, (...) a mítoszból a felcserélhetőség (...)” dominál; „A regény fölépítését az egyszerű célelvőség jellemzi, a mítoszt viszont többnyire a körköröség (...)” etc.⁶³ A *Garrenek műve* legfeljebb annyira mítosz, mint minden „történetmondásos” alkotás: kimutatható benne a mítosz hatása, „... nem közvetlenül, hanem közvetve és módosítva (...)”.⁶⁴ Az indirekt összefüggések és a transzformációk vizsgálatát nem tartjuk feladatunknak, azt azonban megjegyezzük még: a mítosz példázatszerű történet, illetőleg föltehető valaminő „leszármazási rokonság” mítosz és példázat között⁶⁵ - Márai vállalkozása pedig a parabola műfajába tartozik.

Nem kétséges, hogy a regénysorozat belső megfelelések, maguktól értetődő s rejtett párhuzamok sokaságát tartalmazza. Így van ez Thomas Mann-nál és Martin du Gard-nál is mondhatnók: alighanem valamennyi magasrendű nagyepikai alkotásban. Nevezhetjük ezt akár „tükörtechnikának” is, arra azonban ügyelnünk kell, hogy a

parallelizmusokra vonatkozó állításaink kellő fedezetel rendelkezzenek, mégpedig a vizsgált szövegben. Máskülönben minden kijelentésünk - épüljön bárminő elméleti bázisra - óhatatlanul önkényessé válik, illetőleg létrejön ama jelenség, mit így nevezett a hajdani nyelvudós, Hugo Schuchardt: „Was nicht in die Theorie passt, wird einfach unterdrückt.”⁶⁶ Bízvást tekinthetjük Márai ciklusát „egy központi téma”, „egy invariáns mag” köré szerveződő szöveg-hálózatnak - de nem tekinthetjük „Mitosznak”.⁶⁷ Bízvást tekinthetjük A *Garrenek művét* „izo- és homeomorf jelenségek”, „szinkron és diakron” megfelelések bonyolult rendszerének - de nem tekinthetjük e jelenségeket és megfeleléseket „mitoszvariánsok”-nak.⁶⁸ Bízvást azonosíthatjuk a város sorsát és az apáét - semmiképp sem azonosíthatjuk a város „makro”- és a zendülők „mikrokozmoszát”⁶⁹ (e két azonosítás ugyanis kizárja egymást: a „banda” a város, ilyképp az ellen lázad, amit az apa képvisel, aminek létevel léte egybeforrt). Bízvást tekinthetjük Bertent a *Garrenek* „párfigurájának” - semmiképp sem tekinthetjük Berlint a város tükörképének⁷⁰ (hiszen Berlinben épp annak megsemmisítésére készülődnek, amit a város - töredékekben, mind erőtlenebbül - őriz még; s mi volna ilyképp Párizs funkciója?). Bízvást tekinthetjük Albertet (s félig-meddig Tamást is) a germán tömegember „garreni” megtestesülésének⁷¹, vonhatunk - többé-kevésbé jogos -- párhuzamot Volpaj Amadé, a színész és a Hang birtokosa közt⁷² - ámde nem állíthatjuk, hogy a kamaszkori zendülés „a nemzetiszocialista (zendülés), elölképe, „ekvivalense”, hogy a lázadó fiúk „azonosítódnak” „a német tömeggel”.⁷³ Oly képtelenség ez, mit csak egy teória, egy preconcepció erőszakos igazolásának vágya szülhet, s hangoztatásakor meg kell feledkeznünk arról, hogy a két „rebellió” épp ellenkező irányba mutat: az egyik - ha torzan is - valódi rendre, valódi értékekre áhítozik, a másik az önfeladást, a nihilt sóvárogja; az egyik egy kultúra tisztelőre, őrzésére tanít meg, a másik a műveltség eltörlését követeli; az egyik azért búvik jelmezekbe, mert tagadja a rossz és félelmetes világot, a másik azért búvik jelmezekbe, mert féli, de tudomásul veszi a rossz világot.⁷⁴

Komplex, ám nem igazán koherens alkotás A *Garrenek műve*. Újító és hagyományfolytató, homogén és heterogén, egységes és töredékes, szerves és szeretlen, úgy egészelve, hogy valójában részletel-vű. Sokszínű, sokarcú, sokalakú tünemény, amely mindig ugyanarról beszél, de mindig másként- másként: valaminek a végéről, valaminek a lezárultáról. Az elválás fájalmával teli alkotás, noha iparkodik leplezni megindultságát. Gyászjelentés A *Garrenek műve*, nosztalgikus, elégikus - ironikus búcsú egy kultúrától.

Jegyzetek

1. E fejezet az előszava annak az elemzéssorozatnak, amelynek első, második és hatodik része a győri Műhely, harmadik és negyedik fejezete a nagykanizsai Pannon Tükör, az ötödik pedig a kecskeméti Forrás 1997-es, illetőleg 1998-as évfolyamában látott napvilágot.
2. Vö.: Egy polgár vallomása Bp., 1990. 392.
3. E modell rövid jellemzését lásd: Király István: Kosztolányi, Vita és vallomás. Bp., 1986. 90., 118-119.
4. Ilyféle, erősen koncentrált művek írására minden bizonnyal Ortega y Gasset

- regényelmélete (is) ösztönözte Márait. Lásd erről könyvünket: Ambrustól Máraihoz. Szombathely, 1997. 294-197.
5. Gorilovics Tivadar A modern polgári családregény című könyve (Bp., 1974. 10-11., 16-17.) egybenossa még e három típust, annál meggyőzőbben különíti el őket H. Szász Anna Mária munkája, A 20. századi családörtörténeti regény. Bp., 1982. 11-14.
 6. Vö.: H. Szász Anna Mária: i.m. 14.
 7. Vö. Rónay László: Márai Sándor. Bp., 1990. 208., 409.
 8. Ezzel kapcsolatban lásd könyvünket: „... személyiségnek lenni a legtöbb...” Máraitanulmányok. Szombathely, 1993. 120-121.
 9. Vö.: Napló 1958-1967. Bp., 1992. 17. - Ne hallgassuk el: életének alkonyán már fanyarabul vélekedett A Thibault családról. In: Napló 1984-1989. Toronto, 1997. 55-57., 60.
 10. Vö.: Rónay László: i.m. 19.
 11. Ami a Naplóból kimaradt 1945-1946. Bp., 1992. 30-31.
 12. Vö.: Napló 1968-1975. Bp., 1993. 203.
 13. H. Szász Anna Mária: i.m. 14.
 14. Uo.: 20., illetőleg: Gorilovics Tivadar, i.m. 21., 23.
 15. Gorilovics: i.m. 20-21., H. Szász: i.m. 18-19.
 16. Vö.: Napló 1984-1989: 47.
 17. Lásd például: Jelvény és jelentés Utóhang. Sereghajtók. Bp., 1996. 189-191 stb.
 18. Gorilovics: i.m. 15., H. Szász: i.m. 21.
 19. H. Szász: 104-108.
 20. Gorilovics: 22., 25., H. Szász: 21.
 21. I. m. 26.
 22. Vö.: Zendülők- Feltékenyek. Bp., 1995. 296. (lásd még uo.: 294-295.)
 23. Zendülők - Feltékenyek: 296.
 24. Vö.: H. Szász: 27-29.
 25. Lásd például: Zendülők - Feltékenyek: 297-308. stb. stb.
 26. Uo.
 27. Vö.: Az idegenek - Sértődöttek. A hang. Bp., 1996. 92-93., illetve: Jelvény és jelentés - Utóhang. Sereghajtók: 208.
 28. Jelvény és jelentés - Utóhang. Sereghajtók: 112.
 29. Vö.: Zendülők - Feltékenyek: 295. Jelvény és jelentés - Utóhang. Sereghajtók: 281. etc.
 30. H. Szász: 20-27.
 31. Uo.: 29-31.
 32. Uo.: 32.
 33. Uo.: 35-36.
 34. Uo.
 35. Uo.
 36. Uo.: 37.
 37. Uo.
 38. Uo.: 38.
 39. Uo.: 40. - Az epiko elméleti kérdéseire mindenkor fogékony Márai utóbb maga is úgy találta: „A regény csak harmodik személyben igazán »regény«. Másképpen monológ vagy értekezés”, holott: „Egyes szám első személyben minden elhíhető. Harmadik személyben minden mesterkél. Mégis, a regény, ha csakugyan az, harmodik személyben tökéletes” (Napló 1976-1983. Bp., 1994. 184.).
 40. Vö.: H. Szász. 46.
 41. Uo.: 46-48.
 42. Uo.: 47.
 43. Uo.: 43.
 44. Uo.: 44.
 45. Vö.: Wellek-Warren: Az irodalom elmélete. Bp., 1972. 327.
 46. Uo.: 335. (Szili József fordítása.)
 47. H. Szász: 50.
 48. Gorilovics: i.m. 24., H. Szász: 48-49.
 49. H. Szász: 50., 51. Lásd még: Gorilovics: 24. - A Buddenbrook házról írott kritikájában már Rilke is kiemelte a családi összefüggéseket és a „halálos órák” fontosságát. Vö.: Rainer Maria Rilke: Válogatott prózai művek. Bp., 1990. 425.
 50. Garren Gábor elmúlásának bemutatásáról később maga Márai is elégedetten nyilatkozott: „A »Feltékenyek« halál-jelenetét olvasom. Ez a fejezet csakugyan felemel a történetet a térfojtatba, ahol élet és irodalom, ólom és valóság új értelmet kapnak. Ezek az oldalak, mikor észlelheted már nem én írtam a könyvet, hanem a könyv élt, önmagában, tovább, önálló érveléssel és lélegzéssel. Nem »jó«, de valóság. Úgy kellene írni, hogy mindig ezt a pillanatot várjuk meg, író és téma: mikor a könyv szivdobogni és lélegzeni, élni kezd, mint egy szuverén élőlény.” In: Ami a Naplóból kimaradt 1945-1946. 213.
 51. Az esszéregényről lásd: Szerdahelyi István: Műfajelmélet mindenkinek. Bp., 1997. 194-195.
 52. Lásd a 20-as számú jegyzetet!
 53. A paraboláról lásd: Szerdahelyi István: i.m. 196-197.
 54. Vö.: Szegedy-Maszák Mihály: Ottlik Géza. Pozsony, 1994. 55. stb.
 55. Uo.: 94., 135.
 56. Vö.: Szerdahelyi: i.m. 136., 185., 196.
 57. Szerb Antal: A feltékenyek. Márai Sándor regénye. In: Nyugat, 1937. I. 441.
 58. Vö.: Rónay László: i.m. 394.; Poszler György: Magyar város - európai kultúra Márai Sándor és Kassa mitosza. In: Poszler: Vonások és taszítások Bp., 1994. 173-192. (Témánk vonatkozásában a legfontosabb rész: 180-183.); Tar Patricia: Mitosz és regénytechnika. Márai Sándor: A Garrenek műve. In: Szép Literaturai Ajándék. Pécs. 1997/3-4. 64-76.
 59. I. m. 9.
 60. Vö.: Szegedy-Maszák Mihály: Mitosz és történetmondás. In: Szegedy-Maszák: „A regény, amint írja önmagát”. Elbeszélő művek vizsgálata Bp., 1980. 34-57. - Szerdahelyi: i.m. 182-183.
 61. Szegedy-Maszák: Mitosz és történetmondás: i.m. 35.
 62. Uo.
 63. Uo.: 42-43.
 64. Uo.: 46-47.
 65. Uo.: 43., 52.
 66. Vö.: Bogoly József Ágoston: Ars philologiae. Tolnai Vilmos és az irodalomtudományi pozitívizmus öröksége. Pécs, 1994. 78.
 67. Vö.: Tar Patricia: i.m. 64., 66. stb.
 68. Uo.: 66., 67.
 69. Uo.: 67-70.
 70. Uo.: 70-71.
 71. Uo.: 71.
 72. Uo.: 71-72. Márai - Nietzsche nyomán - gyakorta hangoztatta utóbb is, hogy századunkban a színész lép a történelmi hős helyébe. Vö.: Napló 1968-1975: 216., 238., 285-286.; Napló 1984-1989: 170. etc.
 73. Tar Patricia: i.m. 67., 71-74.
 74. Vö.: Jelvény és jelentés - Utóhang. Sereghajtók: 247.

Ébert Tibor

HANGGÁ SÚRÚSÖDÖTT KIÁLTÁS

(Bartók)

Színpadi játék két részben

Szereplők

Bartók Béla

Édesanyja

Elza

Bartók iskolatársai

I. Fiú

II. Fiú

Gaál Mózes magyartanár

Podjebrád Papsajt tanár

Tanár

Dohnányi Ernő

I. Parasztasszony

II. Parasztasszony nemtők

Judit

Királykisasszony (egyazon személy)

Utcalány

Tündér

Fabábu

I. Keménykalapos

II. Keménykalapos

Tanuk: A B C D E

Mártonka doktor

Narrátor

Furulyások, dudások, tülkösök

Történi 1940 októberében, Budán

Prelúdium

(Zene: Bartók Concertójából az Elégia)

I. KALAIPOS: Tulajdonképpen mi is az a fehérvérűség?

NARRÁTOR: A leukémia?

II. KALAIPOS: A fehérvérsejt-képző rendszer hosszú vagy rövid időn át tartó rosszindulatú betegsége. Nagy fehérvérsejtszámmal, megnövekedett léppel...nyirokmirigy duzzanatokkal.

NARRÁTOR: Vérrák.

I. KALAIPOS: Még nem ismerjük az okát?

NARRÁTOR: Gyógyíthatatlan.

II. KALAIPOS: Daganatos természetű.

NARRÁTOR: El lehet vele élni éveig.

(Zene: Az Elégia)

NARRÁTOR: Néhány műve versenyt futott a halállal.

I. KALAIPOS: A III. zongoraverseny!

NARRÁTOR: Meghalt a west side-i kórházban, New Yorkban, mielőtt 65. életévét befejezte volna.

(Zene: Az elégia)

NARRÁTOR: Azt kérdeztétek, mi a fehérvérűség?
(Felnevet.)

Hát persze! Történelmi Leukémia! (Felnevet.)

(Zene: A Concertoból a Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország muzsikája. Egy ideig ez. Majd valamelyikük elkezdí fütyülni a szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország dallamát. Többen fütyülik, dúdolgatják.)

NARRÁTOR: 1940 októberének egyik délutánján Bartók Béla elindult sétálni Csalán utcai lakásából. Nemsokára elhagyja Magyarországot és Amerikába emigrál.

Első rész

(Zene: bartóki muzsika. Távolról, nagyon messziről tompa dübörgés, dobok, tam-tamok, német induló foszlányai (HORST WESSEL). A bartóki zene és a német induló keveredik. Dobok, tam-tamok kérlelhetetlen, állhatatos osztinátószerű ritmusa. Kaotikus jellege van az egésznek, szinte birkózik egymással a két zene, ebből hol a bartóki muzsika, hogy pedig az induló a dobokkal emelkedik ki. Zűrzavar. Egyik zene a másikba kapaszkodik, szinte összenőttek, nem tudnak elszakadni egymástól. Ebből nő, rajzolódik ki egyre érthetőbben, tisztán egy bartóki melódia: népdal. Lassan elszakad a kaotikus jellegű zenétől, határozottá válik, önálló életet él, egy ideig csak ezt halani. A sötétségből lassan kivilágosodik a színpad.)

NARRÁTOR: Az út.

BARTÓK: (Jobbról belép - hangja fáradt, száraz, kissé monoton - aszkétikusan).

BARTÓK: Az ember elindul az úton, mint én most ezen a kaptatón. Út, utak. Az utak mind valahova visznek... ez az út is... Vannak utak, amelyeknek soha sincs végük, egyik a másik folytatása. Ezen most felmehetek a dombra, aztán a Látó-hegyre, s aztán tovább. Igen, az utak értelme, hogy valahova elvezessenek, megérkezzenek, a legkisebb-rövidebb és leghosszabb úté is, a sugárutaké, az ösvényeké, az országutaké, a dűlőutaké, a néhány méternyi pallóké, amelyekre mind ráterül időnk, a nappalok, az éjszakák... Járunk teknősbékeként és centiméterek közelsége érint, és járunk távfutóként-loholva, és tapasztaljuk a kilométereket. Célhoz érünk. Célhoz...? Mi a cél, hol a cél?

I. FIÚ: Az iskoládat! Pizok szerencséd van!
(Dühösen több vadgesztenyét vág a II. FIÚhoz.)

II. FIÚ: Ez nem szerencse! Tudás! Különben ez az előbbi nem érvényes! Csalás!

I. FIÚ: Mi az, hogy nem érvényes? Kartácstűz!

II. FIÚ: (megint majdnem eltalálja az I. FIÚt)

I. FIÚ: (félreugorva.) No ugye, milyen nagy melényed volt?! (Hirtelen visszadob, talál.) Talált! Talált!

II. FIÚ: Akkor is én vezetek!

I. FIÚ: Frászt! 3 : 3 !

II. FIÚ: Te, Bonaparte Napóleon ugye tüzér volt?

I. FIÚ: Napóleon... Azt hiszem, császár...

I. FIÚ: Előtte.

II. FIÚ: Lehet.

II. FIÚ: Akkor is én vagyok Bonaparte Dunaparti Napóleoni (*Hirtelen tüzel, talál, felkiált.*)

I. FIÚ: Alattomos vagy. Orvul támadsz. (*Céloz, nem talál. A gesztenye Bartók elé gurul.*)

(*Távolról ismét dübörgés, tompa morajlás, a két fiú eltűnik.*)

BARTÓK: (*Felveszi a földről a gesztenyét. Nézi.*) Mint annak idején a Hegyiparkban és a Zergehegyen. Vadgesztenyék ideje. (*Lábával rugdossa a gesztenyéket. Lehajol, úgy marad.*) Bevonalkázzuk a Földet, mint Arkhimédész.

(*Dallamot dúdol, egyszerű melódiát: Bartók gyermekkori dallamai közül valamelyiket... Abbahagyja, nézi...*)

Csillog ez a dallam, mint a még meg nem száradt tinta a papiroson. (*Körülnéz.*) Ez az út most egy hatalmas kottapapír. Zene. Vadgesztenyék a hangjegyek, vadgesztenyefa a karmester, vagy én... (*Zene: Bartók fiatalkori szerzeményei közül valamelyik: például a Hegedűszonáta vagy a Scherzó vagy más.*) (*Ismét dúdolja a dallamot, hirtelen abbahagyja, felnéz, távolról tompa dübörgés, dübörgések...*) Azt hiszem, nemsokára tele lesz hamis hangokkal... hamis hangokkal a lepotyogó gesztenyéktől... (*Nagyon határozottan.*) De így ez még dallam. Széttapossák, szétrugdossák... szétesik... eső lesz, hó, szél, vihar... (*Elindulna. Távoli dübörgés, induló foszlányai.*)

NARRÁTOR: Tessék meghagyni a gúlát!

I. FIÚ: Épségben!

II. FIÚ: Hadd maradjon gúla!

PODJEBRÁD: Csend! Csend legyen! El kel! metszeni, hogy csonka lehessen! pontum.

II. FIÚ: Minek az?

I. FIÚ: Nem akarunk csonka gúlát!

BARTÓK: Egész gúlát akarunk.

TÖBBEN: (*ütemezve*) Nem akarunk csonka gúlát! Egész gúlát akarunk! Nem akarunk csonka gúlát! Egész gúlát akarunk!

PODJEBRÁD: (*felhördülve*) Csend! Micsoda fegyelmezatlenség! Micsoda renitenskedés! (*Hirtelen más hangra váltva*) Miért nem akartok csonka gúlát?

NARRÁTOR: Tanár úr, nekünk a csonka gúla ellen nincs kifogásunk.

PODJEBRÁD: Hát akkor?

BARTÓK: Nem szeretnénk, ha el kellene vágni, el kellene metszeni!

I. FIÚ: Elmetszés nélkül nincs csonka gúla, tanár úr?

PODJEBRÁD: Elmetszés nélkül, elmetszés nélkül! (*Tekintete a földbe fúródik*) De van, hogyne volna... Csak hogy úgy sokkal bonyolultabb a szerkesztés.

BARTÓK: Akkor tessék bonyolultabban megmutatni!

I. FIÚ: Úgy van!

II. FIÚ: Úgy van!

NARRÁTOR: Úgy van, igaza van Bartóknak!

PODJEBRÁD: Mindenképpen el kell vágni, el kell metszeni a gúlát, most először, így, könnyebb, szem-

léltethetőbb...benne van a tananyagban.

TÖBBEN: Ne tessék elválni!

Ne tessék elmetszeni!

Ne tessék elmetszeni!

PODJEBRÁD: Csend! (*Szembefordulva az osztállyal*) A gúla nem érez semmit, a gúla idom, test, a gúla nem ember, s ez a vonalzó nem bárd. Azért kell, hogy elmessem, azért, hogy megtanuljátok...tudjátok... Különben is ma már senkinek sem metszik le a fejét. Az már rég volt! Mást csinálnak vele... elpusztulnak lemetszés nélkül: lelövik, felakasztják.

NARRÁTOR: Mint az osztrákok...

BARTÓK: Le a Habsburgokkal!

PODJEBRÁD: Lelövik... felakasztják... igen... mint az aradi vértanúkat. De a tananyag szerint el kell metszeni a gúlát, meg kell magyaráznom, hogy ... Jól van, nem metszem el a gúlát, a mai órán nem. Továbbmegyünk.

NARRÁTOR: Éljen!

I. FIÚ: Éljen a tanár úr!

II. FIÚ: Éljen Podjebrád Papsajt! (*Podjebrád kimegy*)

I. FIÚ: (*a közönség felé*) Podjebrád Papsajt!

II. FIÚ: Podjebrád, cseh király!

BARTÓK: Papsajt: a mályvafélékhez tartozó gyógynövény.

(*Lassan bejön - szinte csoszog Gaál Mózes, a magyartanár. Kezében újság. Megáll. Felmutatja az újságot.*)

GAÁL MÓZES: Újság! Magyar újság! Tele idegen szavakkal, csak úgy hemzseg a magyartalanságoktól, idegen kifejezésektől! Kérem, fiúk... A nyelv, szavaink, kifejezéseink, gondolkodásunk: létezés. A nyelv ezer veszélynek, romboló hatásnak van kitéve állandóan, kérem. Mindenütt, mindig... Itt különösen a végeken, ahol oly sok, annyi az idegen német, szláv befolyás. Őrizzék ezt a kincset, fennmaradásunk gyémántzalogát!

NARRÁTOR: Brávó! Gyémántzalogát!

GAÁL MÓZES: (*összehajtva az újságot*) Így fogalmazni, így írni. Gyalázatos. Firkászok, újságírók.

I. FIÚ: Zsurnaliszták.

GAÁL MÓZES: Akkor, amikor vannak saját, erőteljes, kifejező szavaink, ízes, zamatos kifejezéseink.

II. FIÚ: Ízes bukta.

NARRÁTOR: Fasírt.

BARTÓK: Nokedli.

GAÁL MÓZES: Kérem, hagyják abba, fiúk. Önök lesznek a nyelvünk őrői és letéteményesei.

BARTÓK: Vannak jövevényszavak és vannak jövevényételek.

I. FIÚ: Bifsztek.

II. FIÚ: Róseibni.

NARRÁTOR: Bartóknak igaza van! A tanár úr azt szeretné, ha éhendöglénénk?

GAÁL MÓZES: Hagyjak abba! (*Csöngetés*) (*Szánalmasan áll, nézi a fiúkat*) Azt kívánom, hogy ne csak ciberelevest, pityókát, tengerilepényt, ludaskását egyenek. Lakjanak jól. Mindig.

(*GAÁL MÓZES és a fiúk kimennek.*)

BARTÓK: Gaál Mózes tanár úr. Nemrég nyert a Toldi Kör irodalmi pályázatán.

NARRÁTOR: Azért jóllakhatunk.

BARTÓK: Az ember egyformán jóllakhat zseniálisan és hülyén, aljasan és becsületesen.

NARRÁTOR: Szerinted ki a becsületes és ki az aljas?

BARTÓK: Nem tudom...

NARRÁTOR: *(innentől újra szimultán!)* Sajnálod Mózsit? Szerinted gonoszak voltunk?

BARTÓK: A gonoszság más.

NARRÁTOR: *(Valamiféle mozdulatot tesz a vállával, fejével.)*

BARTÓK: Fel nőttek gonoszsága a komoly gonoszság.

NARRÁTOR: Lehet... Akárhogy van, ma délután annyi cseresznyét gyömszőlők magamba ott fent a magasban...

BARTÓK: Hogy hosszú-hosszú időre elég lenne... *(Nevetve)* Nem halnál éhen ott fenn a kosárban.

NARRÁTOR: Miféle kosárról beszélsz? Ülepembe vólódnak az ágak meg a gallyak.

BARTÓK: Szókratész felhúzatta magát egy kosárban egy fára, hogy eltávolodjon a földtől, hogy tisztábban tudjon gondolkodni.

NARRÁTOR: Falni fogoki

BARTÓK: Hogy bölcsebb legyen ott fenn!

NARRÁTOR: Kit érdekei a bölcsesség a morva cseresznyék között?

BARTÓK: Megszabadult a földi zörejektől...

NARRÁTOR: Földi zörejek... Lesz éppen elég. Ha meggondolom, flatulálni fogok a sok cseresznyétől. Tudod, a cseresznye felfúj.

BARTÓK: Szókratészi kosár.

NARRÁTOR: Nem hiszek a kosárban, a kosárszerű állapot csodájában.

BARTÓK: Magasságok...

NARRÁTOR: Hiszen még fára sem tudsz mászni... Leszédülnél... Hát akkor el ne felejtse a tornanadrágot!

BARTÓK: Én nem mehetek!

NARRÁTOR: Danci megkért, hogy lehetőleg mindnyájan ott legyünk. Sok a fa, még több a cseresznye.

BARTÓK: Akkor sem mehetek.

NARRÁTOR: Két hétig nem fog feleltetni. Mi a dolgod?

BARTÓK: A növendékem jön zongoraórára.

NARRÁTOR: Akkor pedig nagyon tanuld meg a leckét, kiveséz. *(E!)*

BARTÓK: Megyek. Ezek a lépéseim. Egyik lépés ösztönzi a másikat, kényszeríti, *(Messziről morajlás, hangfoszlányok... Dübörgés, dübörgések...)*

Minden mozdulat tulajdonképpen elért cél, és az elérendő következő lépésbe való kapaszkodás. Sok-sok lépés, célok, az út, utak a hosszú út, megérkezés, indulás, folytatás, újrakezdés... Az ember sosem késhe el, és mindig elkésik... Nem késtem el vajon? Megérkezem, megérkeztem? És mi az érkezés...? *(Füzetet vesz elő)* Clarorum virorum facta moresgue posteris tradere... Igen, kiváló emberek tetteik és jellemét az utókor számára megörökíteni régi szokás

ez... Clarorum virorum facta... kiváló emberek tetteit és jellemét megörökíteni az utókor számára... Megfelelkezik erről, *korunk?*, igen ritkán hálás a kor, korunk... Kossuthról kellene egyszer szimfóniát írnom! Úgy van Kossuthról. *(Megszóal a Kossuth-szimfónia. BARTÓK mintha jegyzetelne. Egy ideig ez. BARTÓK nem veszi észre, hogy egyik tanára közeledik.)*

TANÁR: Guten Tag, Bartók!

BARTÓK: *(Abbahagyva hirtelen a jegyzetelést)* Tanár úr... tiszteletem.

TANÁR: Mi az, maga az utcán készül az órára? Mit tanul?

BARTÓK: Tacitus... Aztán meg valami eszembe jutott... Egy téma.

TANÁR: Téma, persze, natürlich, maga komponál.

BARTÓK: *(Tisztelettel tudóan áll tanára előtt)*

TANÁR: A Herr Direktor is mondta. De mondja, Bartók, jó szakma, tisztességes foglalkozás az a zenészség?

BARTÓK: *(Nem felel)*

TANÁR: Meg lehet majd élni belőle?

BARTÓK: *(Nem felel)*

TANÁR: Tisztességes polgári pálya?

BARTÓK: *(Nem felel)*

TANÁR: Mert nem valami gazdagok.

BARTÓK: *(Nem felel)*

TANÁR: S a művészeknek mindig szükségük van mecénásokra. S ahhoz, hogy Mecénásra találjunk, ahhoz is nagyon kell tudni. Mint annak a cigányprímásnak, aki Ferenc József előtt muzsikált. *(Szivarra gyújt)*

BARTÓK: *(Nem felel)*

TANÁR: Özvegy édesanyjának, családjának, magának is jobb lenne valami megbízható rendes pálya. Etwas bürgerliches. Annyi van belőle. De ez a művészség. Bohémség, romantika, éhenkóraszság... Eh! *(Legyint)* Elgondolkozott már ezen?

BARTÓK: *(Nem felel)*

TANÁR: Maga egyáltalán nem felel, semmire sem felel, nem beszél... A fellegekben jár. Ja-ja...

BARTÓK: Nem tudom, hogy a zene jó szakma-e, tanár úr.

TANÁR: Ez a baj... maga tele van elképzelésekkel, lángoló, perzselő fantáziával és ideálokkal. De az élet más, a zord valóság. Mai fejlődésünkben, az üzlet világában. Ez a századvég már más... Ez a gyárak, az ipari fejlődés, a kereskedelem kora. Amerikáé... A haszoné. Ami haszon, az érték... Könyörtelem.

BARTÓK: Most csak eszembe jutott egy téma, dallam, s ezt leírtam.

TANÁR: Maga mindenhova témákat, dallamokat irkál... A nyelvtankönyvbe, Homéroszba, Hérodotoszba... Egy egész Musikalienhandlung *(Nevet)* Magánál már komolyan megy a játék. És hátha tévedés. Nem jutott még eszébe? Persze, maga ügyes, jól, nagyon jól zongorázik... de az még nem minden. Ismeri, van fogalma, milyen is ezen a pályán az érvényesülés?

BARTÓK: Tanár úr, én mindennap gyakorolok,

végzem a feladatom, legalábbis azt hiszem, akarom: pontosan, a lehető legjobban meg akarom tanulni az etűdöket, szonátákat, darabokat, a napi feladatot... Nem ismerem, hogy a muzsikálás más... érvényesülés.

TANÁR: Aber was?

BARTÓK: Kötelesség, kemény munka, éppoly tanulás, feladat, mint a grammatika, logika, geometria, Goethe, Horatius, Tacitus...

TANÁR: Maga mindent összezavar, összekuszál, mindenfélét összehord. Akaratos, konok... Furcsa elképzelése lehet magának életről, felelősségről.

BARTÓK: A művészet, zene, alkotás, felelősség.

TANÁR: Donnerwetter! Felelősség! Tudja, mi az?! Az, hogy tisztességesen gondolkodjon a jövőjéről - felelősséggel. Félttem magát.

BARTÓK: Tanár úr, amit csinálnom kell, parancsolóan, ami kikívánkozik, amit létrehozunk... az a felelősség. Életforma.

TANÁR: Szavak, nagy szavak, frázisok, hözöngések, kamaszkori lángolások... Minden diszciplína nélkül. Talán fantomokat kerget... Hát... Man Muss das Leben eben nehmen, wie das Leben eben isi... Az önfegyelem mértékéről is van szó.

Az önmegszorításokban mutatkozik meg a mester mondja Goethe. Persze... Magára is vonatkozik, egy kicsit átvitt értelemben... No jó... Azért gondolkodjon el azon, amit tapasztalt tanára mondott. Tudja, mit mondtam én egyszer az egyik növendékemnek, aki Rubens, Raffael, Munkácsy akart lenni, aki csak festett, pingált, rajzolt és gyengén tanult...? Lipcsey, amit maga produkál, az disznóság, olyan pofont kellene kapnia, hogy freskó legyen magából! (Nevet) Pardon, magára ez nem vonatkozik, maga jól tanul. Hát persze, muzsikáljon, emelkedjen a szférákba, de mindez legyen szekundér... hóbort... (Nevet) A józanságot, ragaszkodást a földiekhez, a biztonságot, a megélhetést ne feledje, ne cserélje, ne áldozza fel. Gott behüt... Mi lenne a polgárságból?

Hallom cseresznyeszüret van a kollégánál, minket sohse hív meg. A maguk osztálya szüretel?

BARTÓK: Nem vehetek részt benne... nem vehetek részt.

TANÁR: Warum? Maga kivétel? Megint valami különbség?

BARTÓK: Zongoraleckét kell adnom. A tankerületi igazgató úr fiát tanítom.

TANÁR: Albrechtet.

BARTÓK: Sándort.

TANÁR: Derék... Édesanyját támogatja... schön... Die sind ja doch Kreutzer... Bartók, magának tisztas foglalkozásra lesz szüksége... No, Isten áldja! (Kimegy)

BARTÓK: (utánozva a TANÁRt) Die sind ja doch Kreutzer...

Csakazért is benézek Steiner Zsigmondhoz, jöttek-e kották, partitúrák. Az e heti zongoraleckéből megvehetem a Missa Solemnist. (Elindul)

NARRÁTOR: Hát ilyen ez az út... Sokféle... Sokféle emberrel, figurákkal, felfogásokkal, másságokkal,

szenvedéllyel, filozófiával... Létezésünk variációi... Téma variációkkal...

(Zene: Zongorázás, gyakorlás a sötétben. Megvilágosodik a szín: BARTÓK BÉLA otthonában: szoba zongorával. Természetesen a legfontosabb tárgy a zongora egy zongora is elég a színen. A zongorán két jegyzetkönyvecske. Ezek a fiatal BARTÓK jegyzetkönyvecskéi, táblázatokkal, bejegyzésekkel, zenei stúdiumának naplójával. Megjelenik özvegy Bartók Béláné, Voit Paula, BARTÓK ÉDESANYJA, egy ideig hallgatja fia zongorázását. BARTÓK abbahagyja a gyakorlást, ír, jegyez az egyik könyvecskébe.)

ÉDESANYA: Ma már teljesítetted a napi adagot.

BARTÓK: Hallgasd csak... (Elkezd hevesen, erőteljesen zongorázni: valami nehéz, virtuóz részt... Játsszik, aztán az egyik részt - futamot például - többször megismétli. Ezt nem lehet elégszer megismételni, megint csak játszani kezd: lassabban, pontosan kimérten, szárazon, többször ismétli)

ÉDESANYA: (A zongoránál hallgatja)

BARTÓK: (Abbahagyja) Még el kell játszanom néhány százszor. Ütemenként. Fel kell bontanom, össze kel! raknom.

(Ujjaival játszik a billentyűkön, de úgy, hogy hang nélkül)

ÉDESANYA: (Elveszi BARTÓK jegyzetkönyvecskét a zongoráról, lapoz benne, olvasni kezdi) Liszt, Beethoven, Bach, Schumann... Három koncertetűd, Prelúdium... Második zongorakoncert. (Lapozgat a könyvecskében) Ezt én vettem neked a születésnapodra.

BARTÓK: Be is írtam.

ÉDESANYA: Itt van. Bartók Béla 1897. március 25-től.

BARTÓK: Igen, akkor kezdtem el ezt a könyvecskét.

ÉDESANYA: (gyorsan lapozva) Mennyi szerző, mennyi mű.

BARTÓK: Azelőtt sokkal precízebb voltam. Mindent pontosan vezettem. Kissé hanyag, nagyvonalú lettem (nevet).

ÉDESANYA: (leteszi a könyvecskét, felveszi a másikat) Ezzel kezdted.

BARTÓK: 1899-ben.

ÉDESANYA: (lapozgat...lapozgat... visszalapozgat).

Te, Béla, itt az áll, hogy Erkel-táblázat. Aztán áthúztad az Erkel szót, helyette azt írtad, zongora.

BARTÓK: (mosolyog)

ÉDESANYA: (lassan olvasva szótagolva) Táb - lát - zat El - ső nyolc ó - ra (Olvas egyre derűsebben) Összesen 64 oldal került 9-kilenc forintba. 1 óra négykezes olvasás. Ennél fogva 1 oldal került 900 : 64 - 14 krajcárba. (Mosolyog) Nem is tudtam, hogy ilyen anyagias vagy.

BARTÓK: Ezek voltak az első órák Erkelnél.

ÉDESANYA: (Nevet) Mindent könyveltél, kiszámítottál. Kiszámíthattad volna, hogy egy hang mennyibe kerül.

BARTÓK: Ha majd egyszer kitalálják a gépi számológépet, mi a kottafejeket is megszámolja.

ÉDESANYA: *(lapoz, olvasva, mint az előbb)*
Második nyolc óra. Összesen 56 oldal. Került 8 1/2 forintba. 1 1/2 óra négykezes olvasás. Ennél fogva 1 oldal kerül 850: . . . Itt hiányzik a művelet befejezése.

BARTÓK: Várj, kiszámítom... *(Számol fejben)*
10.15 krajcárban. Mennyi szám, mennyi hang... Pedig nem éppen a kedvencem Püthagorasz...

ÉDESANYA: Beethoven, Bach, Brahms.

BARTÓK: Ezek a kedvenc zeneszerzőim.

ÉDESANYA: Bé, bé, bé...csupa Bé..Talán majd egyszer a Bartók is asszimilálódhat a három Bé-hez. *(Nevet) (Kimegy)*

(Zene: zongorázás; úgy mint az elején dübörgésekkel...)

BARTÓK: Lépéseink taposták, vájták ki az utakat, az utak utána, lépéseinkkel születtek. Utak születése...

A lépések a fontosak, igen, a lépések. A lépés az utak értelme, a szépsége, a reménye, a lépések vágya. Kop-kop, kop-kop, kop-kop, kop-kop.. Mind egy a ritmus csak ez a kop-kop, a kop-kop a lényeges, a fontos. Ez az izommunka, az a gondolat, ez a megmásíthatatlan gyaloglás, utazás...

(Zene: zongorák szólnak több zongora-zenekar szól, zene, sok dob, dobok, üstdobok, induló, tamtamok, morajlások...)

DOHNÁNYI: *(balról jön be)* Béla!

BARTÓK: Ernő!

(Átölelik egymást)

DOHNÁNYI: Régen láttalak. Az iskola?

BARTÓK: *(Bólint)*

DOHNÁNYI: Már nincs sok hátra. Én úgy emlékszem vissza, mintha tegnap jártam volna oda.

BARTÓK: Négy év. Amióta elmentél, vasárnaponként válatozatlanul én taposom helyetted a pedált...Annyi minden történt, történik veled, Ernő. Milleniumi királydíj, Bécsben előadták művedet.

DOHNÁNYI: Brahmsnak köszönhetem. Neki tettszett.

BARTÓK: Csak ne szerénykedj! Szuperlativuszokban nyilatkozott róla.

(Lelkesen) Bécsi premier! *(Csodálattal néz Dohnányira.)*

DOHNÁNYI: Azért nem kell annyira odalenni Bécsből! Tudod, Béla, valami új van kibontakozóban nálunk is. Valami perspektivikus, valami lehetőség... ami magyar.

BARTÓK: Millenium ide, ezerév oda... csak oszt-rák tartomány vagyunk... Kiszolgáltatottság, függőség...

DOHNÁNYI: Gondolkozásban... szellemiekben... igen... utánzásban... ízlésben... De nem egészen... S én hiszek a kibontakozásban, a rátalálásban.

BARTÓK: El kellene szakadni... hagyományokban, szokásokban...a beidegződésekben... De hogyan?

DOHNÁNYI: Valami elindult. S ebbe a folyamatba mindketten beletartozunk... részeseivé kell válnunk.

BARTÓK: A hogyanja... Nem elég a lelkesedés, a pátoz... az akarás.

DOHNÁNYI: *(lelkesen)* Pest már nem a régi. És ez a változás európaivá rangosítja - rangosíthatja.

BARTÓK: Európa.

DOHNÁNYI: Van földalattink: az első európai elektromos vontatású földalatti vasút. Remek, ahogy végigszáguld három kilométer hosszan a Ligetbe. És az Operaház, ha látnád! Csodálatos! És tudod, mi a legcsodálatosabb? Magyarul énekelnek benne.

BARTÓK: *(Lelkesen nézi)*

DOHNÁNYI: És csodálatosképpen a nem magyar anyanyelvű Mahler Gusztáv engedett csak magyarul énekelni.

BARTÓK: Mahler Gusztáv... Aki itt lakott a dóm-mal szemben a Hosszú utca 33-ban.

DOHNÁNYI: Kár, hogy csak rövid ideig volt Pesten. Kiutálták.

BARTÓK: Úgy látszik, honi szokás.

DOHNÁNYI: Utolsó vezénylése után arany vezénylőpalcát és egy remekművű ezüstvázát kapott ajándékba: A zseniális művésznek budapesti tisztelői.

BARTÓK: És elűzték...

DOHNÁNYI: Finoman fejezted ki magad.

(Nevetnek, egymásra néznek.)

BARTÓK: *(lelkesen)* Pedig Pest is lehetne Párizs, Bécs után a zene fővárosa.

DOHNÁNYI: Nem tudom, hogy fogalmaznám.

BARTÓK: *(Ábrándozva)* Zenei nagyhatalom: Magyarország...

DOHNÁNYI: Nem a fogalmazástól függ.

BARTÓK: Ostobaság, amit beszélek?

(Csönd)

DOHNÁNYI: Hallottam, jártál Bécsben Schmitt professzornál.

BARTÓK: Jártunk nála édesanyámmal...

DOHNÁNYI: Schmitt nagyszerű muzsikus, kitűnő pedagógus.

BARTÓK: Meghallgatott. Játszottam neki.

DOHNÁNYI: És felvett.

BARTÓK: Megmutattam neki kompozícióimat.

DOHNÁNYI: Persze, hogy felvett! Ilyen tehetséggel!

BARTÓK: Azt mondta, tandíjmentesen tanulhatok nála. Elintézi.

DOHNÁNYI: Ez nagy dolog.

BARTÓK: *(Gúnyosan)* A császár magánpénztárából kaphatnék stipendiumot.

DOHNÁNYI: Ritkaság. Magyaroknak nemigen szoktak ilyesmit osztogatni.

BARTÓK: Én és a császár pénze...!

(Csönd)

DOHNÁNYI: Létezik magyar lehetőség... Pestre kell jönnöd.

BARTÓK: *(Nem felel, nézi Dohnányit.)*

DOHNÁNYI: Igen, Pestre, Béla.

BARTÓK: *(Halkan)* Már nagyon komolyan gondoltam erre.

DOHNÁNYI: Meggyőződéselem, Pestre kellene jönnöd. Örülnék... Szeretném...Szólnék egy-két embernek. Thománnak, Koesslernek, János professzornak.

BARTÓK: Köszönöm, Ernő.

DOHNÁNYI: Miket komponálsz most, Béla?

BATRÓK: Nemrég fejeztem be egy zongoranégyest.

(A zongoranégyes utolsó tétele, miközben Dohnányi kimegy. BARTÓK egyedül a színen.)

BARTÓK: Utak előtt állunk. Utak bennünk. És döntenünk kell.

Kinti hang: „Melyik az, mely célra jut?”

/Narrátor/

BARTÓK: Választhattam volna másképp? Választhattam volna más magamat?

NARRÁTOR: „Vagy tán vége sincs az útnak, Végtelenbe téved el,

S rajta az élet úgy vesz el,

Mint ki képet jégre írnak?”

BARTÓK: Választhattam volna egy más fejlődést, más perspektívákat?

Én választottam? A döntés az enyém volt? Vagy valami azonosulás, vállalás megvalósulás, felismerés üzött? Valami megfellebbezhetetlen, tőlem talán független is, megváltoztathatatlan enigmatikus erő?

Elszántan, szenvedélyesen. Tudatosan választottam? Nem úgy, mint amikor feldobják, fej vagy írás a választhatóságot...

(Zene: I. Szvit (op.3) vagy a Rapszódia zongorára és zenekarra. Majd mint az elején: távolról, nagyon messziről tompa dübörgés, dobok, tamtamok, nemet induló foszlányai. A bartóki zene és a német induló keveredik... Majd népdal hallatszik, női hang. Megjelenik az I. PARASZTASSZONY egy fiúval, ez a fiú a két fiú közül az egyik, csak hogy most mezítlábas parasztfiú. BARTÓK az egyik oldalon)

BARTÓK: Jó napot!

I. PARASZTASSZONY: Jézus tartsa meg. (A fiúhoz) Miért nem köszönsz?

FIÚ: Csókolom.

BARTÓK: Hogy vannak errefelé?

I. PARASZTASSZONY: (Vállát vonogatja) Csak megvolnánk...

BARTÓK: Máskülönben...

I. PARASZTASSZONY: Bajunk meg munka vagyon elég. (Fiúhoz) Eresszed be a malacokat!

FIÚ: (kiszalad)

I. PARASZTASSZONY: Uram elméne reggel a mezőre szekerevel szénát hordani. Hát az úr... Mit keres errefelé?

BARTÓK: Maga dalolt?

I. PARASZTASSZONY: (Kisse szégyenkezve) Én...Ki ne dalolna...

BARTÓK: Szép.

I. PARASZTASSZONY: (Elpirulva) Hát ki tudja...

BARTÓK: Afféle régi-régi nótákat, amit még az öregektől tanult...

I. PARASZTASSZONY: Régi nótákat...Ugyan ne bolondozzon velem az úr.

BARTÓK: Ez nem bolondság.

I. PARASZTASSZONY: Miket nem kívánna tőlem...

BARTÓK: Régi nótákat.

I. PARASZTASSZONY: Bogaras az úr. (Vihog)

BARTÓK: Azért jöttem ide...nagyon messziről, azért tettem meg ezt a hosszú útat, hogy megkeressem a régi-régi nótákat.

I. PARASZTASSZONY: Ilyesmit! Csuda hallotta volna.

FIÚ: (Beszalad)

I. PARASZTASSZONY: Beeresztetted a malacokat?

FIÚ: Bé.

I. PARASZTASSZONY: Há|szen érdekes...(Nevet) Csuda dolog.(Nevet) És hát aztán mit csinál ezekkel a nótákkal? (Nevet)

BARTÓK: Meg kell őrizni ezeket az énekeket.

I. PARASZTASSZONY: (Felnevet) Megőrizni...? Megőrzi őket az idő, a Jóisten meg a dalolás. (Nevet)

BARTÓK: Ha nem írjuk föl, nem jegyezzük fel, később nem fogják tudni, hogy mit is daloltak ebben az időben.

I. PARASZTASSZONY: Olyan fontos ez? (Nevet)

BARTÓK: Ötven év múlva már hírünk se marad.

I. PARASZTASSZONY: Olyan fontos ez? Ne mondja! (Nevet) Nincs elég nőta? Annyi mint égen a csillag...s ha néhány elhull... (Nevet) Marad belőle elég. Nem-é? Nincsen ebben valami huncutság, csalafintaság? Nem biztos, hogy ez így nagyon.

BARTÓK: (Elővesz zsebéből egy kis könyvet, füzetet) Nézze ezt a füzetet. Mind teleírtam nótákkal.

I. PARASZTASSZONY: Nem elég-e?

FIÚ: (felágaskodva belenéz a füzetekbe.)

BARTÓK: (Nótát fűtyül) Ezt Gergő Andrásné énekelte. (Más nótát fűtyül, lapozgatva a füzetet) Ezt meg Kosza Bálinté. Maga is tud ilyeneket.

I. PARASZTASSZONY: Nekem már csak a szentének áll jól. (Nevet) Bizony. (A FIÚHOZ)

Mit báméskodol itt, hordd el magad!

FIÚ: (Elszalad, de lassan visszalopódkodik)

BARTÓK: Az előbb is énekelte. Azt mondogatták, hogy maga nagyon sokat tud.

I. PARASZTASSZONY: Sokat de!Szen...Az én hangom rekedt, száraz, mint a mákgubó. Zörög. (Nevet)

BARTÓK: Szépen dalol.

I. PARASZTASSZONY: Csúfolódik velem az úr. Legényekhez, lányokhoz kellene mennie, azok tudnak ám sokat.

BARTÓK: Azok csak új nótákat tudnak.

I. PARASZTASSZONY: Nóta, nóta...

BARTÓK: Nekem nem kell az új.

I. PARASZTASSZONY: Hát...

BARTÓK: Itt vannak a régi keserves énekek.

I. PARASZTASSZONY: Nem tudom...

BARTÓK: Csak tud egyet...?

I. PARASZTASSZONY: (Elkezd valamit dúdolgatni.abbahagyja) Egyet-kettőt tudnék, de ilyen hamar nem jön az ember eszébe. És a sok munka a sűj egye meg - elveszi a kedvet a dalolástól. (Elkezd halkan énekelni. Énekel, énekel)

BARTÓK: (Hallgatja, jegyezget)

(Oldalról megjelenik a két KEMÉNYKALAPOS.)

- I. KALAPOS: Azt hiszem, jó helyen járunk.
 II. KALAPOS: Errefelé, errefelé, méltóztassál.
 I. KALAPOS: Tekintettel arra, tekintettel ...
 II. KALAPOS: Természetesen kérlek alálassan, telje-
 sen osztozom a véleményedben.
 I. KALAPOS: A széles rokonszenv.
 II. KALAPOS: Ha szabad megjegyeznem...persze
 így is, úgy is, a vélemények...
 I. KALAPOS: Esetleg...
 II. KALAPOS: Nem kétséges, esetleg, természetesen.
 I. KALAPOS: Magasabbrendű szempontból köz-
 vetítve a dolgokat.
 II. KALAPOS: Így precíz a fogalmazás.
 I. KALAPOS: Nem, nos, igen...Már korábban is
 tapasztaltam.
 II. KALAPOS: Úgy van, s ha szabad ismét megje-
 gyeznem, a közönyt legjobb esetben is toleranciával.
 I. KALAPOS: Toleranciával, vagyis türelem-
 mel...helyes...dacára a legmesszebbmenő propa-
 gandának.
 II. KALAPOS: Erőfeszítésnek...erőfeszítésnek.
 I. KALAPOS: A kísérletezés, experimentálás
 klasszikus csődje...fikció.
 II. KALAPOS: Fikció.
 EGYÜTT: Fikció, fikció, fikció!
 I. KALAPOS: Brávó!
 II. KALAPOS: Bráviisszimó!
 I. KALAPOS: Bográcsba tett francia saláta!
 (Nevét)
 II. KALAPOS: (Nevetve) Bográcsba tett francia
 saláta! Hát ez nagyszerű...Nagyszerű, kérlek
 alálassan, nagy - sze - rú, ki - tú - nő...bográcsban
 francia saláta! Nahát ilyet! Teljesen egyetértek!
 I. KALAPOS: Perverz gasztronómiai kreáció!
 II. KALAPOS: Bizonyára olyan gurmandoknak va-
 ló, mint ő. Biztosítalak ízlésemről, kérlek alázattal. Ez
 az ötlet: salade á la bogracs. Zseniális!
 I. KALAPOS: Kötelességemnek tartom hangsú-
 lyozni, hogy személyes motívumok befolyásolják ál-
 láspontomat.
 II. KALAPOS: Személyes, igen, persze, sine ira et
 studio...
 I. KALAPOS: Persze, persze... ámbátor...
 II. KALAPOS: Ámbátor.
 I. KALAPOS: Ez itt a kérdés.
 II. KALAPOS: Megoldjuk! Mi ez? Mert egyetér-
 tek az ítélettel, bár hallószerveim még nem közve-
 titettek semmit belőle...grace á dieu...De hát mi-
 nek is?
 I. KALAPOS: Kultúrpolitikai szempontok.
 II. KALAPOS: Ahá! Sejtettem. Az intuícióm. Érvek,
 bizonyítékok.
 I. KALAPOS: Dicturn factum.
 II. KALAPOS: Ez a helyes, ez az erélyes és követ-
 kezetes dicturn factum, factum dictum. Mindegy,
 nem mindegy? Hahá!
 I. KALAPOS: Hahá! Hahahá!
 II. KALAPOS: Hahahahá, hahahahá!
 I. KALAPOS: Vagy háhahaha, háhahaha!

- II. KALAPOS: Háhaha ha. Háhaha ha.
 I. KALAPOS: Hahaha há, Hahaha há.
 II. KALAPOS: Háhaha ha, Hahaha há.
 I. KALAPOS: Vérszerződés.
 II. KALAPOS: Ünki. Vérszerződünk. Ünki!
 I. KALAPOS: Mégis...
 II. KALAPOS: Mégis...értelek, kérlek alázatosan.
 I. KALAPOS: Hát igen. {Sóhajt}
 II. KALAPOS: (Sóhajt) Mégis természetesen. De itt
 van ez a szerződés, mindennél fontosabb.
 I. KALAPOS: Fontosabb, úgy van, a legfonto-
 sabb...
 II. KALAPOS: Legeslegfontosabb. Mindörökre.
 I. KALAPOS: Mindörökre.
 (Csönd, egymásra néznek)
 I. KALAPOS: Persze csupán elméletben...feltéte-
 lezve...
 II. KALAPOS: Értem.
 I. KALAPOS: Miért ne értenéd?
 II. KALAPOS: Értem, értem.
 I. KALAPOS: Csak a kérdésfeltevés a |ogos.
 II. KALAPOS: Kérdésfeltevés.
 I. KALAPOS: Csak így magamban mondom...ha
 mégis elviselnék, tolerálnák.
 II. KALAPOS: Elviselnék, tolerálnák. Teoretice.
 I. KALAPOS: Támogatnák.
 II. KALAPOS: Valamiképpen. Hogyanjára gon-
 dolsz a guo módójára.
 I. KALAPOS: Amit kétek.
 II. KALAPOS: Abszurdítás, megnyugtatlak, tel-
 jes...
 I. KALAPOS: Abszurdítás.
 II. KALAPOS: Agyrém. El kell hessegetni a lehető-
 séget.
 I. KALAPOS: Természetesen revideálnám vélemé-
 nyem.
 II. KALAPOS: Errare humanum est.
 I. KALAPOS: Úgy-úgy, tévedni emberi dolog.
 II. KALAPOS: (Meghajol)
 I. KALAPOS: S ez vonatkozik a meggyőződésem-
 re.
 II. KALAPOS: Vagy antimeggyőződésre. Minden-
 esetre csatlakozom meggyőződésedhez.
 I. KALAPOS: Egyelőre kizártnak tartom...Zagyva-
 ság!
 II. KALAPOS: Kaotikum. Maga a káosz!
 (Két KALAPOS eltűnik. A PARASZTASSZONY dalol.
 BARTÓK legyez.)
 PARASZTASSZONY: (Hirtelen abbahagyja a
 dalolást, a fiúhoz)
 Kutya teringettét, mért eresztették kifelé a libákat.
 Reggel, mikor bezártam volt az ajtót, mondanám ne
 eresszék ki, csak délután. (A fiú elszalad.)
 BARTÓK: Tud még néhányat? Még régebbit.
 PARASZTASSZONY: (Elkezd énekelni, abbahagy-
 ja) No, eszembe jutott még egy...(Dalol valami
 műdalt)
 BARTÓK: Ez nem régi, ez uras nóta.
 PARASZTASSZONY: Jaj ne mondja, ez nem is
 uras nóta, itt fújják a falun. Ha jobban tudja, minek
 akar...

BARTÓK: Kérem...gondolkozzék még egy kicsit.

PARASZTASSZONY: Gondolkoztam. Eleget! Csak zavar, folyton zavar...Csuda vigye, ennyit még nem gondolkodtam, folyton-folyvást töröm a fejem a nő-tákon. Nincs énnekem haszontalan időm.

FIÚ: *(Visszaszalad.)* Ábrám Istvánné odaát van kalákába György Felicéknél.

BARTÓK: Nem ismeri ezt? *(Elkezd dúdolni.)*

PARASZTASSZONY: Nem hagy utamra. *(Hallgatja)* Talán. Nem tudom.

BARTÓK: *(Dúdolja az éneket.)*

PARASZTASSZONY: Csökönys az úr. Kalákába hallana eleget. Sándor Gyurkáné ott lakik a sarkon, az annyit tud, estig se győzné mondani. Osztónatába dolgozik, ott csévé az arra...Arra az út...No lejárt az időm. A mindenható segítse meg. *(A fiúval el.)*

(Zene, mely lassan elhal.)

BARTÓK: *(Egyedül a színen.)* Olykor az út mellett nincsen semmi. Út...Ez így talán olyan, mint egy melódia kíséret nélkül. *{Sétál, megáll, ismét sétál...megáll. A közönség felé}*

Egyedül vagyok, egyedül. Sorsom a lelki elhagyatottság. Társadalmi, politikai, nemzeti elhagyatottság, nem kellek senkinek, elszigetelődöm a közönségtől, a zenei közélettől, elvesztem a világot, az embereket - hogy megtaláljam magam. Magamat. *(Megint sétál.)* S egy várat építünk, szobákkal, ajtókkal...Váramban sötétség és fény, az ellentétek raktára. Szobák, szobák, ajtók, ajtók, amelyek hordozzák a titkot. Titkot? Talán a megváltó - megváltó? szerelem kísért rögeszmeként...Rögeszme, szerelem, megváltás... Agyrémek sorakoznak a falakon, ajtókon...Mind megannyi csalétek, bizonyosság, torzszülött ideák. Mi az, ami képzelet, mi az ami valóság...? Én, mint Lohengrin, érzem a vágyak teljesíthetlenségét.

„Látni fogsz, de sohse kérdezz. Akármit látsz, sohse kérdezz.” Igen, kiválasztottként szólhatok, lekívánkozva az emberekhez.

(Megjelenik Judit, körülsétálja BARTÓKot. Hátralát vár hét ajtóval. Mindegyik más színű. Zene: A kékszakállú herceg várából.)

BARTÓK: Rajtam az éjszaka kékesfeketéje, a magány kékje, a magány halott színe, mely Besé, Indráé, Zeusz szakálláé, s Ő a kívánság, bibliai is, mitológiából kilépve, nem mint Éva, Lót felesége és Pandora. A nő, az asszony nembeliségének hatalmával, állhatatosságával.

(Judit némajátéka Bartók körül és a színen.)

Lelkemben - ebben az elveszett, átkozott, kiteszített megmagyarázhatatlanságban - szobák, szobáim az ajtókkal. És Judit be fogsz lépni oda, be kell lépned, ez törvény, az idő öröksége, jussod, szenvedély...S én...? Hallottál rólam, hogy előző asszonyaimat megöltem -, de Éva mivoltoddal jössz... Üz, hajt, kerget temagad.

(Judit elindul az ajtók felé. Judit játéka: egyik ajtón be, másik ajtón ki. Ezt a szalalozást megszakíthatja s így szalalozva jár a színpadon BARTÓK körül...)

A lelkemből váramból - nincs visszaút: csak én

létezhetem: hímségem diadalmas jelenvalóságával, a magányommal, sivársággal, ürességgel. Hét ajtómmal, melyek mögött vér, erőszak, hatalom, gazdagság, pompa, játék, gyengédség, erő, az ötödik ajtónál meglátod mindazt, ami büszkeségem, amit létrehoztam. „Lásd az én birodalmam.”

Az ajtókon át fehér fényekkel, tejszerű-márványhomok alakzatokkal kilövell lelkemből a teljes világosság, a legteljesebb világosság: világosságom. Vajon mennyi fényt bír ki a szerelem ocsudása, eszmélése, megragadása: az egyesülés titka? Nagyság és szerelem-szenvedély ünnepe ez, az időtlenség horizontjai közt: a megtalált vagy feltételezett, feltételes boldogság? Kétkedned kell, Judit. A hatodik ajtó mögött az eltemetett bánat vize - micsoda konspiráció - a Könnyek tava. Ne akarj többet, ne menj tovább! A fény kiadja erejét, s fekete, színtelen vonzások gomolyognak.

Árnyékok tuszkolják egymást előre, összekapaszkodnak. Árnyékaid. Árnyékok todulása ez. Feltékenység, vádaskodás. Ne vádaskodj! Csak teljesítsd azt, amit kell - Neked. A hetedik ajtó mögött a Te helyed. Ott kell majd állnod örökkévalóságban, mint az Eretheion szentélyében architrávvukkal a Kariatidák. És nem lohatnak el. Mozdulatlanság: Ez lesz. Mozdulatlanságod, mozdulatlanságom... A lelkünkbe zárt emlékeket nem oszthatjuk meg senkivel...senkivel. Megszabadulok, könnyűvé válok, szorongásaim ellebegnek, eljárszottad, Judit, a boldogság lehetőségét, megálmodott szerelem emléke lehetsz...Talán...A többiek mellett. *(Judit kitáncol a színről.)* És nekem Lohengrinként már vigasz sem adódik. Nincs most itt Grál szentélye becsukódott az utolsó ajtó „És mindig is éjjel lesz már... éjjel...éjjel,, - éjszakai út, utam, amikor vakságban tapogatózom, botorkálok előre, mert fehér botomat is elvesztettem.

(Hátulról zene, nagyon halkán furulyaszó. Ez egyre erősödik.)

De nincsen olyan sivár út, csupasz melódia, mely ne rejtene magába harmóniáját, zenéjét...A salakos út is út, a rozsdás vasakkal teli út is az, zene... Út, utak, utam...Az úton egymásba hajlanak lépteink egymás nyomdokába lépnek lábaink, még akkor is, ha látjuk őket - összemossa őket összemossa őket az idő, sár, hó, por, még akkor is, ha láthatatlanok, jelöletlenek. Karcolataink egymásba gabalyodnak. Járunk egymásba kapaszkodva Sic itur ad astra? Minden út közös, de minden út egyvalakié!

(Beszalad a két fiú furulyával. Elkezdnek játszani: népdalt. Egy ideig ez a zene. Majd kintről megszólal egy duda - lehetőleg folytassa a melódiát, aztán két, három, négy dudát hallunk, egyre erősödik, közelít hangjuk. Tülok is szól. Megjelennek a muzsikások, két oldalról bevonulnak a színpadra. Új nótát játszanak. Ez a kanásztánc. A jelenet tulajdonképpen az Ipolyági dudaverseny találkozó. A túlkösök, dudások, furulyázó fiúk félkörbe állnak. Megjelennek a KEMÉNYKALAPOK. Rendkívül groteszk a kép: A két KEMÉNYKALAPOS leül az asztalhoz...Zene hirtelen elhallgat. A parasztok mozdulatlanokká válnak...)

I. KALAIPOS: No, ugye megmondtam.

II. KALAIPOS: Természetesen, nem kételkedtem a szavaidban.

I. KALAIPOS: Nos? Nos, azt hiszem elkezdhetnék végre.

II. KALAIPOS: Elkezdhetnék végre, parancsodra.
(*BARTÓK előrejön a körbe az asztal elé, úgy áll, hogy a közönség jól láthassa profilját. I. és II. KEMÉNYKALAIPOS talárt vesz fel, fejükre esetleg parókát tesznek. Mindkettő rendkívül groteszk: parókás fejükön keménykalap. Ki kell hangsúlyozni a szituáció groteszkességét.*)

I. KALAIPOS: Utasították az öröket, hogy a szabad bejárást biztosítsák?

II. KALAIPOS: Biztosítják, utasították, természetesen.

I. KALAIPOS: Valamennyi tanú jelentkezett?

II. KALAIPOS: Azt hiszem, persze, gondolom.

I. KALAIPOS: Gondolja, hiszi?

II. KALAIPOS: Rendben.

I. KALAIPOS: Akkor elkezdhetnék. Felkérem a felperes urat, ismertesse majd...

II. KALAIPOS: Indítványát.

I. KALAIPOS: Indítványát.

II. KALAIPOS: (*Meghajol.*) Ahogy méltóztatok

I. KALAIPOS: És felszólítom az alperes képviselőjét.

II. KALAIPOS: Az alperesnek nincsen képviselője, személyesen óhajt...

I. KALAIPOS: Óhajtson, bene, az ő dolga, ahogy óhajtja.

(*Fakalapáccsal az asztalra üt.*)

Megkezdjük a tárgyalást. Ismertesse az indítványt.

II. KALAIPOS: Az indítványt, igenis, vagyis a vádbeszédet.

I. KALAIPOS: Nevezze, ahogy akarja.

II. KALAIPOS: Tisztelt Bíróság! A jogi nyelvezet bonyolult cikornyás fogalmazása helyett in medias res bejelentem: az általam előterjesztett indítvány arra kér bennünket, hogy vizsgáljuk meg egy ember tevékenységét, munkásságát, magatartását, gondolkodását - emberi határait a megengedhetőnek, tisztességnek -, amely etikai, esztétikai, főleg esztétikai és társadalmi kérdés egyaránt. Ez az ember, aki előttünk áll tulajdonképpen... (*Morajlás, mozgolódás.*)

I. KALAIPOS: (*Kalapáccsal ütögeti az asztalt.*) Csönd legyen!

II. KALAIPOS: Azt mondtam tulajdonképpen, tulajdonképpen, vagyis a dolgok lényegét, mibenlétét tekintve.

I. KALAIPOS: (*Ingerülten.*) Valójában, voltaképpen... Ne bocsátkozzon nyelvi értelmezésekbe, az az értelmező szótár feladata. Inkább az állítmányt... Gyerünk tovább!

II. KALAIPOS: Valamennyien, akik itt vagyunk, hallottuk már az alperes nevét. (*Zaj, mozgolódás.*) Evek óta ismerjük tevékenységét. Nos... Kétségtől ki is emelkedik sokak közül: megbotránkoztatott! (*Nagy zaj.*) Néhányan ünnepelték, kifütyülték, sokszor, sokan... megbukott, pedig, noha...

I. KALAIPOS: (*Gyorsan.*) Pedig, noha, holott, jól lehet... Gyerünk, ismertesse az indítványt!

II. KALAIPOS: Ám... Kényes és fonák... S igen tragikus... (*Patetikusan*) Melyikünk merné állítani, hogy nem éri át ezt a tulajdonképpeni tragikumot?

I. KALAIPOS: (*Halkan*) Megint az a tulajdonképpen.

II. KALAIPOS: (*Hatásosan*) Tisztelt Bíróság! Az emberi törvények értelmében azon egyéneket mondhatunk ki bűnösnek, akik valamilyen büntett elkövetésében bűnösnek találtatnak. Ez a casus. (*Zajongás*)

I. KALAIPOS: Csönd!

II. KALAIPOS: Ez a casus azonban nagyon is hasonló a morbus esetéhez. (*Zajongás*) Sőt... Nos, jog és szokás egyaránt arra kötelez bennünket, hogy a beteget, ha beteg, úgy különítsük el, hogy ne válhasson...

(*Zajongás*)

I. KALAIPOS: Csönd! Csönd legyen! Kiürítetem a termet! Folytassuk!

II. KALAIPOS: Hangsúlyozni kívánom, ha valóban beteg, bebizonyosodik. Nos, ha bebizonyosodik. Biztosítani kell számára a felépüléshez szükséges feltételeket. Olyan eszközökkel, intézkedésekkel, humánus intézkedésekkel. Kötelesek vagyunk őt a jó, normális útra téríteni. Mindnyájunk feladata és érdeke ez. A közvéleményé, társadalmunké és nem utolsó sorban a bíróságé, amely felelősséget érez... Vannak intézményeink, ahol...

I. KALAIPOS: Felesleges részletezni!

II. KALAIPOS: (*Szomorúan, patetikusan.*) Egy eltévelyedett tehetség, mondhatnánk, nem is akármilyen, nem hétköznapi eltévelyedés... aberráció meggyógyítása a feladatunk. Hogy feladva, elfeledve téves gondolatait, megvalósításait, visszatérhessen közösségünkbe. Tisztelt Bíróság... a tiszta szándék, törekvések láncolata, óhaj, inspiráció is lehet eltévelyedés. Mostanság nagy a kísértés, hogy új utakat keressünk... hamisan, bandzsán, sántán, púposan, dadogva... bár meggyőződésünk, hogy viszonyulásuk a dolgok rendjében őszinte reveláció.

(*Hirtelen félhomály. Fák, bokrok jönnek, megragadják BARTÓK-ot, magukkal cipelik. A színpad másik részében a természet veszi körül. A KEMÉNYKALAIPOSOK, dudások, tülkösök, a bírósági tárgyalás szereplői eltűnnek. Zene: A fából faragott királyfi muzsikája. A hajnali derengés. Betáncol a faragott királyfi. bábu teljes díszben: palástban, koronával, hosszú hajjal, amely aranylón sugárzik...)*

BARTÓK: Szakasztott olyan vagy, mint én. Az én másom, az én lényem.

(*A FABÁBU körül táncolja BARTÓK-ot.*)

Botból faragtalak. Emlékszel?

FABÁBU: Azért faragtál, hogy neki...

BARTÓK: Igen, neki. Neki!

(*A FABÁBU táncol.*)

BARTÓK: Hogy neki táncolj majd, hogy veled táncolj, hogy veled örülj a fáknak, a bokroknak, a vizeknek, a világnak: nekem.

(*A FABÁBU körül táncolja BARTÓK-ot.*)

BARTÓK: Ez az én táncom. Azért faragtalak, hogy öröme szülessél - öröme szülessetek: Öröme szülessünk! Örömök toluása, örömök burjánzó-

sa, örömeik kapaszkodása, örömeik, örömei: beléd, belém, belénk.

(Hátul megjelenik a KIRÁLYKISASSZONY egyszerű utcai öltözékben.)

Tiétek majd az erdő, a patak, az egész természet. A természet lesztek. Mint ahogy én is a természethez tartozom.

(A FABÁBU eltűnik az erdőben. A KIRÁLYKISASSZONY közelit, BARTÓK hozzá akar jutni, de a fák közül előbukkanó TÜNDÉR - ugyancsak egyszerű utcai ruhában - esetleg rongyokban, göncösen koldusasszony látszatát keltve - megparancsolja az erdőnek, hogy útját állja: sorompók, jelzések, akadályok szögesdrótok hullanak alá.)

BARTÓK: Le fogom győzni az erdőt, mert hatalmasabb, erősebb lehetek, mint ő. És legyőzöm az óriássá duzzadt folyót, a vizek valamennyi ármánykodását, hogy közénk álljanak.

(Belép a FABÁBU: a fából faragott királyfi, de most egyszerű bot formájában, minden dísz, korona, palást nélkül. BARTÓK mögéje bújik. KIRÁLYKISASSZONY odamegy a FABÁBUhoz és megérinti.)

BARTÓK: Ez az érintés.

(A KIRÁLYKISASSZONY ismét megérinti a bábút.)

BARTÓK: Ez az érintés újból.

(A KIRÁLYKISASSZONY megsimogatja a bábút.)

BARTÓK: Ez a simogatás, simogatás...

(A TÜNDÉR intésére a FABÁBU megelevenedik és táncol az erdő felé, a KIRÁLYKISASSZONY követi.)

BARTÓK: Táncolj, táncoljatok az erdőbe, erdőkön túl...

(BARTÓK egyedül marad a színen. Megfordul a közönség felé Zene - távoli dübörgések, tamtamok, az induló foszlányai.)

BARTÓK: Szépség, méltóság, alkotás...! Vajon társra lelhet-e a férfiember teljességében - ha művész, alkotó?

A művész, a férfi kérde ezt. Irrealitás, időtlen-

ség...Képtelenség társra lelteni, mert a konverzión - férfi és nő között - a természet rendszerében örök és feloszthatatlan. Látszat...áztatás...

A faragott fabábu - én, a másom - a művész tette, akinek mindent odaadtam, teljességgel, kiürülve áldozatként, teremtéssel, és kész a mű, befejeztem, talán elfogulatlanul tökéletes, de az én, a művész, az alkotó kifosztva elszegényedik. S ti tündérek, jövőim...

TÜNDÉR: Az alkotásod versenytársad lesz. Ellenfeled. Bizonyosság a kétes dicsőség. Fájdalom. Mert jobban tetszik a vers a költőnél, a kép a festőnél.

(A fák, a bokrok, a természet magához öleli BARTÓKot, akit a TÜNDÉR rongypalásttal, pokróccal borít, elszáradt koronaszerezősége ékesít.)

TÜNDÉR: Az erdő királya leszel magányodban.

(BARTÓK a földön ül. Zene: A fából faragott királyfi részlete. Visszatér a KIRÁLYLÁNY a FABÁBUval, amely már csak csetlik-botlik, megint játékszerré vált, nem kell többé. A fából faragott bábu kisántikál. A KIRÁLYKISASSZONY ledobja rongyait, gönceit: észreveszi BARTÓKot menne hozzá, de az erdő fái, bokrai a Tündér parancsára elébe álnak és ő nem tud áthatalni rajtuk. Összeroskad, szinte meztelenül. Zene. BARTÓK hozzálép, magához emeli: ekkor valódi KIRÁLYKISASSZONYként áll előttünk - mindez öltözékében is megnyilvánulhat. Erőtéljes bartóki muzsika.)

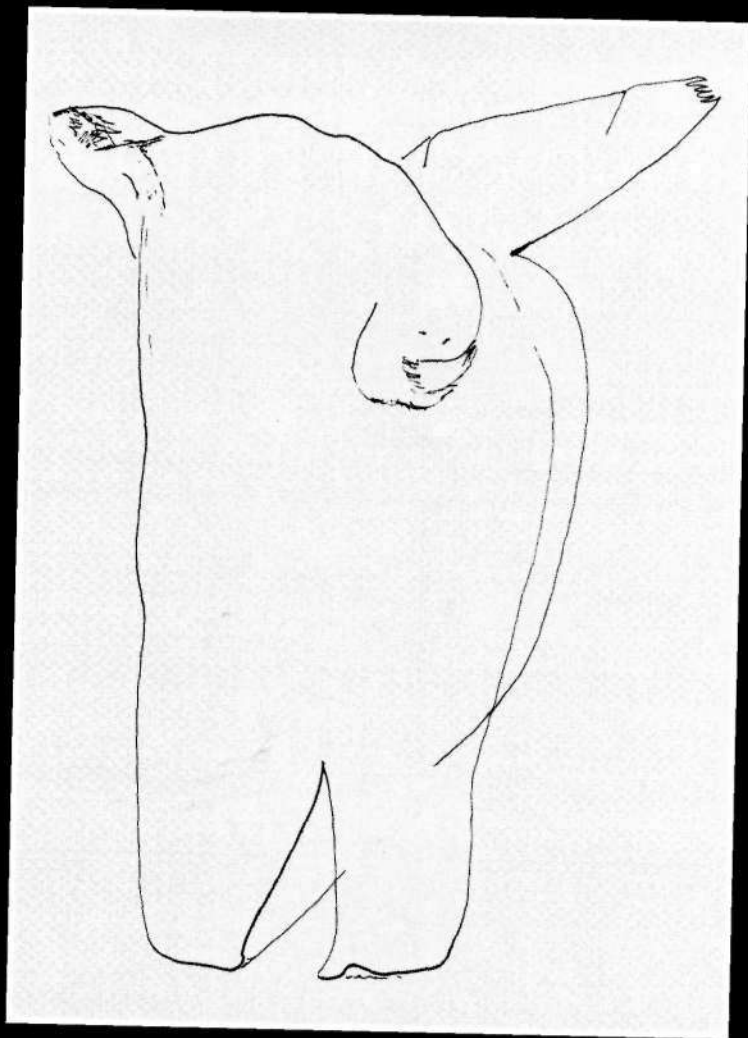
BARTÓK: A szenvedésben fogant megoldás, elégtétel kiengesztelődés, megbocsátás...Különválhat: a művészi magány s a szerelmi társtalanság.

(A FÁBÓL FARAGOTT BÁBU teljes díszben, palástban, koronával betáncol és követi BARTÓKot a KIRÁLYKISASSZONNYal.)

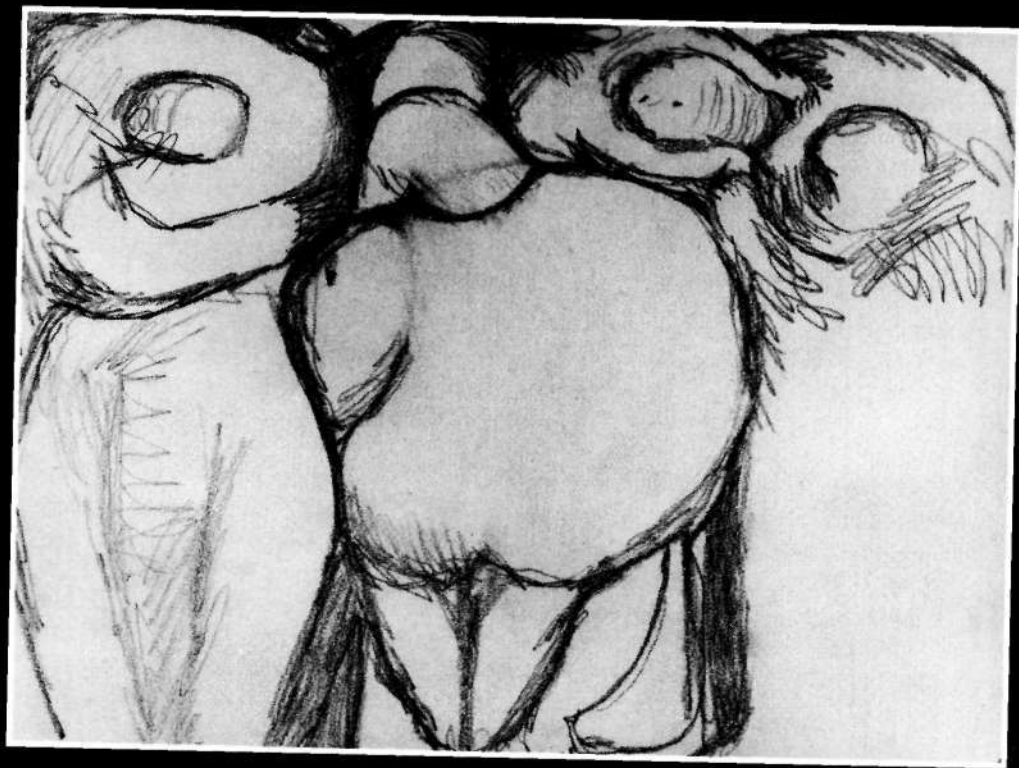
TÜNDÉR: A társtalanság feloldása mese, vigasztaló...Átemberiesedés...A teljes ember, a művész a természet királya lesz, a dolgok ura.

(Befejezése a következő számban)

Tóth Menyhért • Kereszten

Tóth Menyhért • Menekülés Egyiptomba (vázlat)

Pintér Lajos
TÓTH MENYHÉRT HALÁLA
ÉS SZÜLETÉSE

Szikrázó, fémes és fényes hidegben temettük, kemény télben. Tóth Menyhért emlékére és tiszteletére fehérbe öltözött - ahogy festményein is - a táj: hó hullott, bokáig érő hó borított mindent, a behavazott, jéggéfagyott téli táj fölött terepszemlét tartott, kisütött a Nap. Jégvirág nyílt, világunk jelképes virága.

Mintha szűkebb családjunk tagját temettük volna, úgy temettük. Kevesen voltunk, mértéktartó, visszafogott volt a búcsúbeszéd, szerettei, a miskei és Kalocsa környéki parasztasszonyok, férfiak gyászolták őszintén és fájdalommal, számszerint is: ők voltak az a gyülekezet, akik körbeállják, vállukon úsztatják a koporsót. Voltak olyanok is, úgy éreztem, de előbb Nagy László temetésén is úgy éreztem, Németh László temetésén is úgy éreztem; voltak olyanok is, akik azért álltak szorosán a halott mellé, mert őrizték: arra vigyáztak, nehogy föltámadjon.

A számon fogalmazódni kezdtek a kérdések: hol van e szűkebb család mellől a nagyobb család, az ország? Aki legalább ezen eszméitől pillanatban ráeszmélne, hogy mit és kinek veszített. Hol a nagyközönség, ha sznob, hát legyen sznob, azt sem bánom, de hol van, hogy szeretetét szemérmesen, mint a szerelmesek vagy harsogón, mint a drukkerok, e pillanatban megvallja? Hol az izgága művészettörténészek, akik legalább e pillanattól illő mércével kezdik mérni? Nem centiméterre, nem dekagrammra ezt az óriás akácfát. Akik illesztgetni kezdik most azokat a szavakat, melyeknek rendje megfogalmazza azt a mondatot, azt az ítélekezést, mely szerint Tóth Menyhért olyan elszánású, de olyan rendű s rangú alkotója is festészetünknek, képzőművészetünknek, mint regényirodalmunknak, közírásunknak Veres Péter, mint költészetünknek, esszéírásunknak az élő Illyés. Ki sajnálja az elmulasztott, föl nem ismert, vagy meg nem mondott szövetséget: nemzedéktársak, a nagyobb szabadcsapatban együtt haladhattak volna - hirtelenjében számvetést készítek -: vagy negyven éven keresztül. Az elmulasztott lehetőségekre nem magyarázat, de a hirtelen számvetéshez, leltárkészítéshez hozzátartozik az is: vagy negyven éven keresztül Tóth Menyhértet többen ismerték bice-bóca szobafestőnek, mint egyetemes jelentőségű művésznek, festőnek.

A feketébe és fehérbe öltözött gyülekezetben továbbfogalmazom a kérdéseket, a számomra egyik legfájóbbat épp: hogy hol a csitri festőlányok és suhancok, főiskolás fiúk e koporsó mellől, az életmű mellől? Akár vállalják, akár tagadják, hol van kezükből az a felismerés, hogy olyan időben és időpontban nyúlnak a tupírozott ecsethez, amidőn azt már valaki más letette vagy elejtette. Hol ennek a megsejtésnek a fellengzőssége és hasznosan: a felelőssége?

Állok a szikrázó, fémes és fényes hidegben, kemény télben. Tóth Menyhért emlékére és tiszteletére fehérbe öltözött a táj: hó hullott, bokáig érő hó borított be mindent, a behavazott téli táj fölött, ha alant járt is, terepszemlét tartott a Nap. Talán legfiatalabb a gyászolók között, nekem kellene odamenni ismerőseimhez és halkán köszönteni őket, de nem tudok mozdulni. Ok jönnek oda hozzám, köszönnék, nem tudok visszaköszönni. A nagy hidegben odafagyott cipóm a földhöz, föl-kúszott a hideg a lábamon, a csontjaimon, föl a nyelvemig, föl a hajam tövéig, át vagyok fagyva teljesen.

Szemem akkor csodát lát, varázslatot. El is mondom itt, jól értsétek. Szétnéztem még akkor, talpamról a hajam tövéig átfagyva, a gyászolók gyülekezetében, s látam, hogy ott van velünk, a megsebzett föld fölött közöttünk a festő, Tóth Menyhért. Ő az, nem lehet más, ha messziről is: feje tartásáról is megismerem; fejét kicsit balra hajtja és előre ejti. Akik szorosán mellé állva őrizték, ne féljenek, hiszen jól vigyáztak: föl nem támadt. Ami történt, előbb megtörtént, s nem történet ez, de történelem. Tóth Menyhért, aki látszatra oly törekeny volt, oly halandó még élteben, művészetében újjászületett, de akkor már - mily elképesztő - halhatatlannak.

„Térbe improvizálni a látványt”

Horváth Krisztina

LUDVIG ZOLTÁN RÓL, HÁROM TÉTEL BEN

I.

1953-ban született Csikóstöttösön. Szakmai képesítést a Pécsi Művészeti Gimnáziumban szerzett reklámgrafika szakon. Közel húsz évig a nagykanizsai mozi dekoratőre volt.

1984-től tagja a Művészeti Alapnak. Rendszeres résztvevője hazai és külföldi művésztelepeknek.

1990-től a reklámgrafika és a belsőépítészet mellett festészetből él.

1992-től szervezi a Trofaiach Art (Ausztria) nemzetközi művésztelepet; ugyanezen évben felvételt nyer az Osztrák Képzőművészek Szövetségének Klagenfurti Csoportjába.

1994-től tagja a Moosburg székhelyű Modern Művészeket Támogató Nemzetközi Egyesületnek.

1992-ben elnyerte Zala Megye Alkotói Díját.

1997-ben Nagykanizsán „Az év kreatív embere”; 1998-ban a „Liberális Nagykanizsáért” díjat veszi át.

Alkotásaival 1978-tól számos zalai, magyarországi és külföldi közös tárlaton és egyéni kiállításon vett részt.

II.

- *Roszkedvű vagy?*

- Inkább fáradt. Túl vagyunk a zalakarosi MenDan Hotel belsőépítészeti és arculattervén, kivitelezésén, és pár nap múlva képzőművészeti alkotótáborba indulok.

- *Tehetségeddel jól sáfárokodó, jónevű, sikeres reklámgrafikus, festőművész, belsőépítész és művészetszervező vagy. Sokan úgy vélik, hogy ez a sokrétű tevékenység egyetlen alkotó számára sok; igazából mindegyik terület egész embert kíván.*

- Nem hiszem, hogy a sokrétű tevékenységgel egyedülálló vagyok. A műfajok összekapcsolódása egy-egy alkotónál nem újdonság. Már az egészen korai időktől jellemző volt, hogy az építetők a mestertől a festményeken, a szobrokon túl egy-egy kastély, palota vagy kúria belsőépítészeti tervezését, kivitelezését is megrendelték. És ez az összetett alkotótevékenység már akkor is óriási szervezőtevékenységet igényelt.

- *(Ugyancsak többen mondják, hogy az értékes művészi alkotás és a saját alkotótevékenység menedzselése kizárják egymást.*

- Meggyőződésem, hogy ez a vélemény az elmúlt negyven év szocialista képcsarnokrendszerének és a hivatalos városi műalkotásvásárlásnak az eredménye. Ki is volt a jó képzőművész az elmúlt időszakban? Aki nem maga adta el a munkáit, akinek a képcsarnokban megjelentek a munkái, akitől a városa évenként három-négy alkotást vett és rendelt, és ebből a művész egyfajta élet-színvonalon meg is élt.

- *Nem biztos, hogyha egy képre igény van, az rossz.*

- És nem biztos, hogyha egy képre nincs igény, akkor az jó. Ma többnyire cégek, magánemberek vásárolnak alkotásokat, és egyre gyakrabban közvetlenül a művésztől. Olyat vesznek, ami tetszik nekik. Lehet, hogy jó, lehet, hogy nem. Ma vagy később valakik jól-rosszul eldöntik.

- *Melocco Miklós mondta nemrégiben, hogy ő a lelkét is eladja, akár húsz forintért, ha valakinek kell.*

A dolog lényege ebben van. A művész egy belső kényszerből fakadó, szünet nélküli alkotói folyamat gondolati, érzelmi, mesterségbeli kitérülését

adja munkáiban különböző helyeken, nagyon sok embernek; s ha valakiknek ezek tetszenek, igény van rájuk, boldogan adja őket, mert önmagát adhatja. Ki menedzselje a művészt, ha nem önmaga?

- *Mi volt a kezdet? Hogyan tudta meg, hogy Neked rajzolni, festeni, alkotni kell?*

A véletlenek összjátéka, hogy erre a pályára kerültem. Minden céltudatosság nélkül évekig csak saját öröömre, otthon rajzoltam. Nyolcadik osztályos voltam, amikor megtudtam, hogy létezik a pécsi képzőművészeti középiskola. A felvételit le is késtem. Valami szerencse folytán az utolsó felvételiző csoportba azonban belefértem. Felvettek.

Ez volt a kezdet. Ekkor kezdtem az igazi rajztanulást reklámgrafika szakon, s ez nagyfokú energikusságot, gyorsaságot, pontosságot és precizséget követelt. Azon kevesek közé tartoztam, akik példás eredménnyel fejezték be tanulmányaikat a középiskolás korosztály számára nem könnyű szakon.

- *Kiket tartasz mestereidnek?*

- Rajztanáromat, Simon Béla Munkácsy-díjas festőművészt, aki korigálta munkáimat, de hagyta saját elképzeléseimet megvalósulni. Reklámgrafika tanáromat, Erdős Jánost, aki már a hatvanas években Nyugatra járt és tapasztalatait, tanulmányait továbbadta tanítványainak. Egyébként most kisebbik fiam, Dániel tanára.

- *Így hát lesz folytatója mesterségednek.*

- Nagyobbik fiamnak, Viktornak is hasonló elképzelései vannak. Ő érettségi után megszerezte a fényképész szakbizonyítványt, és jelenleg kirakatrendező szakon tanul Budapesten.

- *Ti hárman alkotjátok az Ady utcai Ludvig Stúdiót?*

- Az tanító feleségem birodalma. A stúdió egy családi házban működő délutáni magániskola, ahol a gyerekek az iskolai felkészülésen túl műterem jellegű és inspiráló környezetben művészeti képzésben is részt vesznek. Klári ismeri, csinálni és átadni is tudja a különböző technikák - korongozás, gyöngyszövés, lószőrfonás, szövés, agyagozás, csuhébabakészítés, nemezelés - alapjait. Irányításával tulajdonképpen manuális készségfejlesztés folyik szakköri foglalkozásokon és a stúdió által szervezett kézműves táborokban.

- *Te nem érzel készletet arra, hogy taníts?*

- Közvetlenül nem. De nevelek és tanítok a stúdiókörnyezet alakításával, s ha időm engedi, akkor a szakköri foglalkozásokon instrukciók adásával, a korigálással. Vagy a Kanizsa Trend Galéria művészeti vezetőjeként gyakran rendezek kiállítást tehetséges gyerekek és fiatalok munkáiból. Ez is egyfajta tanítás, izlésnevelés.

Fiaimat sem tanítottam soha. Inkább eszközöket és lehetőségeket adtam nekik. Mellettem sok anyagot, sok technikái megismerhettek, elleshettek, megtanulhattak. Találják meg ők is önmagukat!

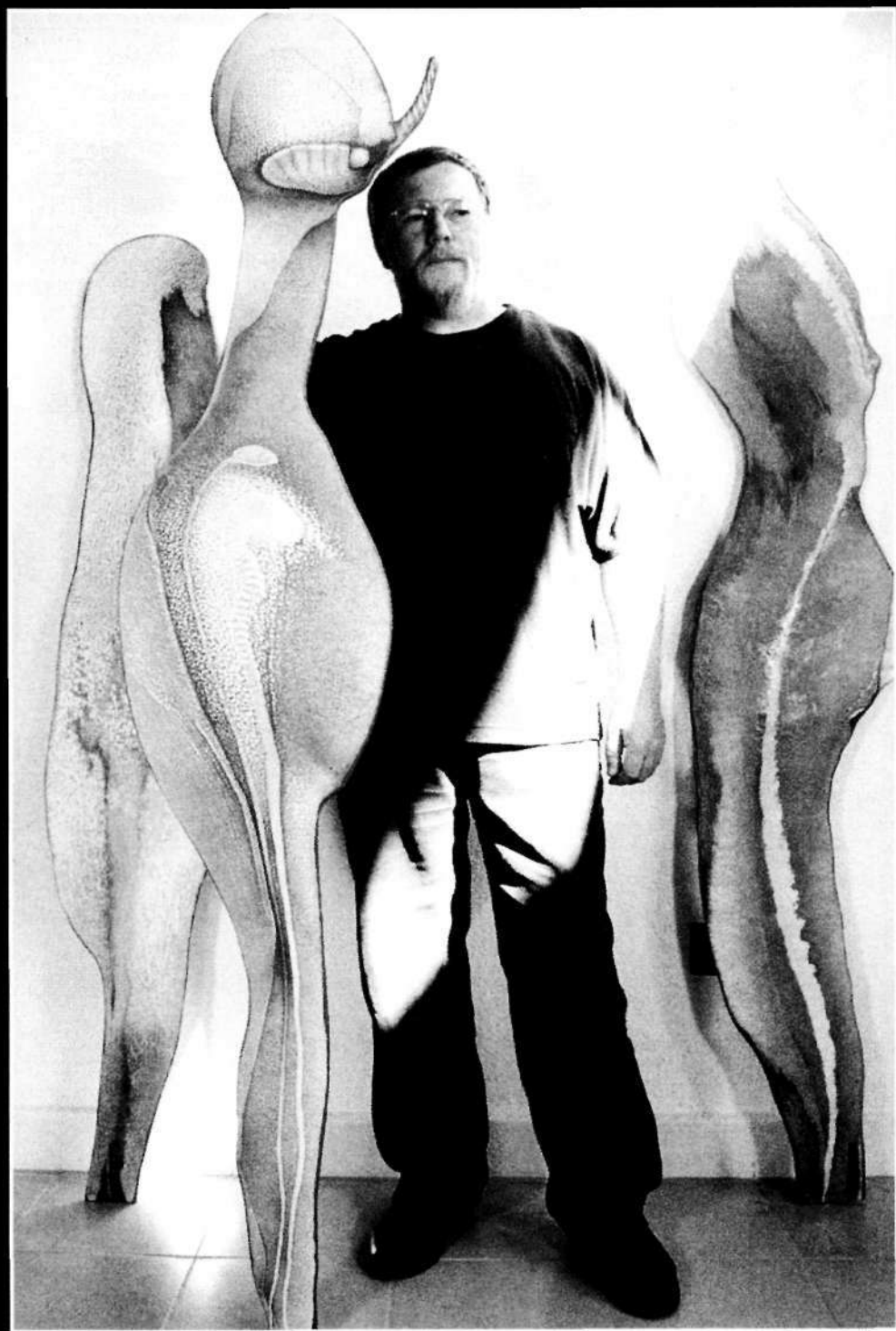
- *Tanulmányaid befejezése után az MTI hívott reklámgrafikai gagman-nek...*

- Sajnos az állást különböző okok miatt betölteni nem tudtam. Maradtam Nagykanizsán, és 1972-től 1990-ig a moziüzemi vállalat reklámgrafikusaként dolgoztam.

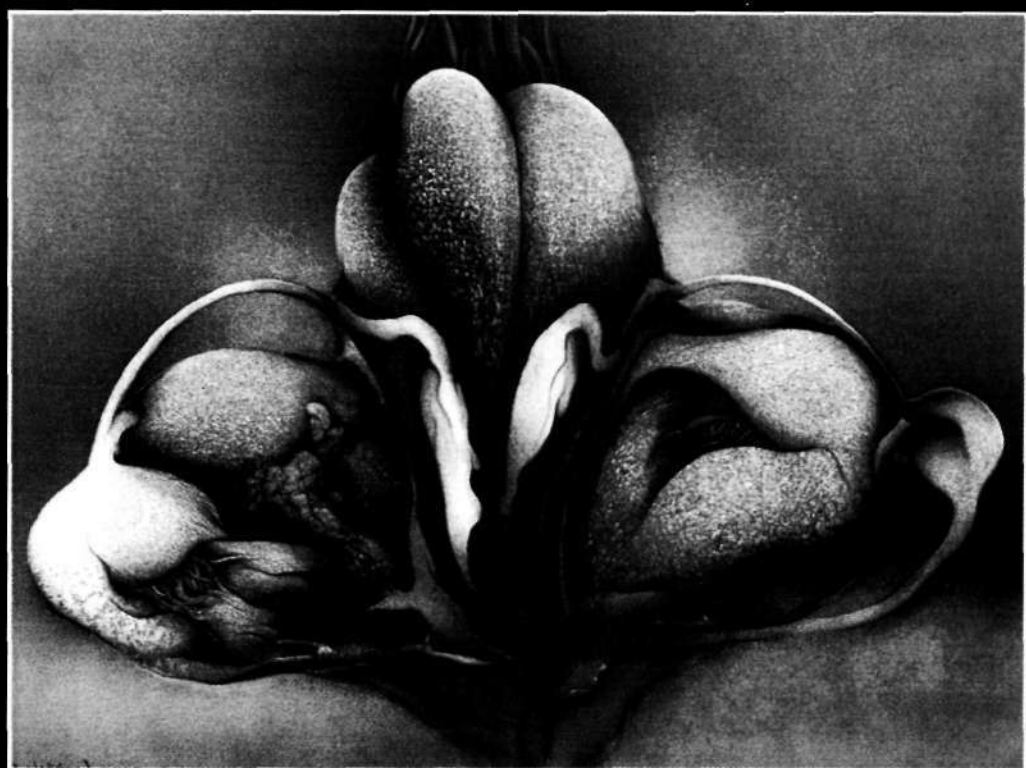
- *Mikor kezdődött a festészet?*

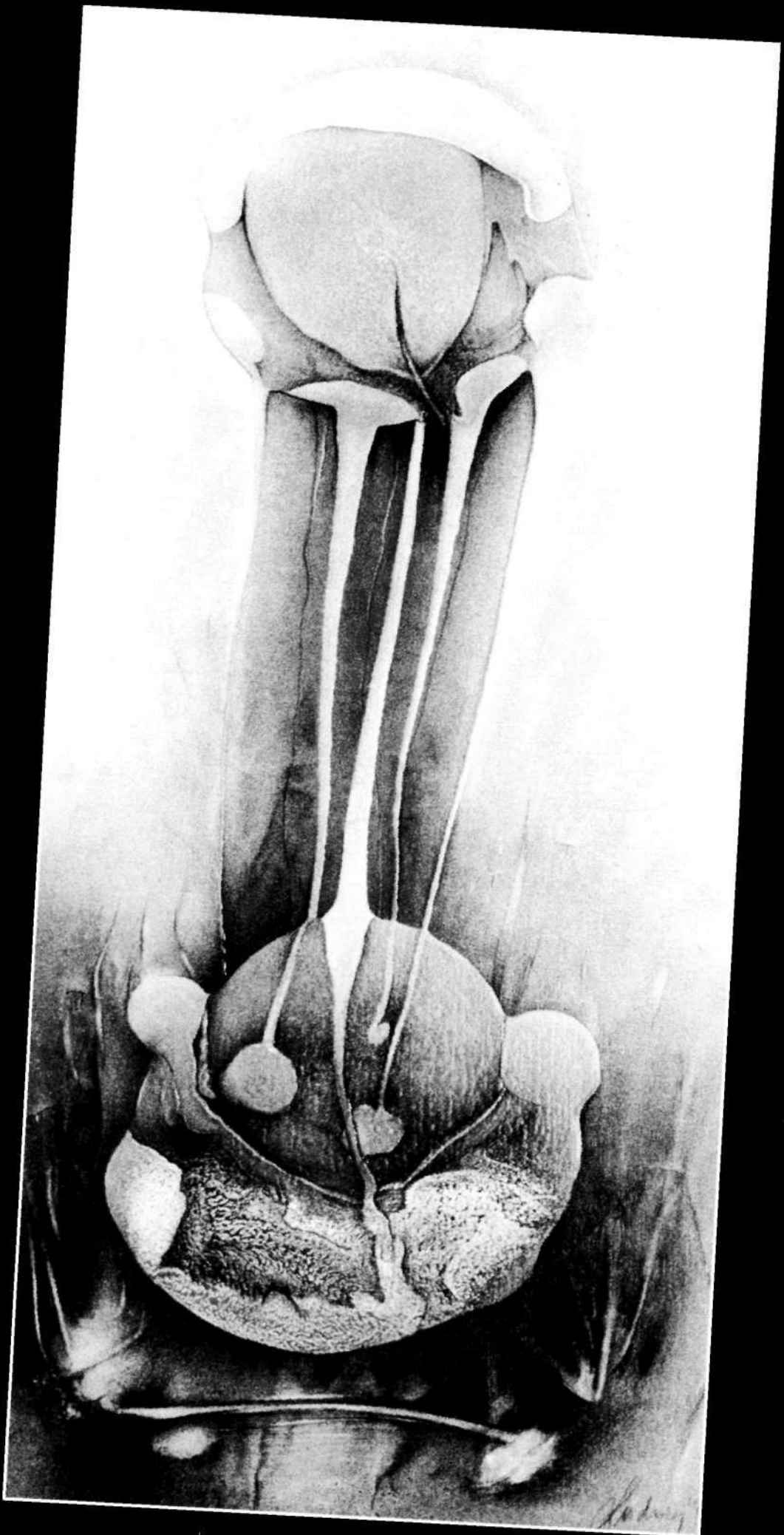
- A mozi mellett csináltam a grafika más területeit és a festést. Nyaranként Szemadam György festőművész pedagógus művésztelepeire jártam több zalai alkotótársammal együtt. 1978-79-ben rendezték Zalában első tárlatainkat, kiállításaimat. Így lett szinte valamennyiünkből, autodidakta módon, festőművész. Kotnyek István barátommal 1984-ben lettünk az Alap tagjai. Abban az évben, amikor Magyarországon a képcsarnoktól független első önálló galéria, a Zichy Galéria megnyílt, és ahova felvételt nyertem. Ezt követte több más galériatagságom, s tulajdonképpen azóta művészi tevékenységemből élek.

- *És ezt egészítette ki, erre épült belsőépítészeti tevékenységed. Hisz a tervek többségében ott vannak képeid is. Az első munkádtól, a KÖGÁZ üveg és fém bemutatótermétől a Hógolyó fagyfalozón, a ravatalozón, a Zsigmondy Galérián, a Cserhádi Sándor és Thury György szakközépiskolák közlekedőfolyosóin, éttermen, könyvtárán, a Keleti és a Belvárosi Gyógy-*

szertáron, a Kiskastély kövezetén, üzleteken, lakásokon át a zalakarosi MenDan Hotelig.

- Évek óta *Wilheim Gábor* barátommal dolgozom együtt. Én inkább a látvánnyal, ő pedig a belsőépítészet statikai és funkcionális részeivel foglalkozik. A végső megvalósulást aztán közösen alakítjuk ki. Leglátványosabb, legimpozánsabb munkánk a másfél milliárdos beruházású, három szintes, három átriumos, 90 apartmant, 17 tetőtéri szobát, negyven üzletet, négyszáz fős tárgyalót, éttermet magába foglaló zalakarosi MenDan Hotel. Egyedien megálmodott és megvalósított szálloda. A bútoroktól, a függönyökön, a szökőkúton át a lámpáig minden egyedileg tervezett és kivitelezett. A képeket, lévén sokkal izgalmasabb több festővel együtt megjeleníteni, *Csufa György*, *Várkonyi János*, *Sebestyén János* és *Győrfi András* festőművész barátaimmal készítettük.

- *Elveitek?*

- Funkcióba építeni bátor dolgokat! Térbe improvizálni a látványt! Nem vásárolni!

- *Stílusotok?*

- Egyfajta finn-svéd stílus fém, fa, üveg felhasználásával. Egy tiszta, elegáns, egyszerű, rendet és tisztaságot sugalló világ.

- *Minden műfajt folytatni tervezel?*

- Az egyes műfajok művelésében az arányok változnak, de abbahagyni nem szeretném egyiket sem! A reklámgrafika frissen tart, a belsőépítészet a komplex megvalósulás, a festészet pihentet, a képzőművészeti alkotótáborokban, a kiállításokon, a galériákban megmérettetem magam...

- *Képeid színvilága visszafogott, alig változik.*

- A reklámgrafikában kitomboltam magam. Ott nagyon harsány voltam. Festészetem finomabb, valóban visszafogottabb világ, kevés meleg színnel. Kezdetben a fehér, a barnászöld vonzottak, majd a zöld és a kékek, később némelykor a mályva és a tisztaság, a letisztulás színei.

- *Technikád, a ludvigi-technika, titok.*

- Megtaláltam a tartalomhoz a formát. Azóta működik. De méretekben még nagyon sokat lehet tenni. Óriási képeket akarok csinálni, és ugyanezzel a technikával. Mert minél nagyobb a kép, annál határozottabb, annál teljesebb lesz a tartalom.

- *A belsőépítészet részeként?*

- Műteremben is próbálkozom a méretnöveléssel. Több darabból rakom össze a képet. Úgy érzem, a technika bírja, és a téma izgalmas, nagy erővel bontakozik ki.

- *S ez, az organikus világ, állandó.*

- Ezt fogom festeni. Nincs annyi évem, hogy a végére járhatnék.

III.

Ludvig Zoltán a teremtés rejtjelmeitől, titkaitól megigézett festő. Felfogni, megérteni akarja azt a központot, ahol az élet keletkezésének tiszta, titkos mélye van. A vászon és a festék önmaga képzeletének, önismeretének, világképének, felfogástörvényeinek gyakorlati kitarulkozása. Vásznan ott lüktet az első megvalósulás nagy fehér alakja, moccan a lét, a mindenség eredete, piheg, gyötrődik a jövő lehetősége, nyújtózkodik a megvalósulás virága. Megjelenik a mélységben rejtező finom vérerekkel átszőtt lágy burok, és a művész képzeletével bebocsát e burok mögé, a barnán, zölden, kéken, mályva színben örvénylő nedvekhez, a verdeső embrióhoz, s látni engedi a teremtés csodálatos ünnepét. A teremtés rejtelmének burka felhasad, és a festék, az anyag kavargog, kigyűrődik, kiömlik, szétfolyik és rendeződik a síkból a plasztikus tér megvalósulásáig.

Ludvig Zoltán elkötelezett, céltudatos festő, a megvalósítás módját tudó mester. A hitetlenség, a közöny, az árulás, a rémület, a reménytelenség, a remény és a kitarulkozni vágyás történelmi korszakában képi önvallomása erőt és hitet tud adni.

Magyar Éva PEREMLÉT (Részletek)

MÁSOK TANÁCSOT ADHATNAK NEKED,
MÁSOK UTAT MUTATHATNAK NEKED,
DE MAGADBÓL EMBERT KOVÁCSOLNI
CSAK MAGAD TUDSZ.

(Roma közmondás)

A CITROM-SZIGET

A ma Citrom-szigetnek nevezett épületegyüttest lakatanyának építette Nagykanizsa városa a századfordulón. A város tulajdonában lévő létesítményt 1902. szeptember 20-án adtak bérbe először az akkor még Császári és Királyi Honvédségnek. Az átadás-átvételi jegyzőkönyv a névadásról így tanúskodik: „*József Főherceg Ő Császári és Királyi Fensége legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy az újonnan épült laktanya és az előtte elvonuló, most nyílt út Ő Császári és Királyi Fensége nevét viselhesse, aminek folytán örök időkre az új laktanya József Főherceg Honvéd Gyalogsági Laktanya, és az új út József Főherceg út elnevezést nyert.*”

Az új létesítményre méltán volt büszke a tulajdonos, azaz Nagykanizsa úri közönsége, és a bérlő, vagyis a honvédség. 711 fő elhelyezésére volt alkalmas, és - elsők között az országban - volt villanyvilágítás, és a folyosókon falikút, folyóvízzel.

Az örök időkre vetett bizalom a századforduló óta szertefoszlott. A laktanya hosszabb időn át Petőfi Sándor nevet viselte, az előtte elvonuló utat a mai napig Dózsa György útnak hívják. Az épületekben, ahol valaha gyalogezredek, majd később tüzérek és határvadászok állomásoztak, 1956 óta civilek élnek, és mára József Főherceg, valamint Petőfi neve egyaránt feledésbe merült. Ma hivatalosan Dózsa György út 73-75., de csak úgy hívják: Citrom-sziget.

Enév fogalom Nagykanizsán, pedig csak egy öreg laktanyát takar, ahol ma emberek élnek ember-telen körülmények között. A város szégyenfoltja ez a hely már évek óta -, de a település tehetetlen. Nem tud mit kezdeni a központjában lévő lerobbant épülettel. Nem volt ez mindig így, de az eltelt évek során a környezet fokozatosan romlott, magával rántva az ott élő embereket. Tisztességes családok vívják naponta kisebb-nagyobb csatá|ukat a lesüllyedés ellen, bór a szükség és a nincs nagy úr, s ez földre veri őket. A lakók többsége cigány.

Négy melléképület fog közre egy hatalmas udvart, ahol látszanak egy foci pályára és egy játszótér maradványai. Nyomasztó dolog omladozó falak, kivert ablakok, beszakadt ajtók, büzlő szeméthalmok között sétálni, miközben több helyről veszekedés és átkozódás hallatszik.

A lépcsőház, ahová megyek, viszonylag rendezett. Tudatosan esett erre a választásom, máshová félnék bérteni. Mondják is az itt lakók, hogy ők is sietve szedik lá-

bukat a hosszú udvaron, ha későn érkeznek haza, hiszen semmit sem lehet előre kiszámítani.

Beszélgetőtársam már csak mosolyog a dolgon, de bizony megrémült, amikor késő este, hazaérkezve a munkából először látta, hogy az udvar közepén a cigányok hatalmas tábortüzet raknak, és körülülve iszogatnak egész éjszaka.

Folyamatosan törnek felszínre az emlékek.

Erzsi 1964 óta lakik a laktanyában, innen indult az általános iskola első osztályába. Fátyolos szemmel gondol vissza azokra az évekre, és arról mesél, hogy akkor milyen szép volt itt minden. Nehéz elhinni, de Erzszi régi fényképeket mutat, esküdözik, hogy minden szava igaz. A fotókon rózsalugasok, homokozó gyerekek, pléden napozó asszonyok, a fák alatt söröző férfiak. Béke. Ott, ahol ma patkányok futkosnak, ahol szemét borít mindent, ahol mindennaposak a viták, sőt vért követelnek a verekedések. Miért? Miért a múlt a nyugalom? Miért nem tudnak ma emberhez méltón létezni? Régen minden jobb volt, nem?

Egyszerű a válasz, mégis idő kell, míg Erzszi azt mondja: Dehogynem! Szomorúság érződik a hangjából. Hirtelen eszébe jut, amikor kislánya kiesett a hintából, és eltörte a lábát. Azt már csak halkán jegyzi meg: „Akkor még volt hinta.”

Aztán kérdezni sem kell, mondja, hogy mikor romlott el a helyzet.

Az 1970-es évek közepétől kezdődően az akkori városi tanács cigányokat telepített az üres lakásokba. Elítélni egyik felet sem lehet, hiszen a hivatal jót akart: a várost körülvevő falvak putrijaiból próbálta kiemelni a családokat. Ez pozitívan értékelhető cselekedet volt, csak arra nem gondoltak, hogy a környezetváltozás nem elég a felemelkedéshez. A családok - a korábbihoz hasonlóan - egymás mellé kerültek, nem volt hát semmi, ami életmódjuk megváltoztatására kényszeríthette volna őket. Nem a környezet alakította az embert, ő változtatta meg a környezetet. Érthető! Ha egy kisgyerek egész életében azt szokta meg, hogy a dolgát az udvaron is elvegezheti, nem fogja megkeresni az illemhelyiséget új otthonában sem. Ehhez persze hozzátartozik az is, hogy a lakások eredetileg komfort nélküliek voltak, közös WC volt és van a folyosókon, s állapotukat tekintve érthető, hogy nem használják azokat. De régen a

WC-k is használhatók voltak. Ma már egy jobb érzésű ember be sem megy oda.

- A cigányok miatt pusztult el minden? kérdezem.

- Igen, elmondhatom, hogy miattuk. Pedig én is cigány vagyok folytatja Erzsi. - Cigány vagyok, és büszke arra, hogy a származásom ellenére normális életet élek, én és a családom. Mert nem volt könnyű. Sokszor megaláztak, de nem foglalkoztam az ostoba emberek lenéző viselkedésével. Emlékszem, hogy amikor beköltöttünk ebbe a házba, a rendőrség segítségét kellett kérnünk, mert a lakók nem akartak beengedni a saját lakásunkba azért, mert cigányok vagyunk. Kutyás rendőrök között hordtuk be a motyót, közben pedig hallottuk a becsúszó megjegyzéseket. Alig vártuk, hogy végre magunkra zárhassuk az ajtót. Szegény anyám még napokig sírt, és csak mondogatta, hogy ő itt nem bír megmaradni. Idővel azonban változott a helyzet. A lakók elfogadtak minket. Látták ugyan a szegénységünket, mert az bizony látványos volt, de látták azt is, hogy a szüleim különösen az apám -, mennyit dolgoznak. Apu a két keze munkájával teremtett meg mindent. A szüleimnek sokat köszönhetek; tőlük tanultam, hogy az élet kemény dolog, de lehet szép is. Olyan, mint most az enyém. Ha hiszi ha nem, én szeretek itt lakni. Itt nőttek fel, ide köt minden. Ha el kellene mennem, biztos, hogy megsírnám. Pedig sokan lenéznek amiatt, hogy itt élek. Mert szégyen itt lakni, szégyen...

Ez igaz. Nagykanizsán általános a Citrom-szigeten élők elítélése, és ebben nagy szerepe van a sajtónak is. Az újság hatásos és veszélyes eszköze a kommunikációnak, bár az emberek egyre kevésbé hisznek a lapokban leírtaknak. Mégis: mindaddig, amíg a megyei lapban *Cigányok, zsványok tanyája* címmel jelenik meg cikk a laktanyáról, a lakosság hinni fogja, hogy a Citrom-sziget valóban és kizárólag cigányok és zsványok tanyája. Erre persze lehet azt mondani, hogy nem zörög a haraszt, az a szél nem fújja. De lehet-e néhány tíz ember magatartása alapján elítélni százakat?

Élnek a Citrom-szigeten zsványok? Igen. Olyanok, akik nem tisztelik más tulajdonát, akik miatt már egy gyerekjátékot sem lehet az udvaron hagyni, olyanok, akik azért nem dolgoznak, mert nem is akarnak munkába állni, akik éjjel üres zsákokkal mennek el, és hajnalban nagy csomagokkal érnek haza. Tehet erről az, aki a Nappal együtt kel, aki dolgozni megy, aki letölti rendes munkaidejét, aki túlórázik, mert kell a pénz, hiszen a gyerek megint kinőtte a cipőjét? Tehet róla, aki este ér haza és ahhoz is fáradt, hogy a televíziót bekapcsolja? Nem tehet. Akkor miért ítéli el szomszédja miatt, aki lopni jár?

Előítéletek, előítéletek, újra az előítéletek.

Mindenhol felbukkannak, és a Citrom-sziget miatt fokozottan jelentkezők. Miért hallgatnak rájuk az emberek? Mert kényelmes, mert védekezés. Mennyivel fásztöbb lenne odamenni, váltani néhány szót a lakókkal, hagyni, hogy meséljék bánataikat, s nem elfogadni mások véleményét, hanem a magukat kialakítani. Mennyivel egyszerűbb legyinteni, és azt mondani: „A Citrom-szigeten lakik? Utolsó munkakerülő”. Vagy: „A Citrom-szigeten lakik? Ócska kis tolvaj!”. Vagy csak egyszerűen: „Nem rendes ember.”.

Persze, amin a dolog megfordul, az a cigányok jelenléte. De jelent-e önmagában valamit, hogy valaki cigány vagy magyar? Ember, és kész. Ez a lényeg. Ugyanolyan jogok illetik meg, mint bárki mást, csak vállalnia kell az emberi kötelezettségeket. Alkalmazkodnia kell a XX. század végének magyar városi életéhez. Világos, hogy nem hozhatja magával a putriban évszázadok alatt kialakult életmódját, hiszen az nem lenne más, mint visszalépés. Le kell mondani a modern kor emberének szemével már igénytelennek látszó életkörülményekről, az újat, a közösséghez jobban illőt kell megtanulni. Valakinek ez önerőből sikerül, másnak segítséggel sem. Az 1970-es években, a beköltöztetésekkor tehát nemcsak a lakók, a Hivatal is utat tévesztett. Tudja-e?

A ház falairól hámlik a vakolat, az építmény romos, mégis jól bírja a rá aggatott parabolaantennák súlyát. Az udvar tele hulladékkal, de azért van hely a személgépkocsiknak, a legutolsó évjáratú, nyugati autóknak is. Mert a kocsik a cigányok által lakott lépcsőházak környékén parkolnak. Nekik telik a „luxusra”, s nélkülözni sem tudnák az autót, mert faluról falura, búcsúról búcsúra járva árulják sátraik alól értéktelen portékájukat. Lehet, hogy ebből telik az aranyra, mely szinte csörög rajtuk járás közben. Kiáltó ellentétek.

Erzsi megjegyzi, hogy a lányok, asszonyok az utolsó divat szerint öltözködnek, s főleg akkor csinosak, amikor este dolgozni indulnak. Először nem ertem, de ráeszméltem, hogy mi is az a munka, ahová este kell indulni a nőknek, ráadásul szépen felöltözve. Nyomor ez is, bar nem testi, inkább lelki.

Akik így élnek, kisebbségben élnek itt, létük mégis meghatározza a Citrom-sziget társadalmát. A nem közéjük tartozók félnek tőlük, hiszen amikor még volt bátorságuk szép szóval kérni őket az együttélés alapvető szabályainak betartására, átkokkal és ököllel válaszoltak. Ma már nem ellenkeznek az emberek. Ma már bátorítan megjegyzéseket sem tesznek: „Talán mégsem kellene bekenni az ablakomat szarral.” Túrnek, és csendben megtisztítják az üveget.

Kis maffiák tartják félelemben a többi lakót, és a banda nő. Olyanokkal gyarapszik, akik gyengék ahhoz, hogy felvegyék a harcot, olyanokkal, akik befolyásolhatók, vagy azokkal, akik belefáradtak az ablaktisztításba...

Ahogy Erzsit hallgatom, magam is reménytelenséget érzek. Mi lehet a megoldás? Erre a kérdésre sokféle választ kaptam, és elárulom, mind „kívülről” jött: „Egy dózer és egy úthenger! Aztán isten segítségével a föld sínével egyenlővé tenni az egész kuplerájt.” „Nem kellene oda más, csak pár adag dinamit. Minden gondot megszüntetne.”

A Citrom-szigeten emberek élnek, élnének, ha ahagynák őket. Erzsi szerint az egyetlen megoldás, ha a nem kívánatos egyéneket kitelepítenék innét. Az pedig könnyen eldönthető, hogy ki az a deviáns, akinek mennie kellene. Csakhogy ez a megoldás pénzbe kerül, méghozzá rengetegbe. Az önkormányzat viszont szegény. A probléma azonban mélyül, s most már valóban tenni kellene valamit. A lakók már nem várnak mástól „megváltást”.

AZ „ÚTRÓL LETÉRŐK”

A Citrom-sziget szubkultúrája nem csupán egyetlen, hanem több deviancia mentén szerveződött, ezek együttes hatására alakult ki. Sajátos érték-és normarenddel jellemezhető világ, melynek lakói részben vagy egészben nem követik az őket körülvevő társadalmi környezet szabályait. Önmaguk és társaik cselekedeteit saját törvényeik szerint élik meg, mivel zárt világot alkotnak és az ottani normák szerint szocializálódnak. „Szocializálódni” annyit tesz, mint „társadalmi lénné”, az emberi környezet alkotóelemévé, eseményeinek szereplőivé válni. Mivel a társadalmi környezet állandóan változik, a szocializáció folyamata sem köthető egyetlen életkorhoz. Súlypontja azonban a gyermek és ifjúkorra esik, mivel az életpálya korábbi szakaszaiban felgyűlt tapasztalatok, kialakult viselkedési elemek nagyban befolyásolják a későbbi hatások befogadását. Az életkor előrehaladtával jórészt a fiatalabb korban kialakult nyomvonal mentén alakul a személyiség. Tehát a szocializáció átfogó társadalmi folyamat, amely az egyén számára a születéstől élete végéig tart. Konkrét társadalmi kifejeződésében viszont állandóan változó terjedelmű és funkciójú rendszer.

A születéstől egy éves korig szinte kizárólagosan, egyévestől háromévesig pedig alapvetően fontos az anyával való kapcsolat. Ennek hiánya súlyos érzelmi sérüléseket okoz, a fejlődés, a szocializációs folyamat akadva folytatódik. Ha viszont minden rendben zajlik, akkor az első életevekben kialakul a „ÉN” élménye.

A következő korszak 3-tól 6 évesig - egyik legmegdöbbentőbb eseménye a nemek közötti különbségek felfedezése. Ebben az életszakaszban jönnek létre az első, családon kívüli kapcsolatok, megtörténik az első etikai normák, szabályok tudomásulvétele, egyéni törekvések és közösségi érzések alakulnak ki, ha a szocializáció sikeresen megy végbe.

A Citrom-szigeten születő gyermekek problémái később éppen abból fakadnak, hogy életük első pillanatától kezdve a társadalom széles rétegei által nem elfogadott mintákat kell, hogy kövessék, így szocializációjuk részben vagy teljesen hibásan megy végbe. Szüleik magatartása, a családtagok mindennapi viselkedése példaként hat, követendő sémaként rögződik a gyermek tudatában. Ezért aztán a Citrom-szigetről - más környezetben élő kortársaikhoz képest - hátránnyal indulnak az iskolába, ahol sokszor a kezdeti esélyegyenlőség nem megszűnik, tovább fokozódik. Hiába egységes a tananyag, az oktatásban mégis érvényesülnek olyan hatások, melyek a gyermekek közti - tudásbeli - egyenlőtlenségeket erősítik. Az iskolarendszer működésével maga is hozzájárul a tanulók közti szellemi különbségek tartósításához és elmélyítéséhez. A Dózsa György úthoz közeli általános iskola pedagógusai szerint a Citrom-szigetről járó gyerekek azért boldogulnak nehezebben a tanulásban, mert gyakran nem értik az elsajátítandó anyagot. Az iskolai tananyag alapvetően kidolgozott nyelvi kódban fogalmazódik meg, viszont a gyerekek csak a korlátozott kódot ismerik. Beszélni mindenki korlátozott kódban tanul meg, de a Citrom-szigeten hiába múlnak az évek, nincs kitől elsajátítani a kidolgozott kódot. Óvodába többnyire nem járatták a gyerekeket, így az iskolai

oktatás nyelvhasználata egyfajta társadalmi szűrőként működik. A korlátozott kód használatához szokott gyereket már az első napokban kudarcok érhetik, hiszen azt tapasztalja, hogy az iskolában nem az általa ismert módon beszélnek. Lemaradása hétről hétre fokozódik, de az ebből eredő negatív élmények csak az elsők azok között, melyek származása miatt meghatározzák további sorsát, egész életét.

A devianciáról

A Citrom-szigeten élők társadalmilag elfogadott normákat sértő viselkedési formái összekapcsolódnak és kölcsönösen táplálják egymást. Szubkultúránk nem a sajátos nyelv vagy kultúra, nem is elsősorban az etnikai jellemzők összetartó erejében rejlik. Sokkal inkább a lakókörnyezetük iránt érzett közellenszenv, sőt néha gyűlölet, az ellenérzésekre való „rászolgálás”, közel azonos értékrendjük illetve szocializálódási szintjük és devianciájuk az alapja sajátos szubkultúránknak. A deviancia legegyszerűbb szemlélete lényegében statisztikai szemlélet, és azt tekinti deviánsnak, aki túlzottan eltér az átlagtól. Sokkal általánosabb nézet a devianciáról az, amely szerint a deviancia lényegileg kóros, valamilyen „betegség” jelenlétére utal. Csak éppen nehéz meghatározni, hogy mi tekinthető egészséges viselkedésnek. Devianciának tekinthető például a csoportnormák megtartásának megghiúsulása. Ebből következően azt kell keresni, hogy ki az, aki a szabályt megsérti. Az ilyen emberek személyiségében, élethelyzetében fellelhetők olyan tényezők, melyek magyarázatot adhatnak a szabályszegésre. Azonban a devianciát alapvetően maguk a társadalmi csoportok okozzák azzal, hogy olyan szabályokat alkotnak, melyek megsértése deviancia. Akik vétének, kívülállónak minősülnek. Így a deviancia nem az egyén által elkövetett cselekmény következménye, azért jön létre, mert a környezet egy „vétkesre” szabályokat vonatkoztat, és vele szemben szankciókat alkalmaz. Deviáns az a viselkedés, amit az emberek annak minősítenek. Viszont a deviánsokban közös: mindannyian tudják, hogy mit jelent megbélyegezettnek lenni.

Deviancia kialakulásához vezethet, ha a szocializációs folyamat sikertelenül megy végbe, elakad vagy torzul, mert ezek nyomán a személyiség integráltságában, szerepkészletében zavarok keletkezhetnek. A hétköznapi szemlélet számára a deviáns viselkedésmódok szabad, akaratlagos cselekvésként jelennek meg, és ezért magától értetődőnek tűnik a deviáns személyeknek a viselkedésüket illető teljes alanyi felelőssége. Ha valamilyen hajlamosító tényező a felelősséget csökkenti is, a tett egyénhez kötött jellege egyértelműnek látszik. Mindemellett a deviancia hátterében biológiai-genetikai, szociális és pszichés tényezők is feltárhatók.

A szubkultúráról

Az azonos devianciák mentén szerveződő csoportok szubkultúrákat hozhatnak létre. A szubkultúra olyan része egy konkrét társadalomnak, mely intézményeiben, szokásaiban, normáiban, szükségleteiben jelentős mértékben különbözik a mindenkori ösztársada-

lom uralkodó intézményeitől. A szubkultúra olyan csoport, amelyen belül sok a közös vonás az alapvető elképzelésekben, készségekben, nem biológiailag meghatározott viselkedésmódokban és a rendelkezésre álló eszközökben. Ezek a sajátos normarendszere! jellemezhető „kis világok” jórészt az osztársadalmi értékrendtől függenek, és védekeznek az ellen az alkalmazkodási kényszer ellen, amelyet az uralmon lévők éppen a szubkultúrák ellen alkalmaznak. Olyan részei a társadalomnak, melyek elhajlanak az uralkodó értékek és intézmények egész rendszerétől. Alapvetően két fajtája különböztethető meg:

A progresszív szubkultúrák normái azt segítik elő, hogy a társadalom jelenlegi helyzete javuljon és a társadalom fejlődjék, vagyis céljuk, hogy egy alapvetően új helyzet alakuljon ki.

A regresszív szubkultúrák normái arra valók, hogy ismét létrehozzák a társadalom egyik elmúlt állapotát.

A Citrom-sziget szubkultúrája alapvetően az utóbbi kategóriába sorolható, hiszen az ottani normák akár egy cigány putri „társadalmát” is jellemezhetnék. Ennek ellenére a Dózsa György út 73-75. szám alatt létrejött szubkultúra nem cigány, hanem sokkal inkább szegény szubkultúrának tekinthető. Elsősorban azért, mert nem etnikai szervezőerők hozták létre, hanem különféle hátrányos helyzetek "tárolóedényeként" működik, és az ide való tartozás átöröklődik a leszármazottakra is. Mire az itt születő és nevelkedő gyerekek iskolás korúak lesznek, már elsajátítják szubkultúrájuk alapvető értékeit, valamint magatartásait, és pszichológiai okokból később sem lesznek képesek kihasználni azokat az előnyöket, melyek a körülmények javulásából életük során kínálkoznak.

A szegénység szubkultúrájának a legvalószínűbb hordozói azok az emberek, akik egy gyorsan változó társadalom alsó osztályaiból kerülnek ki, és már részben elidegenedtek korosztályuktól. Így a Nagykanizsát környező falvak putrijaiból beköltöztetett cigányok nem véletlenül élnek ma egy szegény szubkultúrában azokkal a magyarokkal együtt, akik képtelenek voltak lépést tartani eredeti rétegükkel. Most alacsony bér, tartós munkanélküliség, a tulajdon hiánya és krónikus pénzhány jellemzi őket. Ennek következtében nem vehetnek részt hatékonyan a többségi társadalom gazdasági rendszerében, nem illeszkedhetnek a fontos intézményekbe. Mindezt a gazdasági eszközök hiányán túl a velük szemben megnyilvánuló gyanakvás, közöny és nem utolsósorban szegregációjuk eredményezte. Szubkultúrájuk tartós fennmaradásának az az oka, hogy maga a szegény szubkultúra kifejleszti azokat a mechanizmusokat, melyek tovább éltetik, elsősorban a benne felnőtt gyerekek világnézete, személyisége révén. Éppen ezért a gazdasági feltételek javítása nem elegendő egy szegény szubkultúra alapvető megváltoztatásához, megszüntetéséhez.

A szegénységről

A szegénység maga a szegények erkölcsi és intellektuális fogyatékoságaiban is gyökerezik, de alapvetően nem a szegények hibáinak, hanem társadalmi és egyéni tényezőknek a következménye. Kialakuló-

sához főleg három ok vezet. Egyrészt a munkanélküliség, mely abból adódik, hogy a gazdaság nem képes valamennyi munkát kereső személynek a megélhetést lehetővé tevő munkát biztosítani. Másrészt szegénységet okozhat a munkanélküliek segélyezésének elégtelensége, a „szegénységben tartó” segélyezés, harmadrészt pedig a gazdasági, politikai, faji és egyéb jellegű egyenlenség, ami megnehezíti, illetve lehetetlenné teszi a szegények számára, hogy javítsanak gazdasági feltételeiken. A szegények megítélése alapvetően negatív, mert közülük - ha nem is sokan -, de egyesek törvénysértő cselekedetet hajthatnak végre megélhetésük biztosítása érdekében. A bűnöző vagy más okból deviáns szegényeket érdemtelennek nyilvánítják, mert viselkedésüket erkölcsi hibáknak tudják be.

A Citrom-szigeten élők többsége érdemtelen szegénynek minősül a közvélemény szemében.

A „DEPRIVÁCIÓS CIKLUS”, VAGYIS A „SZÜKSÉGSZERŰ” ÚJRATERMELŐDÉS

Hogy a különböző rossz helyzetek (rossz munka, alacsony iskolázottság, rossz lakás, devianciák) milyen módon és mértékben kapcsolódnak össze, hogy hogyan és mennyire halmozódnak a társadalmi egyenlőtlenségek, nehéz megmondani. Az azonban biztosnak látszik, hogy a rossz helyzetek újratermelődése kapcsolódik a Citrom-sziget nehezen mozdítható szubkultúrájához. Az sem vitatható, hogy a „deprivációs ciklus”, a rossz helyzet családon belüli „szükségszerű” újratermelődése létező jelenség, hiszen a család, amelybe az egyén beleszületik, a körülmények, amelyek között felnő, életésélyeit igen nagy mértékben meghatározzák. A Citrom-sziget szűk-séglakása minden bizonnyal oka az ott felnövekvő gyermek rossz iskolai eredményeinek, majd rossz munkaerőpiaci helyzetének, esetleg tartós betegségének, agresszív magatartás magatartásának, de következménye lehet a szülők alacsony iskolázottságának, alacsony keresetének, vagy annak, hogy nem voltak képesek a hivataloknál önmaguk érdekeiért harcolni.

A deprivációról

A depriváció nem egyszerűen szegénységet (anyagiak hiányát), hanem többszörös „megfosztottságot”, halmozott hátrányt jelent. Vagyis az egyén vagy család helyzete nem egy-két szempontból rosszabb mint a többségé, hanem sok lényeges vonatkozásban.

A depriváció okainak egy része biológiai-fiziológiai eredetű. Sem az egyén, sem a társadalom nem tehet arról, hogy valaki szellemileg vagy testileg fogyatékosnak született. Mégis ezek az állapotok és még sok más, hasonló fiziológiai állapot - jövedelmi hátrányt jelentenek, mert az egyén nem, vagy csak korlátozottan keresőképes.

Az okok másik csoportja alapvetően társadalmi eredetű. Sem az egyén, sem a természet nem tehet róla, hogy olyan társadalmi munkaszervezet jött létre, melyben egyeseknek lehetőségük nyílik képességeik kifejlesztésére és működtetésére, mások esetében viszont számos képesség fejlesztése „feleslegessé” válik, mert a munkában csak végrehajtó szerepet kapnak.

Egyszerre egyéniek és társadalmiak is lehetnek a depriváció okai. Ebbe a csoportba tartozhat például a bűnözés, az alkoholizmus vagy a rossz munkaerőkölcs. Ezeknek a jelenségeknek túlnyomó többsége egyszerre okozata előző deprivált helyzetnek, és oka jövőbenieknek. Amennyiben okozat, annyiban nem az egyén felelősége.

Az „újratermelődésről”

A Citrom-sziget lakói évek óta az „újratermelődés” folyamatából kerülnek ki. Sem a beköltözések, sem a kiköltözések nem jellemzők. A családból kikerülő fiatal felnőttek előtt rendkívül szűk mobilitási csatorna áll. A társadalmi térben történő elmozdulásra intragenerációs - nemzedéken belüli -, és intergenerációs - nemzedékek közötti szempontból is kevés a lehetőség és a hajlandóság. A szülőkhöz viszonyított helyzetváltoztatás esélye a munkamegosztás szempontjából lehetne a legnagyobb, ha Nagykanizsa nem az ország legrosszabb foglalkoztatási mutatóival rendelkező települései közé tartozna. Így viszont a fiatal felnőtt pontosan ugyanolyan munkanélküli, mint a szülők. Ebből következik, hogy az anyagi mobilitási csatorna keskenyebb a munkamegosztásánál is. A harmadik csatorna, a kulturális szféra pedig egyenesen az egyenlőtlenségek újratermelődésének legfontosabb csatornájává válik a Citrom-szigeten. Ugyan a fiatalok kikerülnek a családjukból, de megmaradnak a telep falai között. Hogy ezt hivatalosan teszik, vagy illegálisan, önkényes beköltözőként, ebben az esetben nem fontos. A lényeg, hogy ott vannak, és az önmagát gerjesztő folyamatból társadalmi segítség nélkül nem is tudnak kitörni.

TIZEN EGY SZOBÁBAN

A Dózsa György út 73-75. szám alatti épületegyüttes tulajdonosa Nagykanizsa Megyei Jogú Város, kezelője az Ingatlankezelési Intézmény. (IKI) A Citrom-sziget összesen 105 lakása szociális bérlakás. Ezekben körülbelül 350-400 ember él. A bérlők számát azért nem lehet pontosan tudni, mert a lakóknak az az érdekük, hogy minél kevesebb személyt jelentsenek be, ugyanis a vízdíjat a lakas-használók száma alapján kell fizetni.

Komfortfokozat	Darab	Terület (m ²)	Lakbér (Ft/m ² /hó)	%
Komfortos	26	61	33,40	24,8
Félkomfortos	5	45 - 60	17,30	4,8
Komfort nélküli	5/	31 - 45	13,00	54,3
Szükséglakás	17	- 30	8,70	16,1
Összesen	105			100

A lakások többsége komfort nélküli. Ez azt jelenti, hogy a lakásokban nincs fürdőhelyiség, WC, vezetékes gáz és víz. Természetesen mindez az egy helyiségből álló szükséglakásokból is hiányzik, ráadásul azokban vilány sincs.

Életkörülményeinek javításáért csupán 5 család volt hallandó tenni. Ok komfort nélküli lakásaikat komfortossá fejlesztették, a 24,8 százalék ezzel együtt értendő.

Mivel a lakók száma sem ismert pontosan, nem meg-

bízhatók az IKI nyilvántartásai az egy személyre jutó négyzetméter nagyságát illetően sem. Mindenesetre tájékoztatásul, iránymutatásul szolgálhat az adat, mely szerint egy 33 négyzetméteres, egy szobás, komfort nélküli lakásban 10 ember él. Ez azt jelenti, hogy egy személyre pontosan 3,3 négyzetméter jut a lakás teljes területéből! (Nagykanizsán átlagosan meghaladja a 20-at az egy főre jutó lakásnégyzetméterek száma.)

ELŐÍTÉLETEK

Bár létezik pozitív és negatív előítélet, a fogaimat gyakrabban az utóbbi értelmében használjuk, és Nagykanizsán is kizárólag negatív előítéletek élnek a cigánysággal szemben. Tulajdonképpen a negatív előítélet ellenséges attitűdöt takar, olyan magatartást, ami téves és alapvetően hiányos információkból származó általánosításokon alapul. Általában az előítéleteket, és így a Citrom-szigeten élőkkel szembeni vélekedést is a sztereotipizálás táplálja. Az egyes emberek jellemvonásait a közvélemény általánosítja, és kiterjeszti a lakók mind egyikére függetlenül attól, hogy a csoport valójában rendkívül heterogén. A sztereotipizálás nem feltétlenül rosszindulatú magatartás. Mivel leegyszerűsíti a világszemléletet, jelentős segítséget nyújt a személyészleléshez. Baj akkor van, ha a sztereotípiák nem tapasztalaton alapul és nem pontos. Márpedig a legtöbb esetben a sztereotípiák szóbeszéd, tömegkommunikációs eszközök által közvetített elképzeléseken nyugszanak. Ezért veszélyesek, hiszen elleplezik a csoporton belüli egyéni különbségeket, és ellenérzést válthatnak ki minden csoporttaggal szemben. Ez történt a Citrom-sziget esetében. A folyamatot elősegítette, hogy a leggyakoribb sztereotípiák etnikai, faji jellemzőkkel vannak összefüggésben, és ismert, hogy a lakók többsége - körülbelül 80 százalék - a Dózsa György út 73-75. szám alatt cigány.

Az e népcsoporttal szembeni előítéletek már évszázadokkal ezelőtt kialakultak. Az okok között megemlíthető az önigazolás és a hatalom szükséglete, valamint a gazdasági-politikai konkurencia.

A Citrom-sziget lakóiról főleg azért gondolkodnak előítéletesen, mert így igazolást nyer az a magatartás, mely nem vesz tudomást arról, hogy a volt laktanyában emberhez méltatlan körülmények között élnek több százan. Ebben az esetben az előítélet arra szolgál, hogy bizonyítsa: nem is érdemelnek jobb sorsot a lakók.

A hatalom szükséglete is előítéleteket szül. Ugyanis minél inkább „feketebb színben” tűnteti fel valaki a lakókat, annál jobban fölényben érezheti magát velük szemben. Különösen az alacsony szociális státuszúak igénylik, hogy legyen egy még náluk is kiszolgáltatottabb helyzetben lévő réteg.

A gazdasági-politikai konkurencia azért vezethet előítéletek kialakulásához, mert a rendelkezésre álló források elosztásánál egyesek anyagi előnyökre kívánnak szert tenni. Ha a gazdasági konkurencia tényezői mellett mélyebb, lélektani tényezők is hatnak, akkor elindul a „bűnbak-keresés”. Nagykanizsa polgárai „előszeretettel” okolják a cigányságot - különösen a Dózsa György út 73-75. szám alatt lakókat - vélt vagy valós sérelmeikért.

Teleki László (A Nagykanizsai Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke)

„Nem lehet elítélni, letagadni, hogy nagyon előítéletes a többségi társadalom. Ha a bűnözés vagy a foglalkoztatási gondok kerülnek szóba, akkor rögtön a cigányságot okolják mindenért. A történelem is igazolja, hogy Magyarországon mindig is a cigány kisebbségre próbálták ráerőltetni a bűnbak szerepét. Fokozottan igaz ez Nagykanizsára, hiszen itt az átlagosnál több a súrlódási felület, gondoljunk csak a Citrom-szigetre. Azért nincs munkahely, mert a cigányokat pozitív diszkriminációban részesítik, azért nincsenek szociális segélyek, mert a cigányoknak adnak mindent. Ilyen és hasonló kijelentésekkel nap, mint nap találkozunk.”

Egyes elméletek szerint az előítéletek megszüntetésének leghatékonyabb módja az lehet, ha a két fél közvetlen kapcsolatba kerül egymással, mert az előítéletekkel rendelkező emberek akkor nem pusztán sztereotípiákkal, hanem saját tapasztalataik valóságával érintkezzenek, ami nagyobb megértéshez, elfogadáshoz vezethet.

Ennek némiképp ellentmond a Citrom-sziget esete. Ugyanis az interjúk szerint minél közelebb lakik valaki a volt laktanyához, annál nagyobbak az ellenérzései. Valószínűleg azért, mert szemtanúja, esetleg elszenvedője egy-egy deviáns lakó viselkedésének.

Egy szemközti ház lakójának véleménye:

„Egyszerűen borzalmas az, ami itt van! A ruhákat nem merem a bekerített udvaromon szárítani, mert már többször ellopták. Azért sokszor becsengetnek, hogy segítsen őket pár forinttal. Ezeknek semmi sem elég! Nem elég, hogy lakást kaptak, meg rendszeresen segítézik őket, még többet akarnak. Mi meg éljünk úgy, ahogy tudunk. Rajtunk miért nem segít az állam? Ezeknek adnak, ha kell, ha nem! A magyar szegények meg éhen is pusztulhatnak! Mindent ezeknek adnak, aztán meg lehet nézni, hogy mi csináltak a környezetükkel! Semmit sem tudnak megbecsülni. Elvárják, hogy eltartsa őket a társadalom, mert dolgozni azt aztán nem szeretnek. Hát nem? A sok pénzt, amit rájuk költöttek, adták volna inkább a nyugdíjasoknak, meg a nagycsaládosoknak. Ok legálább megérdemelnék!”

Egészen másként vélekedik az, **aki a város másik végén lakik:**

„Semmi bajom a cigányokkal. Én faluról származom, és sok osztálytársam cigány volt. Jól kijöttünk egymással, együtt fociztunk, játszottunk. Az lehet, hogy a falun élő cigányok jobban be tudtak illeszkedni, jobban tiszteletben tartották a játékszabályokat. Nem azt mondom, van közöttük olyan is, aki nem érdemel segítséget, mert képtelen normálisan viselkedni. De a magyarok között is vannak olyanok, akik trógerebbek a legtöbb cigánynál, nem?”

Az előítéletes gondolkodást azonban nemcsak a lakóhely váltja ki. Igaz, hogy sokkal agresszívebbek azok, akik jobban frusztrálva vannak, esetleg saját bőrükön tapasztalják a kisebbség devianciáját, de előítélet leginkább azokban alakul ki, akik hiányos műveltségük következtében leegyszerűsített sémákra, sztereotípiákra

épülő világgéppel rendelkeznek. A Nagykanizsai Cigány Kisebbségi Önkormányzatnál is tudják, hogy alapvetően ismerethiány vezet az előítéletek kialakulásához. Ezért 1993 óta minden általános iskolában, 1997 óta pedig a középfokú oktatási intézményekben is cigány népismereti oktatást tartanak órarend szerint. Így a fiatalok megismerhetik a cigányság történelmét, kultúráját, hagyományait, szokásait, és az információk birtokában átértékelhetik világnézetüket. Az előítéletek felszámolása azonban lassú folyamat, főleg akkor, amikor az emberekben mélyen gyökerező faji intolerancia megszüntetése a cél.

FAJI INTOLERANCIA

Intoleráns-e a magyar nép más nemzetekkel, etnikai csoportokkal szemben? Alapvetően nem. Ezt talán István király Intelmei bizonyítják a leghatékonyabban. A trónörököséhez, Imre herceghez szóló útmutatás ó. fejezete így szól: „A vendégek és jövevények akkora hasznot hajtának, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén... Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő.”

De nem is muszáj a távoli múltban keresni igazolást. A volt Jugoszláviát darabokra szaggató háború idején hazánk menekültek tízezreit fogadta be. Akár tudatosult a társadalom egyes tagjaiban, akár nem, Magyarország népe az egész világ előtt bizonyította más népekkel szembeni toleranciáját azzal, hogy nemcsak a határokat nyitotta meg, hanem gondoskodott is az elesettekről - függetlenül azok nemzetiségétől.

Akkor mi a baj a cigánysággal? Nagykanizsán a megkérdéztet nem cigányok az első helyen leggyakrabban azt említik, hogy a cigányok nem szeretnek dolgozni, ha lehet, kerülnek a munkát.

Az igazság az, hogy a cigányok számára nagyon fontos az élvezetekben gazdag, nem korlátozott élet. Erre azonban a tőlük eltérő értékrenddel rendelkező, gazdasági racionalitásra építő társadalomban nincs, nem nagyon van lehetőségük. Megélhetésükhöz kénytelenek munkát vállalni, a munkapiacon számukra elérhető választék azonban rendkívül szerény. Általában mások által el nem vállalt, élvezetet, örömet nem nyújtó munkák közül választhatnak. Ezért a tevékenységhez - beállítottságukból következően ellenségesen viszonyulnak, munkahelyüket nem értékelik, hiszen hiányzik belőlük a munka kényszerének elfogadása. Ráadásul a jelenlegi gazdasági helyzet tovább élezi az amúgy is rossz állapotokat. A roma lakosságra összpontosul szinte minden munkaerőpiaci-politikai hátrány, ami egyáltalán szóba jöhet. Így a szakképzés teljes hiánya vagy hiányos volta, állandó vagy csak rövid időre megszakított munkanélküliség, strukturálisan hátrányos helyzetű régiókban való lakóhely, rossz egészségi állapot stb. Általánosan ez azt jelenti, hogy a munkanélkülivé válás és a tartós munkanélküli lét kockázata a cigány

lakosságánál többszöröse a nem cigányokénak. Ennek következtében a munkanélküliségen belül a cigány munkanélküliség különösen súlyos probléma. Egészen pontos számok nem állnak rendelkezésre, hiszen a munkaügyi központok nem regisztrálják, hogy ki a cigány származású munkanélküli, ki nem, de biztos, hogy a cigányság körében a munkanélküliség többszöröse a nem cigány népesség munkanélküliségének. Nagykanizsán - a cigány kisebbségi önkormányzat információi szerint - az aktív korú romák 90 százaléka munkanélküli. Ennek az egyik fő oka a viszonylag alacsony iskolázottság és a szakképzettség hiánya, a másik pedig az, hogy a dél-zalai város és térsége amúgy is foglalkoztatási válságövezetnek minősül. A cigány munkanélküli, aki korábban az építőiparban, a bányákban dolgozott, ma szociális elosztóhelyeken kopogtat. Ezáltal nő a feszültség a többségi és a cigány társadalom között. Pedig a gondok okozója nem a cigányság, a probléma összetársadalmi, csak éppen a cigányságot érinti elsősorban.

A második, cigányságot leggyakrabban érő vád a fegyelmetlenség. Ezzel összefügg, hogy a romákat engedetlennek, kevésbé becsületesnek és még inkább nem szavahihetőnek vélik a többségi társadalom tagjai.

Valójában a cigányságra nem jellemző az a kompenzációs mechanizmus, ami a szegénységet, az élet sikertelenségét és az ebből adódó rossz érzést, frusztrációt ön maga értékességének, erkölcsösségének a tudatával próbálja semlegesíteni. Legfontosabb céljuk egy örömben, társas kapcsolatokban gazdag élet. Mivel erre nincs lehetőségük, a környező társadalom legfontosabb értékeit és erkölcsét elutasítják. Ugyanakkor a teljesebb, boldogabb életre vonatkozó törekvéseiket nem hajlandók feladni, és ezek érdekében nem feltétlenül tartják be a társadalomban uralkodó normákat.

Harmadszor, sokan kifogásolják, hogy a cigányság nem tartja fontosnak a házával kapcsolatos értékeket.

Ha jól végiggondoljuk, ezen nincs is miért csodálkoznunk. A romák szemszögéből nézve a haza biztonságáért felesleges aggódni, mert reális veszélyt inkább a személyes fenyegetettség jelent. Egyszerűen nem várható el tőlük, hogy a velük szemben általában ellenséges környezetért rajongjanak.

ALTERNATÍVÁK A CITROM-SZIGETRE

Mivel a Citrom-szigeten élők rossz társadalmi helyzetének oka nem etnikai, hanem elsősorban gazdasági jellegű, ezért magát a problémát sem faji, hanem sokkal inkább szociális megközelítésből kell kezelni. Ugyanis az egykori laktanya mai lakói nem azért kerültek perifériára, mert cigányok. Azért, mert szegények. Persze szegénységükben legalábbis a lakók egy részénél - minden bizonnyal közrejátszik a cigány származás.

Kámán László (az IKI vezetője):

„A Citrom-szigettel kapcsolatban nem látok jó megoldást. Egyszerűen nem tudunk mit kezdeni sem a deviánsokkal, sem a tartósan nem fizetőkkel. Nem tudjuk behajtani a lakbéreket, mert azok, akik nem fizetnek, nem rendelkeznek jövedelemmel. Segélyekből élnek. Kiköltöztet-

ni nem tudjuk őket, mert nincs hová. A Citrom-sziget szociális bérlakásainál rosszabb minőségű lakások nincsenek a városban. Így hiába nem fizetnek és hiába rombolják a környezetet, magatartásukkal hiába rontják az egész közösség megítélését, a helyükön hagyjuk őket. Nem tehetünk mást. Ha kirakjuk őket az utcára, akkor hajléktalanokká válnak, és még több gondot okoznak. Persze azért folyamatosan gondolkodunk a megoldáson. Szerettük volna kiszűrni a normális életvitelt folytató családokat, és őket elköltöztetni máshová. Még nyilvánosságot sem kapott az ötlet, máris támadták a hivatalt, hogy gettósítást tervez. Legutóbb arra gondoltunk, hogy a cigány kisebbségi önkormányzat felügyeletet biztosíthatna a volt laktanyában. Egy-egy munkatársuk mindig a Citrom-szigeten lehetne, és ellenőrizhetné, kontrolálhatná az ott zajló életet. Esetleg tanácsokat is adhatna a helyes életvitelre vonatkozóan. Az önkormányzat elzárkózott a feladat elől, mert szerintük senkinek sincs joga ilyen melységben beavatkozni egy ember, egy közösség magánéletébe. Még akkor sem, ha főleg cigányokról van szó. Szóval, próbálkozunk a megoldással, de úgy tűnik, hogy ma még álom a gondok rövid távú kezelése.”

Kardos Ferenc (cigánykutató):

„Olyan lakásokat kellene kialakítani az egykori laktanyában, amiket jómódúak is megvennének. Ebben az esetben felbomlana a szegénytömb, és megszűnne a problémaforrás. Tehát fizikailag kell rendbe hozni a lakásokat. Ugyanis a Citrom-szigetet felszámolni nem, csak átminősíteni lehet. Itt helyben, Nagykanizsa önkormányzata nem képes a problémát megszüntetni, mert sokkal többről van szó, mint néhány ember lakhelyéről. Ide nagyon komoly, pontosan megtervezett szociális program szükséges.”

Teleki László:

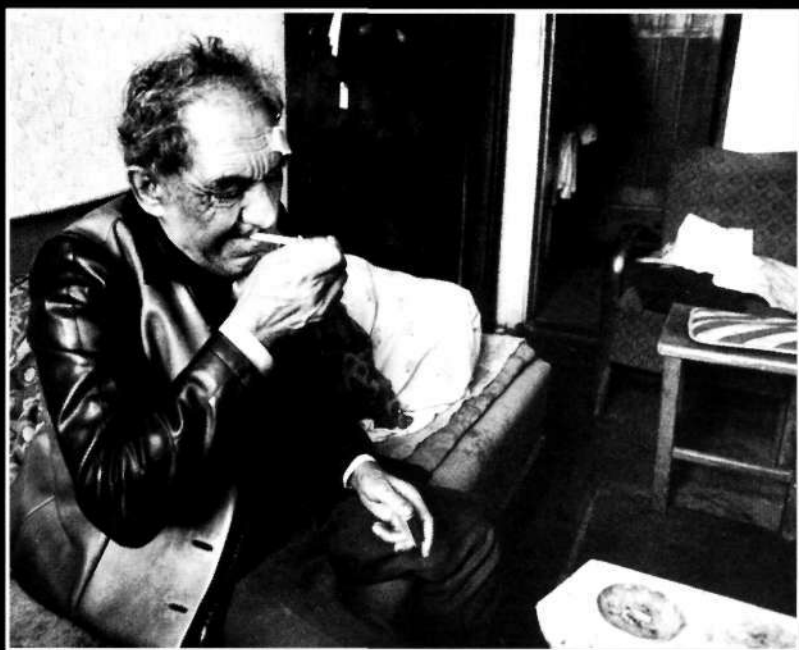
„Önmagában a pénz kevés a gondok enyhítésére. A lakók együttműködésére is szükség van. Első lépésként egy átfogó tematikát kell kidolgozni a Citrom-szigeten élők képzésére vonatkozóan. Az ott élők ugyanis alapvető higiénés dolgokkal sincsenek tisztában, ezért felvilágosításuk elengedhetetlen. Jó hatása lenne egy személyiségfejlesztést célzó oktatásnak, tréningnek is. Az együttélésre kell megtanítani a lakókat. Amíg ez nem történik meg, addig gondolkodni sem érdemes az épület felújításán. Felesleges oda pénzt befektetni, ha a lakók nem tudnak vagy nem akarnak maguk is javítani életminőségükön.”

Tüttő István (Nagykanizsa Megyei Jogú Város polgármestere):

„A Citrom-szigettel foglalkozunk, az épület állagmegóvását az Ingtatlankezelési Intézmény feladatai között szerepeltetjük. Minden évben költünk a volt laktanyára, terv szerint végeztetjük a munkákat. Generálfelújításra azonban nincs az önkormányzatnak, a városnak pénze. Végleges megoldásnak azt tudom elképzelni, hogy megváltoztatjuk az épület funkcióját. Lehetne belőle egy csodálatos főiskola, oktatási- vagy kultúrcentrum. Ehhez azonban befektetőt kell találnunk, mert rengeteg pénzre van szükség. A város soha nem lesz olyan gazdag, hogy

egyedül lépjen. Tudom, hogy szomorú, de nincs reális esély a Citrom-sziget ügyének rendezésére sem ma, sem holnap, sem a közeljövőben."

*

Kétségbeejtő. 1998-ban az Európa Unióba törekvő Magyarországon, azon belül a dél-nyugati régióban gazdasági értelemben az ország egyik legfejlettebb térségében - van egy 60 ezres lélekszámú megyei jogú város, ahol több száz ember él embertelen körülmények között. És ez így lesz évek múlva is, mert ma még csak nagyon halványan körvonalazott, hosszú távú elképzelések léteznek helyzetük megváltoztatására. Akik tehetnének valamit, nem cselekszenek. Talán azért, mert nem érzik a probléma súlyát. A város döntéshozói a csodában bíznak. Mert bizony csoda lesz, ha akad olyan befektető, aki milliárdokat fordít egy közel száz éves, omladozó épületegyüttesre. Ráadásul úgy, hogy tudja: pénze hosszú távon sem biztos, hogy megtérül.

Úgy tűnik, egyelőre minden marad a régi kerékvágásban. A volt laktanya egykor erős falai fölött viszont jócskán eljárt az idő. Ezt egészen addig nem kell tudomásul venni, amíg nem temet embereket maga alá az összeomló épület. De miért kell tragédiának bekövetkeznie ahhoz, hogy történjék valami? Persze, érthető az önkormányzat halogató taktikája. Egyrészt azért, mert költségkímélő, másrészt azért, mert így senkit sem érhet vád a nem vállalt intézkedések miatt. A város polgárai tulajdonképpen megszokták a Citrom-sziget létét, inkább akkor háborognának, ha az általuk érdemtelennek minősített lakók kedvezményekhez, esetleg új, másik lakáshoz jutnának. Természetesen a „szigetesek” sem hallatják túlzottan a hangjukat, mert örülnek, hogy egyáltalán tető van a fejük fölött, még akkor is, ha az néha beázik.

Csapdába került az önkormányzat. Talán egy egyéni szükségletekre válaszoló, polgárokat tisztelő, humánus szociálpolitika segíthetne, de a szegénység ilyen módon történő csökkentése kedvezőtlenül hatna a társadalmi viszonyokra. Ugyanis a szegénypolitika célja az, hogy a létfenntartási küszöb alatt élő egyének, illetve családok helyzetén javítson. E törekvésből adódóan a szegénység egyéni problémaként jelenik meg, ami valamilyen módon összefügg az egyén adottságaival. Így a szegénység előfordulásáért való felelősség részben vagy egészben az egyénre hárul. Ezért a társadalmi segítség-

nyújtásnál nagyon óvatossá kell lennie a politikának, gondosan meg kell vizsgálnia az egyén adottságait, tulajdonságait. A segítség ugyanis az egyének szól, de a közösség pénzéből kell adni. A közösség tagjai viszont rendkívül érzékenyek az általuk megtermelt összegek felhasználására. Támogatásra az önhibájukból szegényekké váltak nem számíthatnak. Ebből következik, hogy a szegénypolitikának ki kellene szűrnie az „érdemteleneket”, de ez csak tovább gyengítené a társadalmi kohéziót. A segítségre nem érdemesek még inkább perifériára szorulnának. A megélhetési kényszer a pénzszerzés egyre kevésbé elfogadható módjaihoz vezethet, vagyis újabb deviáns viselkedéseket okozhat, melyek egyre inkább elzárnák az utat a társadalmi segítség bármilyen formája előtt.

Mégis valószínű, hogy a mostani, ölbe tett kezeknél minden más jobb lenne. Az igazság az, hogy már évekkel ezelőtt el kellett volna kezdeni a Citrom-sziget fokozatos felszámolását. Lassan, de biztosan. Évente néhány családnak találhatott volna a város más részén szociális bérlakást az önkormányzat a Dózsa György út 73-75. szám alatti épületek kiürítése érdekében. Talán még ma sem késő elkezdni annak szem előtt tartásával, hogy a családokat szétszórva kell új környezetbe telepíteni. Remélhetőleg senkinek sem jut eszébe, hogy az egész Citrom-sziget lakóközösségét egy másik rendszerváltás óta kiürült laktanyába kellene átköltöztetni. Egy ókori bölcs szerint kétszer nem lehet ugyanabba a folyóba lépni. És a gondolat megfogalmazóját talán nem Nagykanizsán kell mentgetni azzal, hogy tévedni emberi dolog.

Felhasznált irodalom

- Ambrus Péter: Dzsumbuj Magvető, Bp., 1988.
 Aronson, Elliot: A társas lény Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1994.
 Bokor Ágnes: Depriváció és szegénység Társadalomtudományi Intézet, Bp., 1985.
 Faludi András: Cigányok... Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1964.
 Ferge Zsuzsa: Szociálpolitika és társadalom T-Twins, Bp., 1991.
 Gans, Herbert J.: Mire szolgálnak az érdemtelen szegények? Valóság 1992/5. szám
 Forgács József: A társas érintkezés pszichológiája Gondolat, Bp., 1989.
 Havas Gábor: Kemény István: A magyarországi romákról Szociológiai Szemle 1995/3. szám
 Kardos Ferenc: Adatok a Zala megyei cigányok történetéhez a XIII. századból In: Nagykanizsa első okleveles említésének 750. évfordulója alkalmából rendezett konferencia előadásai Nagykanizsa 1996. (77-83. p.)
 Kemény István: Szociológiai írások Replika Könyvek, Szeged 1992.
 Kópeczi Béla: Kultúra Szubkultúra Szubliteratúra Valóság 1990/2. szám
 Lewis, Oscar: A szegénység kultúrája Kultúra és Közösség 1988/5. szám
 Rácz József: A '80-as évek ifjúsági szubkulturái Magyarországon Valóság 1990/2. szám
 Schwendtner, Rolf: A szubkultúra elmélete Helikon 1976/7. szám
 Szakolczai Árpád: A cigányság értékrendjének sajátosságai Szociológia 1982/4. szám
 Tomka Miklós: Gazdasági változás és a cigánysággal kapcsolatos közvélemény In: Cigánylét, MTA Politikai Tudományok Intézete Bp., 1991. (8-37. p.)
 Utasi Ágnes szerk.: Peremhelyzetek - Rélegződés-modell vizsgálat VIII. Társadalomtudományi Intézet, Bp., 1987.

Alföldy Jenő

VILLÁNYI LÁSZLÓ: VIVALDI NAPLÓJA

Villányi László *Vivaldi naplója* című verseskönyve fiktív napló. A nagy zenész életrajzából tudható-sejthető adalékokat felhasználva naplőbejegyzéseket költ és fűz össze versfüzérre a szerző. A versek formája prózavers. Képek és aforizmák váltakoznak bennük. Egyfajta lírai közvetlenséget éreztet a könyv, noha alapelve maga a közvetettség: Villányi az olasz barokk zenész léthelyzeteiben mérlegeli saját alkotói és alkotás-lélektani állapotait, vívódásait, szorongásait és feloldódásait a költői működés „kegyelmi pillanataiban”, ahogy azt az esztéták fűre-fára mondogatják. Ezúttal jogosnak érzem az emelt szót. Nemcsak azért, mert a tárgyi közvetítés - más szóval: a költői megfeleltetés-egy jelentős művelődéstörténeti személy, hanem azért is, mert benne egy mai költő mai benső küzdelmeire ismerhetünk.

Vivaldi izgalmasan összetett egyéniség. Pappá szentelték, de élete nemcsak egyházi, hanem felerészét világi keretek közt telt. Egy leánynevelő intézetben hosszú ideig hangszeres zenét tanított, kórust és zenekart vezényelt. Az ifjú hölgykoszorúval övezett mesterről feltételezhetjük, hogy a róla keringő anekdotáknak volt alapjuk. A muzsikust szigorú zárdai szabályok tartották kordában, de a kipirultan éneklő, karvezetői intéseire és szemvillanásaira figyelő leányoktól rengeteg ösztönzést kaphatott a szenvedélyes lelkű muzsikos, kinek műveiben óriási energiák szabadulnak fel, és rendkívüli érzékenységről árulkodó, áhítattal és várakozással teli részletek figyelhetők meg. Hanglejtésekben gazdag muzsikája filmeseket is megihletett - a Négy évszak zenéjére például természetfilmet készítettek svájci alkotók, mintegy képileg megjelenítve a téli táj látszólagos mozdulatlanságából kitörő elevenséget, a *tél örömeit*, hogy a festőt, Brueghelt is idézzem. Illusztrálják a filmesek az ősz melankóliáját, a tavaszi ébredést, a félelmetes nyári viharokat, a derűt és a napsütötte hegyormok fenségét. Emlékezetem szerint így gondolkoztam a régen látott filmről: vajon nem szájbarágós küssé a zene ilyenén képi kivetítése? Bizony sikamlós terep ez, de kellő óvatossággal mégsem járhatatlan. Vivaldi programzenét is írt, amivel egyenesen a gondolat és a kép összekapcsolását engedte meg és tette lehetővé különböző témákra írt muzsikájával (mint később számos romantikus mester, majd az impresszionistákkal ekvivalens Debussy).

Egy költészettani műszó kapóra jön ahhoz, hogy érzékeltessem, mi is történik Villányi verseskönyvében. A *szinesztézia* - az érzetek cseréje - történik meg, több értelemben is. A pazar kiállítású kötet - az Orpheusz kiadványa - részleteket vonultat fel a festőművészet reneszánsz és barokk vagy klasszicista remekeiből Bronzinótól, Murillótól Raffaellón át Rembrandtig, általában azoktól a mesterektől, akiket ismerhett a muzsikos, és akik valamiképpen a szellemi kortársai vagy elődei. Ezek a festők különlegesen szép, eszményi nőalakokat ábrázoltak, hódolva nemcsak a női szépségnek és az erotikának, hanem a zene műsájának is: egyes festményrészletek női kezet ábrázolnak valamely vonós hangszer húrjait fogva vagy vonót irányítva, vagy klaviatúrán pihelve. Más részletek csupán egy szép hajlatú női nyakat vagy tarkót, feltűzött kontyot vagy kibomló hajfürtöt ragadnak ki a festményből (mint hallom, nem a fotónagyítás trükkjével, hanem a számítógépes *szkenelés* eljárását véve segítségül). Ezek a képrészletek a töredékességben is teljes értékű szépséget érzékeltetnek, kiemelve a látvány erotikus hatását és zenei vonatkozású tárgyát. A naplőszerű versorozat - melyben évszámok jelölik a zeneszerző alkotói korszakait - egy-egy kottasorral párosítja az egyes költeményeket

Vivaldi hangjegyzésének hasonmásával. A *különböző művészi ágakhoz tartozó érzetek, lélekműködések szinesztéziája* valósul meg így: költészet, zene és festészet, illetve gondolat, hallás és szemlélet fog össze egy közös művészi élmény kifejezésére úgy, hogy az irányító szerepet a vers tölti be. A sorozat kompozíciós rendje zárt és - a töredékesség szándékos hatását keltve is - töretlen.

A szinesztézia a szó hagyományos értelmében - érzettársítás - fontos eszköze Villányinak. „Földszagú álom” - mondja egy helyütt a zenére is, a szerelemre is értve, ami azért is meglepő, mert szagokat, illatokat ritkán álmodunk. A misztikus megismerés lehetőségeit tágitja ezzel. A szerelem-művészet-zene-költészet élményegyüttése olyanfajta átszellemlétség érzetét kelti a komplex esztétikai élmény révén, ami az istenél-ményhez áll közel. Ahol jelen van a szerelem és jelen van a költészet, ahol megszólal a zene és megvillan az örök női szépség, ott jelen van egyszersmind a *világ* egységének élménye, ha utalásszerűen is, hiszen a hangsúlyozott - írásban is, képekben is jelzett - töredékesség jótékonyan jelzi, hogy olyasmiről van szó, amiről tudásunk nem, csak sejtelmünk lehet.

Csupa utalás, tapintatos tartózkodás tartja vissza Villányit attól, hogy úgy tegyen, mint aki galléron akarja ragadni az illanót, a láthatatlant, a lelki realitást. Az erotika is úgy van jelen, mint Tünde lábnyoma a homokban Vörösmarty drámakölteményében, a *Csongor és Tündében*. „Piros folt a hegedülő lányok nyakán: zeném szerelmes bélyege.” Megkockáztatom, hogy annak a Vivaldinak nevében hangzik el ez, aki valamiképpen az egész női nemnek hódol, minden szépségbe szerelmes, és a be nem teljesült vágyakozás állapotában olyan ajzottságot él át folyamatosan, amelyet kiegészítő ellentétpárja, Casanova sirat el rutinszeretkezései során. Azért a morális aggályok is fölmerülnek a versekben: „Miként lehetne bűn, amit hála követ?” - kérdezi, mintegy öngazolást keresve üdvösséget hozó kihágásaira, a képzelet zenévé szublimált kicsapongásaira.

Tudjuk, a be nem teljesült szerelem ihlető ereje vetekszik a beteljesült szerelmeivel. (Az előbbi persze emlékezetből is fölidézheti a költő a múltból.) József Attila *Ódája* épp oly kézenfekvő példa, mint Dante Beatricéje s még annyi más magyar és világirodalmi példa. A brutálisan nyílt szexjelenetekbe belefásult mai tévénézőre üdítően hat a versben fölértékelt érintés, illetve az a vonzalom, amely egy érintéstől, vagy már a kedves látásától, hangja, zenéje hallásától szikrát lobbant két ember között, mely fölérhet a szeretkezéssel. És üdvözölhető a petrarcai „bájos lepel” újbóli meglebbentése, amely éppen azal teszi kívánatosabbá a női szépséget, hogy többet rejt el belőle, mint amennyit megmutat. (A képrészleteket a költő válogatta össze, így a kötet megkomponálása a lírikusi alkotómunka szerves része lett.)

A transzcendenciaélmény kulcsszavait ebben a sorban velem megtalálni: „Ha befelé figyelek, zenéd szól, s hallom Istent.” Errefelé mutatnak a jóval közvetettebben kimondott gondolatok is. Az elhallgatások éppúgy, mint a kimondott szavak. A költemények szerint ugyanis nem lehet mindent kimondani. Sőt: „Azért van abban valami megnyugtató, hogy nem lehet mindennek nevet adni.” És: „Add meg mindennapi csöndemet, add meg a hallgatást”. Tandorival szólva, fontos itt a „némaság a hang helyett”, és csak sejtésünk lehet arról, hogy viszont a *hang mi helyett* szólal meg - hogy egyet csavarintsak a Tandori-idézet folytatásán.

Korántsem idilli az a szépség és az a teljesség, amelyet a költő a töredékességet vállalva felidéz. Rémlátások is megjelennek a szövegekben: kín és üdvösség közt hanyódik a vágyakozó. A kín végtére is az üdvösség ára, melyet meg kell

fizetünk. A *kiegyensúlyozottságnak* is megvan az ára - hogy Csóori szavait ezúttal politikán kívüli dolgokra értsem. (A nagy politikai igazságok a magánéletben is érvényesek valamiképp és viszont.) Villányi kötete annyira az egyszeri ember lelki valóságából sarjad, hogy nyomát sem találjuk benne ideológiái tartalomnak. Az egyik legsúlyosabb kérdés ebben az éterien finom könyvben így hangzik: „Miért is ne akarnám a teljességet?” Ám a kérdés elárulja, hogy a teljesség csupán mint vágy, mint szándék van jelen, a reá való vágyakozás a teljesség hiányát fejezi ki. E vágyakozás ébren tartása költői küldetésnek sem kevés.

(*Orpheusz, 1997*)

Laczkó András

LESZ-E KÜLDETÉSBŐL HARMÓNIA?

Bartis Ferenc: Ellopták a világ lelkét

A történelem, a művészet, az irodalom - függetlenül attól, hogy vitatják vagy elismerik - nem ugyanúgy adnak teret, alkotási (teremtő) és érvényesülési lehetőséget az egymást váltó nemzedékeknek. Míg az egyik generáció fordíthat a történelem kerekén, új irányt mutathat a literatúrának, addig a másik, harmadik vagy negyedik részére szűk vagy egyáltalán nincs mozgási tér, sőt: értékvesztés vagy -válság miatt még az alkotó munkát is alig ismerik el. S ennek aligha van más oka, mint amire naplójegyzeteiben már Baudelaire is figyelmeztetett: a *politika*.

Hét évtized alatt Bartis Ferencnek volt ideje tapasztalni, hogy szűkebb vagy tágabb környezetében a politika vagy csak a politikuskok mi mindent tehettek és tettek a tiltakozókkai, az egyet nem értőkkel. Nagyvonalúan mondható, hogy a politika *ilyen*. De a milyenség megértéséhez szólni kelle(ne) a Kárpát-medence történelmi-politikai átalakulásairól. Közösségi és egyéni tragédiák fölfedezése helyett egy axiómatikus pontot rögzítenünk kell: hogy azok számára, akik közelről ismerik a Szárhegyet, a Házsongárdi-temetőt - mint sokakkal együtt Bartis Ferenc - Erdély (a transzilvanizmus) a bensőben hordozott értékmérő. Olvassuk csak a *Rövidre fogott versezet* sorait: Erdélyért / éljél még / ezerszáz éveket: Megaláz / ősi sorsod? Viseljed! / Te hordod! /

Erdélyért, jól értsük: a magyarságért, minden lehető megtett és megtesz Bartis Ferenc és generációja. Azt persze mindjárt meg kell jegyezni, hogy nem a legszerencsésebb generációban született. Sőt a história (vagyis a politika) úgy alakította sorsát, hogy cselekvési tere alig-alig maradt. Amíg szerencsésebb (?), nagyobb mozgástérrel bíró kortársai Borsodban vagy a Balaton környékén úgy érezhették, hogy a jó úton haladnak, mi több, fogják a történelem kerekét, addig Bartisnak - saját kárán - két dolgot illet megtanulnia: a *titoktartást* és az *ordító tiltakozást*. A titoktartás -a közelmúltban írt verseiben is vallja - mások kizárása valamiből. Például abból, hogy a Bartis-családnak hajdan volt egy piros-fehér-zöld lobogója, amit az édesanya a fiú kabátjába varrt bele. A költőnek manapság már a benne lévő eredendő lósságot kell így őriznie, hiszen az angyal-szemű ügyeskedők, a kufárok egyre sokasodnak. Mit tehet velük szemben? A *Mozaikszivarányban* írt válasza: „Ördögbe velük! Ajtóm bezárom! Zárt világ leszek.” Új kötetének teljes anyaga azonban arról győz meg, hogy ebben az álláspontban maga sem hisz igazán. A bezárkózás ugyanis nemcsak a küzdés feladását jelentené (erre egyébként Bartis Ferenc képtelen), hanem azt is, hogy ezzel még nagyobb tér jut a múltat, a jelent és a jövőt kiárusítóknak. Ezt egyéni sorsa, az átéltek után a költő nem engedheti. Nemcsak önmaga, hanem távoli és közeli ősei miatt sem: „Befogadtam a világot, / de nem tagadtam

ki magam: / történelmünkben ne legyek, / mint nemzetem, hajléktalan.”

A befejező sorokat idéztem *A legnagyobb kártyaparti előtt és után* című költeményéből, ahol érezhetően a fohász a domináns. Ne feledjük - utaltam már rá - más eszközei is voltak és vannak Bartisnak: például az „ordítás-vers”. Nem meglehetően kívánt azzal, hogy ilyesfajta tiltakozásra hív és vár a „Nemzetközi Hatalom” ellen, amely - úgy látja - egyént, családot, népet, nemzetet egyaránt nyomorít, s szorításából kiengedni képtelen (*Üvöltözve a rabszolga piacra*). Reménykedik abban, hogy az alkalmi versezetek „elsüvöltése” több mint figyelmeztetés, (esetleg) változtathat viszonyokat, álláspontokat. Majdnem skizofrén helyzet ez. Hiszen a gondolkodó Bartis *tudja*, hogy írhat, beszélhet - horribile dictu - üvölthet, a nyomorítást, a kiárusítást, az adás-vételt ezek meg nem akadályozzák. Ugyanakkor a lírikus Bartis érzi (és meghallja) Kriza János, Brassai Sámuel, Dsida Jenő üzeneteit, s azokat továbbbátania illő, s ahol lehetséges, ott segíti hatásukat. Olykor, mint a *Halottak napján a Millecentenárium évében*, úgy véli, már csak szellemi őseihez fordulhat segítségért: „De Halottak Napján pezsgőt ittak / és elárulták a Szabadságharcos Forradalmat / a kiagyalt nagyhatalmak / mint most is a Föltámadás 40. évfordulóján... / Halottaim, álljatok ki a történelem útkereszteződésébe / és irányítsatok az élőket.” Az idézett részletből az is kiviláglik, hogy Bartis Ferenc számára a világban való eligazodáshoz Erdély mellett a másik axiómatikus pont: a *magyarsága*. Küzdésében a két pont csak látszólag választható szét. Hisz abban, hogy így vagy úgy, de mégiscsak változtatható a világ. Ez a belső hite kettős arculatú. Egyfelől közelíti a hajdani hitvitázó prédikátorok megingathatatlan szilárdságú meggyőződéséhez, akik igazukat legtöbbször nem hűvös érveléssel, inkább sodró lendülettel, szavakra nem mindig figyelő szókimondással adták elő. Hasonló benső áradás viszi előbbre a *Készültségi állapotot* a csattanószerű zárásig, ez sokasította a De mikor lesz *Magyar Karácsony?* kérdéseit, s ez mondatta ki vele, hogy Istenhez törekvő hite mellett leginkább önmagában hisz (*Gyónástok*). Bartis hitének van egy másik eleme is, az elvekhez ragaszkodó erkölcsi tisztaság fölénye az álarcot viselőkkel szemben. Így lehetett jónéhány versének kulcsszava a bűn, a szenny, hogy azoktól óvja embertársait (*Hírzárlatban, Eumer - roncs - telep, Gátszakadás, Kényszerkocsmában*).

Nem kellene külön kiemelni - de a költő a kötet több helyén hangsúlyozza -, a leirtak háttérében a köznapi lét tapasztalatai vannak. A napi időkeretből fontosabbak: az éj (a tőprengés, az álom), illetve az ébredés. Éjszakánként emlékezik szüleiére (*Halott apámmal álmodtam*), szembesül önmagával és azután a világgal, hogy mindezek nyomán az ébredés ne a derűt hozza meg (*Szomorú játék*).

Nem a derűt sugározza a kötet szóhasználata sem. A köznyelv, az argó és a tájnyelv elemei keverednek a versek szövevényében. A könyvet kinyitva *A legújabb parancs* második sorában a trágya, szenny, mocsok szavakat olvashatjuk. Ezek közül kettő más-más szövegösszefüggésben visszatér, de az nem mondható, hogy a kötet kulcsszavai lennének. Az utóbbiak - az Erdély és a Haza mellett - a *hajléktalan* ami nem a szálláskeresőt jelenti, hanem az igazi otthon, a haza után vágyakozót, és az *aprópénz*, ami a kufárkodást, az indokolatlan és értelmetlen kiárusítást. Ezt erősíti, hogy ami részletekben -egy-két sorban vagy néhány oldalon - olvasható Bartis Ferenc új könyvében, az összegződött a címadó második részben. Ez első pillanatra a biblikus műfajok közül a könyörgést idézi föl az olvasóban, de rövidesen kiderül, hogy telítve van jajszóval, panasszal, közösségi sirámmal, szenvedő tehetetlenséggel. Vagyis *jeremiád* ez arról, hogy századunk második felében miként feszült

egymásnak kibékíthetetlenül (?) a nagyvilág és a haza, a világ-és a nemzeti kultúra, az emberiség és a magyarság, a politika és a művészet. A regionális vagy globális dilemmát a költő föloldhatatlannak tartja. A jeremiádban benne van egyéni sorsa is (így önportré), képet ad a küzdő emberről, aki azért fohász-kodik, ha fel- vagy kiszabadul a világ ellopott lelke, akkor azal váljon szabaddá (valósíthassa meg önmagát) a magyarok lelke is. Ez esetben a küzdés meghozhatja a harmóniát.

(*Összmagyar Testület - A CÉH. Bp. 1998.*)

Büky László

BERTÓK LÁSZLÓ: DESZKATAVASZ

Üde, tavaszt idéző címlapképe van a könyvecskének (Benedek Barna tervezte a kolofon szerint), s a kép vörös, narancs, sárga, zöld, kék és ibolya színekből álló foltjai a fény prizmatikus fölbontásával kínálják a tavaszra vonatkozó gondolatpárhuzamot. Azonban a kötet cím olvastán a képzetársítás szabadsága megtorpan, hiszen az egy szóba tömörített kifejezés - *Deszkatavasz* - egyéni alkotás. Olyanféle metafora, amelyet az indoeurópai nyelvek viszonylagos főnévi jelzős szerkezetei hordoznak, ezekben az első főnév képviseli a valóságot, a viszonyos főnév a fantáziát; a magyar nyelvben rendszerint egy szóba sűrül ilyenkor a metafora két eleme: *mer de plaines = síkság-tenger* (Fónagy Iván idézi V. Hugótól a Világirodalmi lexikonban, VIII: 306). A *Deszkatavasz* összetétel jelentéstani bizonytalanságot hordoz, nem tudható, deszkából van-e a tavasz (mint például a *deszkabódé*), deszkához való eszköz-e, dolog-e (mint a *deszkafűrész*), vagy éppenséggel deszka minőségű-e (mint a *deszkasima*), avagy egyéb-e. S ha végigolvassuk a könyv borítójának behajtásán a szerző eddigi köteteinek címeit (*Fák felvonulása, Emlékek választása, Tárgyak ideje* é. i. t.), akkor is csupán a metaforikusság észlelésénél maradhatunk annak (elő)ismeretével, hogy valaminő szándékos és sajtószerű állapotot, helyzetet, időszakot kíván a költő érzékelteni. Ezért azután a versek elolvasására vagyunk utalva (természetesen), hiszen a *tavasz* szóval utótagot alkotó összetételt nem találunk emlékezetünkben, de köznyelvi szótárainkban sem.

Megak a versek négy csoportban sorjáznak a könyvben, egy-egy főcím után tizenégy-tizenhat. Az első ciklusban hamar rátalálunk a *Kerülgeted* című versre, amelyben (talán) ott a megoldás: „Deszkatavasz. Meztelen fenekű / gyerek les be a lyukon. Egy nő ruhákat tereget. Nyitott / koporsóban viszik a halottat. Görög- / keleti papok a mandulafák. Sír a fakád. Valahol / verik az asztalt. Ennyi.” S a tematés elmondása a tavaszban (mandulafák, sárgálló nárciszok és ősszel ültetett, ám elpusztult facsemete jelzik a tematikai összetartást), a megújuló évszak és a pusztulás, a halál együttjárása mintegy második tematikai vonulatot jeleznek. A *deszkakoporsó* szó ugyan nem fordul elő, ám erre a társításra (is) készletet a koporsószegkeként sárgálló nárciszoknak, a megszólaló harangnak a beírása, s az, hogy: „Holnap benne lesz az újságban.” A (vers)szövegépítésnek talán a klasszikus modernség utáni egyik jellemzője, hogy a tulajdonképpeni szövegtéma nyílt, referenciális kibontással nem jelenik meg, nem lehet (hagyományos módon) megmondani, miről szól a mű, viszont a szövegtéma valamiképpen mégis körülrajzoltatik. Látszólag nem fontos részletek ábrázolt tárgyiaságával, különféle képzetársítások elindításával, a témakibontás szándékos megszakításával, kihagyásokkal, a megszakított témalánc folytatásával. S ilyenképp e versben is és a *Fémizű* ciklus többi darabjában is a halál motívuma húzódik végig, sötét fonala a költeményeknek elő-előtűnő főtémája (*Párhuzamok, Tojáspor, Fémizű, Minden ugyanoda*). A mai élet jelenségei

mellett (*Na, ne!*), a költőiség mint életvitel mellett (*Hét feje volt*) a szülőföld, illetőleg környéke és a valaha ott élők jelennek meg (a dédapa a kishegyi pince előtt, amelyet a szirtoi szőlőhegyről vittek át hajdan): „Valami befejeződik. Előre csak / annyit láthatok, amennyit visszafelé is. / Nem igaz, hogy a párhuzamosok / találkoznak a végtelenben.” Ennek az idézetnek kapcsán megjegyezzük, a nem euklidészi geometriára, nevezetesen a hiperbolikus geometriára való leegyszerűsített, pontosabban tévesen fölfogott egyik tételére való utalás rontja a lírai hitelt; hasonlóképpen: „Tüsténkedik a gravitáció, / saját árnyékát előzi a ló” (*Saját árnyékát előzi a ló*). Ebben a mellérendelt összetett mondatban szintaktikai lehetőség van (az aszindeton miatt) a következő mondatként való értékelésre, ami téves vágányra visz, hiszen a relativitáselméletre vonatkozik a fénysebességre való utalás a képben, s ehhez nem közvetlen tartozik a gravitáció, ld. Albert Einstein: *A speciális és általános relativitás elmélete*. Budapest, 1967. 26-8. Másutt az ősröbbanás világkeletkezési elmélete szerepel fordítva: „[...] eltűnsz benne, mint a világ az / ősröbbanásban” (*Azelőtt*). Mindezekkel nem a tárgyi világ ábrázolásának földhözragadtságát hiányoljuk, hanem a költő lehetséges világának a tárgyi világból vett alkalmatlan, hibás elemekre mutatunk rá, amelyek az értelmezhetőség ellen hatnak. Talán Vas István két verse lehet a példa arra, amire gondolunk: *Alig értem, Ars poetica ez is* (Einstein és Heisenberg beszélgetéseiből) (*Mégis*. Válogatott versek. Budapest, 1985. 360, 376-7). Vas István lírájában össze van simulva a tudomány-filozofikus kérdés(kör) és szikár lírikum: „Isten nem kockázik, mondta Einstein. / Hátha mégis, gondolták az ifjak. / Ez lett a határozatlansági / Összefüggés botránykő alapja. / Megtalált egyazon téregyenlet / Több eshetőséget zár magába. / Vagyis hogy lehetne éppen más is / Ez a megfigyelt egy universum”, vö. Werner Heisenberg: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1967. 84. itt említi a valószínűség fogalmát, mint ujat a kvantum-elméletben a kockázás példájával megvilágítva.

A második verscsoport *Tárgyakká sűrűsödik* cím után következik. A lírai én napi élete adja némelykor a versvázat (*Ott marad; Találgatom, mi az*), ellenpont, sőt ellenkező létállapot van ezekben, mint az előző csoportbeliekben. Még némi könnyed vidámság is megjelenik: „Firkálom ezt a verset, / pittyeget egy rigó, / füttyülni, az a legszebb, / hallgatni az a jó”; akár József Attilát olvashatnánk össze ezzel: „Amikor verset ír az ember [] / nem írni volna jó” (Összes versei. Kritikai kiadás. Budapest, 1984. II: 462). Egyébként az itteni darabok többsége keresi is az irodalmi kapcsolatot, Babits, Ady, József Attila, Arany János neve is megjelenik. Egy sor az elődöktől, egy szonettjük rímszerkezete is kiválthat verset (*Kocogás egy Ady-sor után; Kerülővel menjünk ma, kedvesem*). Fontosabb azonban a *Tárgyakká sűrűsödik* című: „Laza hiány, a betonon is / átsétálhatsz, ha hiszel benne. / Mint a ragasztó tartod össze / az Istent, mint a huzat / hitelesítet az alkotmánybíró. / Ne kísérsd fölőselegesen / a valóságot.” A verskezdés maga is laza, a betonra profanizált biblikusság és az alkotmánybíróra vonatkozó hasonlat némi szereptelensége után a középversben hiteles a hang: „Az a vég, ha a torony / beleesik a kútba, de mindenki / le-föl mozgatja a karjait, mintha / harangozna, ha a porszem, / mint a maradék bizalom, / csiklandozza a szemet, / de egyetlen szóban sem lehet / megkapaszkodni, mert a vér / nem vér [...] / A képzelet tárgyakká sűrűsödik.” Az érzékelhetetlen érzékeltetése van az idézet utolsó metaforájában, a Tóth Árpádtól emlékezetes, az inger hiányát megtestesítő metafora lehet az öskép: „[a sugárkoszorút] félig illatú s csenddől szűrte át / A dolgok esti lélek-vándorlása” (*Esti sugárkoszorú*. Összes művei. Kritikai kiadás. Budapest, 1964. I: 164). Bertók László

a képzeletről, áttételesen a költői-írói szerepről és annak fontosságáról, vállalásáról szól itt és másutt szintén (*A szeme, szája, az orra, füle; A mindig ott szakadt ki*).

A harmadik csoport vers (*Saját árnyékát előzi a ló*) nem csupán a költővel, hanem, helyzetével, hanem, ha lehet mondanunk, a társadalommal is foglalkozik (*Bizonytalan, Lopott madár*): „A közös ihlet évszázadonként egyszer ha / magával sodor, s azt is csak / akkor tudod meg, ha emlékezel. / Mind okosabbak. Újra meg újra feltalálják az örökmozgót]...], vagy: „Valaki köp egyet, de annyi, / úgyis közösen kell felnyalni”, bántja a középszer diadala (*Léten túl*), s az, hogy: „Tele van képtelenséggel a század” (*Még kiderül, hogy te, hogy te meg én*). E versekben és a csoportbeliekben megint megjelennek a költők, József Attila, Nemes Nagy Ágnes, Csorba Győző, Pákolitz István, Fodor András ihlette (emlék)versek is vannak, a Pécshez való több szálú kapcsolatot a földrajzi tér és pannon szellem hatása, eredménye.

A negyedik rész verseiben - *Idő előtt* - folytatódik a költői én elhelyezkedési kísérlete azután, hogy immár tudja, mit lehet és mit nem megelőznie. A pálya- és sorstársak köze illeszkedni sohasem könnyű, Bertók is így van ezzel, hiszen groteszk a világ: „Új országok csúsznak / délebbre. A toronyóra kettőkor elüti a hármat”, és: „Egy ablakban mintha / Kosztolányi Dezső állna, de becsukják” (*Világméretű*). (Ez utóbbi mondatnak is kétféle a szemantikai értelmezhetősége, pontosabban grammatikailag csupán egy, a groteszk teremtéséhez azonban alkalmas.) - Másból erkölcsi kérdések jelennek meg (*Milyen állat?*). Az „elszánt gazember és az álszent hitvalló” közti különbségkeresésben a költői én maga is etikai támpont (*Pontkristály, Rododendron, Hideg és nyirkos, A hátán viszi*), s ez nem mondható el a környezetéről: „Csomag, / kabát, önbecsülés, öntudat / elhajigálva. Csupán a közönség / maradt. Bőr némelyek / elfordulnak, egybemosódnak, talán / nincsenek is már” (Borostyán). A lírai én önmagával sem elégedett, nem csupán a környező kis és nagyobb világgal: „Idő volt, tér volt, ceruza, papír, / járda, esernyő, amit akarsz” (*Világszó*), hiszen „A szó a vérből lesz. Az egyik / savasan zizeg, mint az univerzum, / a másik fémizű, mint a halál” (*Fémizű*). Efféle kettőség húzódik végig Bertók László verseskötetén. A reményt, új életet hozó tavasz-emberben, tájban, országban, és a deszka-embernek koporsóvá, tájnak, országnak kerítésévé vagy méltatlan lakóhellyé összeszőgelve. A meglevő lehetőségek, az egyént és közösséget romlásba vivő helyzet évtizedekig sújtotta nemcsak országunkat, líránkat is. A *látszólag minden rendben van* - helyzet nem csupán Bertók verseiből ismerős. Már 1990 előtt hasonlóan írt Takács László: „Ok [Balassi, Arany] nem is éltek egérfogóban / Nem lehet hogy ez az egérfogós cidri / a mi fajlagos betegségünk / végtére szalonna van dióbel van / ja hogy határa is van / Uraim minek nincs határa” („*itt az idő*” / *vagy mégse*). Takács László; még élsz fényeskedsz. Pannon Tükör Könyvek, 1996. É. n. 149-50). Fajlagos betegségünk görcei most is mutatkoznak, s bizonyára még számos év elmúlása kelí új ország és új magyar líra születésére.

A versek tartalmi oldala végül is a tavasznak az említett jelképisége mellett tesz hitet, a versbeszédben néhol viszont - maradjunk a kötet cím adta társításnál - gyalultatlan helyek maradtak. A stílus kimunkáltságát nem segíti, hogy a *Deszkatavasz* vers- és könyvkezdő metafora mellett még van hasonló metafora, úgy lehet szerepkör nélkül, bár ez is verscím (*Nyálezüst*); efféle a kötet záró *Világszó* is, amely némi allúziót hordoz, hiszen a só nemcsak 'ételízestítő' jelentésű lehet, hanem az angolból honosodó show 'látványosság' is.

A versek szövegdeszkáinak elsimíthatóságát más jelenségek jobban jelzik: „[...] mint a szárny, kifeszül a kezem. //Mint

a madár, lüktetek, röpködök, / csak nincsen toll az ujjaim között” (*Magával ránt és elejt, ami fog*); „Ha azt mondom, hogy hoppá, / összetörök a méz” (*Izzik a szöcske szárnya*); „Nagy, / vízszintes szavak a tájban. Ha / megszólalnál, mint a madárszárny / suhannál el közöttük” (*Mint a madárszárny*); „Ragogy a gravitáció, mint az üres / pacsirta torka” (*Jele a völgy*) - ezekben különösebb magyarázat nélkül is eléggé nyilvánvaló a képzavar. S ha már a *gravitáció* szó ismét előkerült, elmondjuk, hogy máshol is megvan: „Térdelnek, üzednek a vaksi / gravitációban” (*Világméretű*). Hasonlóképpen kétszer olvashatjuk az *ősrobbanás*-t, a már idézett helyen, továbbá: „ősrobbanás... utáni csönd... (*Sirató*). Némelykor képi szintű az ismétlődés, az imént idéztük a *madárszárny*-nyal kapcsolatos hasonlatot. Ehhez köthető a *Hét feje volt* címűben szereplő tizenkét szárnyú madár(szörny): „[...] tizenkét szárnyat / lenyisszantani lelemény és idő kérdése. / Egyet megmenteni, az a röpködés”, itt nem zavaró a kontingencia, illetőleg nincs zavar a szavakhoz tartozó társítási valenciában sem. - Bertók mértékkel használ a mai köznyelvi kifejezésekből (*flanc, elmozog, szlalomozik, média*), az idegen eredetűek előtt Kosztolányi Dezső bizonyára nem csupán az ablakot csukná be... Ám az e/mozog használata is nehezen védhető. A nemegyszer használt *ennyi* divatszó (a főnebb idézett helyen) szerencsésen szervül a verségészbe. Más kérdés, mi lesz öt-tíz év múltán a most divatozó szójárással és az azt tükröző irodalommal. A szóhasználatban kapcsolatban megemlíthetjük, hogy tájszavakat a költő nem használ - a könyvborítón megírják, hogy Vésén ígét, amelyet az Új magyar tájszótár éppenséggel Nagybaconból, Erdélyből adtol csupán. (Az Erdélyi magyar szótörténeti tár sem tartalmazza.) A szótár szerinti jelentés: (ló) dobog; Bertóknál személyre vonatkoztatva: „Mindenki tőlem várja, / s magában dobrokol (*Izzik a szöcske szárnya*). A költemények zömének nyelvhasználata és nyelvallapota összhangban van a lírai-gondolati szinttel. Az a modorosságba vivő kihagyásos beszéd, amely a szövegmondatokból törli az állítmányt vagy más, fontos mondatrészt, ugyan kelthet (néhánykor izgalmas) többértelműséget, s amely Bertók előző kötetére jellemző volt (Három az ötödiken, 1995. ismertetésünket ld. Pannon Tükör 1996/3: 64-6), most ritkán jelentkezik (*Amit, nem is tudom; Izzik a szöcske szárnya*).

Főként gondolati, nem érzelmi ihletésű kötet ez, végig elolvasva úgy vélhetjük, a verskészítés mint olyan némelykor jobban készíti, mint maga a gondolatosság. Ennek jele a helyenkénti képi, nyelvi kidolgozatlanosság és bizonyos egységesség a szövegépítés eljárásában, amely persze egyöntetűséget is, tehát előnyt is jelent, a deszkák közt a tavasz visszfényét.

(*Jelenkor Kiadó, Pécs, 1998.*)

Csernák Árpád

TÁRKONYOSI ÍZETLENKEDÉSEK

(Tóth-Máthé Miklós új könyvéről)

„Ha a jellegtelen településeket díjaznák, akkor Tárkonyos joggal pályázhatna az első helyre. Nem valószínű, hogy más város megelőzhetné. Hiszen bárhol akad valami nevezetesség, ha más nem, az, hogy valamelyik híres ember megszállt ott és ezt a tényt emléktábla őrzi. Tárkonyosnak még ebben sem volt szerencséje.” Így kezdi Tóth-Máthé Miklós új, satirikus regényét, a *Romrázókat*. Ez a (rongyázásra utaló) képzavaros cím (hiszen a rongyot lehet rázni, de a romot nem) és a kivételesen izléstelen borító arra a kontraszelektációból kinőtt, tudatzavaros, féldilettáns közegre utal, amelyben a regény játszódik. Mintha

a könyvet is egy tárkonyosi polgár (újdonsült vállalkozó!) tervezte volna.

Kérem, mindez ne tévessze meg és ne riassa el a jobb közlésű olvasókat; ha kézbe veszik a könyvet és olvasni kezdik, hamarosan rájönnek, hogy egy iróniával és öniróniával megírt, a szó legjobb értelmében vett cinikus, resignált, a világ kissztílű ocsmányságait bölcsen szemlélő író könnyed opuszát tartja a kezében, aki karikatúra sorozatával nem csak szórakoztatni akar, hanem annak megírása közben, érezhetően maga is jól szórakozott.

Spec Manó is kivételesen ronda, („Ilyen csúnya embert még a tévében sem látott...”) bukdácsoló vállalkozó, miután Pác Lehel kukkoldájában (Peep Show-jában) megismerkedik Dabolka Darinkával, Dabolka Dénes tárkonyosi lokálpatrióta polgármester lányával, elhatározza, hogy Tárkonyoson létrehoz valami olyan látványosságot, amitől a jellegetlen kisváros egy csapásra az országos érdeklődés középpontjába kerülhet: egy várromot. Tárkonyoson persze soha nem volt semmiféle vár, így várrom sem lehet, tehát az akció véghezviteléhez ügyeskedni, lopni, csalni, hazudni kell. Elképzeléséhez magához hasonló elfuserált személyiségeket, lecsúszott vagy félreállított, kétes etikájú társakat választ, akik aztán munka közben, a Speciál Bt-ben eggyé forrnak. A színésznőnek készülő Darinka pucéran női bájait mutogatja, édesapja a polgármester, aki azelőtt tanácselnök volt, kommunistából kapitalistává szeretne átvedleni, de egyik szerepkörben sem találja a helyét, Póni Antal, a kultúrház-igazgató inni szeret, Kanalas Ottokár történelemtanár szintén, de nem annyira, viszont történelmi hírnevéért mindenre képes. „A rendszerváltozás óta elindult mucsai kapitalizmusban leginkább annak van pénze, aki már a pártállamban megtanult lopni” összegzi filozófiájának a lényegét. Pakucs Iván kft-igazgató Franciaországból szerzi be a várromhoz szükséges öreg köveket, Spec Manó édesapja Spec Manfréd nyugalmazott becsüs, Dalmadi Nimród a Tárkonyosi Krónika főszerkesztője avantgárd költő, „A tollam, akar a géppuska. Sorozatban tüzel. És mindig talál, mert tudok löni vele”, vallja önmagáról.

Szóval ilyen figurák csetlenek-botlanak, konspirálnak, csevegnek, iszogatnak, miközben a nagy fogás, a nagy üzlet reményében tervezgetnek, álmodoznak, építgetik a romot, nem túl nagy fantáziával, kissé talán körülényesen...

Ha mondjuk Kaposváron felszálls a vonatra és olvasni kezded ezt a könyvet, mire Debrecenbe érsz, már végeztél is vele. Tóth-Máthé Miklós szemlátomást nem törődik a legújabb kori próza törekvéseivel, nem él írástechnikai eszközeivel, találmányaival, sőt: mintha némi iróniával szemlélné a posztmodern próbálkozásokat; ő csak egyszerűen egy olvasmányos, szórakoztató könyvet akart írni, egy mesét, ami különös módon mégis arról az átmeneti, álságos világról szól, ami elünk. Vegyes érzésekkel csúsztatod a táskádba a könyvet, miközben arra gondolsz: milyen kissztílű, abszurd világban élsz, milyen tragikomikus sorsú, vacak jellemű emberek vagyunk, és mégis, valamiképpen szeretetre méltóak ezek a szerencsétlen, tévelygő figurák, és mégiscsak végigélésre érdemes az élet.

(*Méliusz TMM Bt., Debrecen, 1997.*)

Bakonyi István

CS. VARGA ISTVÁN: HEVESI ÉS BORSODI TÁJHAZÁBAN

Jómagam először jeles Németh László-kutatónak ismerem meg Cs. Varga Istvánt. Összegző igény és a mások által nem elemzett életműrészletek (pl. Tolsztoj és Dosztojevszkij

hatásai) középpontba állítása jellemzi a század egyik legnagyobb magyar írójáról közzétett tanulmányait.

Azt is tudjuk ugyanakkor róla, hogy alapfogalomnak tekintti a „tájhazát”, ezért olyan költőkkel, írókkal, irodalomtörténészekkel is foglalkozik, akik e szűkebb közegben hoztak létre maradandó, de eléggé nem méltányolt értékeket. Az új Cs. Varga-kötet, a *Hevesi és borsodi táj hazájában* erről szól. Fontos persze tudnunk, hogy szerzőnk nem zárkózik be egyetlen táj hazájába sem. Ő maga éppen nyugat-dunántúli származék, ám sorsa az ország más vidékeire szólította. Debrecen, Miskolc és legfőképpen a lakóhelyül szolgáló Eger a főbb pontok ebből a szempontból. Ezúttal Apor Elemérről, Csűrös Miklós Kálnoky-képéről, Moldvay Győzőről, Kalász Lászlóról, Cseh Károlyról, Lőkös Istvánról és Mészáros Györgyről ír.

Sbizony Hevesen és Borsodon kívül sem érdektelen példaként az, amit az agg egri költőről, Kálnoky László fölfedezőjéről, Apor Elemérről olvashatunk. Jeles „kismesternek” láttatja, olyan irodalmárnak, aki nem állt sosem a reflektorfényben, ám azok közé tartozik, akik hosszú életük során maradandó értékeket hoztak létre. írással és étellel. „Egerben büntetett, majd mellőzött, később megtűrt emberként, dilettánsok, akarnokok és kaméleonok közt példás tisztasággal és szerénységgel őrizte meg önmagát, igazította szűkös publikációs lehetőségeihez költői ambícióit” - írja egyebek között Cs. Varga István. Líráját szeretettel áradónak és szelídek tartja. „Megkülönböztető jegye: nem a költő lelkének háborgásairól, hanem elementáris erejű szépségvágyáról szól.” (S milyen jellemző, hogy ilyen értékeket lát a jóval fiatalabb Cseh Károly lírájában is, de erről majd később!) Élvezetes stílusban, szakértelemmel szól a számára nyilvánvalóan kedves és rokonszenves költőről és íróról, s nem kétséges, hogy tette irodalomtörténeti érdem.

Hasonló a szerepe az Organizátor című írásnak, mely Moldvay Győzőről, a két esztendeje halott költőről, íróról, újságíróról, szerkesztőről, galériaigazgatóról ad „krétarajzot”. (S itt is egy jól látható párhuzam: nem más, mint Cs. Varga kedvenc írója, Németh László vállalkozott annak idején arra, hogy a magyar szellemi erők organizátora legyen.) Nekrológ és pályarajz ez. És tegyük hozzá: példaértékű pályáról szól. Olymódon, ahogy Cs. Varga Istvántól megszoktuk. Számára mindig a „morál-emberek” a fontosak, s ezt hangsúlyozza ezúttal is. Kimondhatatlanul is azt sugallja: a *Délsziget* című folyóirat kétszeri elindítása s a vele kapcsolatos irodalom- és művészet-szervező tevékenység a Moldvay-életmű legfontosabb eredménye. Ám tevékenysége ennél is szélesebb volt, hiszen ő szervezte meg például a Nemzetközi Tőkés László Mozgalmat, a jeles pap és püspök emlékeztetes 1989-es tettei nyomán.

Ugyancsak hiányt pótol az a két költőportré, amely a kötet gerincét alkotja. A „Hetek”-hez tartozó Kalász Lászlóról éppúgy érvényes értékelést és pályaképet kapunk, mint a kevésbé ismert borsodi poétáról, Cseh Károlyról. Jól érzékeljük, hogy mindkét költő Cs. Varga „szívügyei” közé tartozik. A személyes ismeretség, a baráti szálak sem ártanak. Ellenkezőleg: színesebbé, hitelesebbé teszik a portrékat. Az persze lehet, hogy irodalomtörténetileg a távolságtartás objektívebb képet eredményezne, de a jövőbeni kutatás továbbmehet ezen az úton. Az is lehet, hogy mások kevésbé látják jelentősnek a két eddigi életművet, de senki sem vitathatja szerzőnk értékítéletének megalapozottságát.

S miközben végigvezeti az olvasót a jelentős életművet megalapozó Kalász László pályáján, végig szem előtt tartja választott tárgyát: hogyan lesz a „tájhaza” költője, s hogy a táj, az északi hegyvidék hogyan termékenyíti meg a poézist. A szalonai falusi létezését vállaló költő különösen jó példa ennek meg-

mutatására. Mehetett volna Budapestre vagy Miskolcra, de ő a természetközeli, egyszerre fölemelő és visszahúzni is tudó közeget választotta. Fontos érték itt a hűség. Érzékeljük, hogy ugyan van egy tágabb, országnyi méretű hazánk, ám ami kézzelfogható s amihez szorosan kötődünk, az ennél jóval szűkebb és kisebb. „Tudatosan szűkíti horizontját, hogy a láthatárig biztosabban vehesse hatalmába a maga régióját...” - írja Cs. Varga. Kismonográfia-ígéretű ez a portré, miként a Cseh Károly költészetéről szóló írás is az. Utóbbi költőt a „kivételes intenzitású szépségvágy élteti és ihleti”. S a „szépség elkötelezettjét” precízen, filológiai alaposággal kíséri végig az irodalomtörténész. Különösen emlékezetes a *Ketten a kertben* című kötetéről olvasható elemzése. Bizonyítani tudja, hogy a félszáz szerelmes vers a mai magyar líra javához emeli Cseh Károly költészetét. Már-már heroikus vállalásáról ezt írja: „Töretlenül vallja: egy reményt vesztett világban és kultúrában a művészet, a szépség lehet csak az új reménység forrása.” Aztán érdemben szól a műfordítóról is, s ebben a tekintetben egységet látat az életmű egészében.

S az utolsó fejezetben kilépünk a szépirodalom világából. A Sándor András, Lőkös István és Mészáros György életútját, fontosabb műveit bemutató írások Cs. Varga István érdeklődésének széles horizontját, a vizsgált életművek alkotói iránti alázatot jelzik. A nehéz sors, a tudós erények egyaránt bonckés alá kerülnek, ám mindenki jól jár... A három derék „alany” éppúgy, mint az olvasó. S akad fontos közlendő épp elég. Irodalomtörténetileg például az, hogy Lőkös nevéhez fűződik az első magyar nyelvű horvát irodalomtörténet.

Hogy miképp tágul ki a tájhaza, s lesz az egyetemes érdekföldes táptalajává, Cs. Varga István kötetéből láthatjuk.

(*Felsőmagyarország Kiadó, 1997.*)

Szirtes Gábor

A VEREJTÉKEZVE SZÜLETŐ HARMÓNIA

Galambosi László új (gyermekvers)kötete

Vonzó, gazdag kedélyvilágú versek, bravuros ritmikai készség, kiváló rímek, telt zeneiség, nagy asszociációs erő, a népköltészet és a magas költészet varázsos metamorfózis - írták kritikussai Galambosi verseiről az elmúlt évtizedekben. Volt, aki líráinkban egyedülálló tehetségnek nevezte, sőt olyan is akadt, aki versvilágát ahhoz a mágikus jelrendszerhez, közösségi tartalmat hordozó képiráshoz hasonlította, amelyet a faliképszövé, a gobelinkészítés mechanizmusa jelent, és amelynek öntörvényű világában mindig ott bújkál az alkotónak nem csak az előre el- és megtervezett cselekvéssora, hanem a tudatalattija is. Galambosi Lászlónál ezek az automatizmusok úgy teremtik meg, úgy hozzák létre az egészet, hogy mindeközben a metaforák, az egyes verssorok gyakran maguk is valóssággal önálló alkotásként, önálló versként jelennek (vagy jelenhetnének) meg, ahogyan a költőtárs Kárpáti Kamill találon megállapította: „A Galambosi vers maga is Teremtmények találkozás, e találkozások végeérhetetlen láncolata. Sokszor tulajdonképpen sorversek ciklusa (egyetlen versen belül is). Sorai úgy kezdődnek és érnek véget, mint az öltés a faliszőnyegen. Tűszúrástól tűszúrásig ívelik át az alapanyagot.”

Ezek a szavak csakis a mesteri képalkotó képességgel megáldott, erőteljes metaforákkal építkező költőkről írhatók le. Olyanokról, akiknél - mint Galambosinál, bár önvalomásából tudjuk, hogy rendszerint meglehetősen nehezen indulóan, gyötrelmek közt születő módon, de mégiscsak-valóságos folyamta szerveződik a versek sora, olyan folyamta, melynek a költő nem csupán teremtője, hanem meg- és átélője is, hol boldog,

hol meggyötört részese is, egyszemélyben, aki egy-egy óvatlan pillanatában felfedi kilétét és egyes szám első személyben meg is szólal a versben, ahogyan ezt a Költészet Napján, a költő hetvenedik születésnapjára megjelent *Regefa* című kötetben is megtapasztalhatjuk. „Énekelve szállok/Őrzöm a világot./ Öregapám csupraiba/ mézarany szivarog” - olvashatjuk az *Öröm* című versében, és ugyanott egy versszakkal később a következő sorokat találjuk: „Kristálykúthoz érve / dőlök rózsafénybe. / Hallgatom, hogy hömpölyög az / Öröm dübörgése”. Hűvös, rideg, panaszoktól hangos és keservekkel teli világunkban idegen, szokatlan ez a hang? A valóságosan létezőnél harmónikusabb, finomabb szövetű, lágyabb hangulatú világba vezet el bennünket a költő? Valamiféle meghitt idillbe? Varázsos szigetre? Átszött mesevilágba? Első olvasatra és látszatra mindenképp. Valójában azonban a természet és az ember világa, a mindannyiunk által megélt, megismert környezet tárul fel előttünk a kötetben, a mi világunk pontos, részleteket sem nélkülöző rajza, csaknem röntgenszerű átvilágítása, olyan részletek meg- és felismerése, amelyek a konvencionális látásmódtól, a hétköznapi élményektől és tapasztalatoktól idegenek, általuk nem megismerhetők. Valami olyasminék vagyunk a tanúi, olyan metamorfózisnak a részesei, melynek tudatosítására a sorok szépségébe belefeledkezve alig jut időnk. Pedig így is látható, így is befogható a világ. Így is megélhető és ábrázolható a múlt és a jelen. Mindközben Galambosi verseiben feltárul az olvasó számára a világ lényege is: a *Körhinta* c. ciklusban a természet körforgásának lehetünk tanúi (a „piros harisnyás Tavasztól”, a virág-pötytös zöldbe öltözött Nyáron át a „szilvalla ajkú Őszön” keresztül a „jégcsengőkkel fenyőznek köszöntgető Tél”-ig); majd a *Csillagfényű* mese c. második ciklusban megismerkedhetünk az emberlelet sorsfordulataival: a születéssel, a keresztelővel, a gyermekkor melengető emlékeivel, a felnőtté válással, a szerelemmel, az elmúlással és a halállal, miközben megleshetjük az öröklét titkát is: „Szirmokban fürödve/maradsz fiatal” - mondja Édesanyjának a költő. S felvonulnak mindazok, akik végigkísérték az életét: a cukros-fejű fánkkal csiszogó-csoszogó öreganyó, az „égen szálló két Nap”, az édesanya és az édesapa: az utóbbi, az egykori kántortanító, kitől, gyanítom, hogy a zene, a dal-lam szerete, a ritka gazdagságú ritmusteremtő képesség származtatható; és az előbbi, az édesanya, kit a kötet egyik legemelkedettebb hangú, a költészet legmagasabb csúcsait ostromló versében „gyolcsmeleg szavakkal” ölel magához a költő.

Mély, pontos, precíz világlátás a Galambosi Lászlóé. Igaz, egy kis panteizmussal és korántsem visszafogottan mondható nyelvi ornamentikával fűszerezve. Ám, hogy a gyakran meghökentető metaforák gazdagsága, a jelzők és a jelzős szerkezetek valóságos tobzódása, a nyelvi talányok ritkán előforduló bősége valóban olyan telten szól-e, oly zengőn áramlik-e verseiben, hogy mindeközben azok veszítenének gondolati súlyukból és erejükből, azt egy gyermekverskötet kapcsán aligha indokolt eldönteni. Azt azonban nem árt megemlíteni, hogy egyazon versszöveget tanulmányozásából is meglehetősen eltérő, gyakran egymásnak ellentmondó értékítéletek születhetnek. Mert amit Galambosi László egyik kritikusa „félresiklott módszernek” minősített, ugyanazt a másik „új minőség”-ként üdvözölte; ami az egyiknek a népies hagyomány és a modernebb szabad képzet-társítás sikerült kísérlete volt, az a másik számára legfeljebb „a népire stilizált szómágiához való eljutást” jelentette.

Ám akik Galambosi László olvasójául és - gyakran megené-sítve is felhangzó művei - hallgatójául szegődnek, varázsos világban találják magukat. A hófehér regefa új könyvében - a sorokból ítélve - nem csak a vidám népszokás legények kezében szorgoskodó fája, hanem - általánosabb érvényűvé transz-

formáit - szülőhelyünk is, mindenható erejű szellemi örökségünk, akár a képzelet, vagy az ember teremtő ereje: áttöri a konvenciókat, ledönti a dogmákat, megidézi a Jót, elúzi a Rosszat. Segítségével beülhetünk a Természet örök körhintájába, megismerkedhetünk a fagyvitések csatáival, bepillantunk a vízvásár forgatagába, vendégek lehetünk egy csukalagzin, megtudhatjuk a szivárvány születésének titkát, márdárlatta vers-morzskákat szemezgethetünk és a költő életútjának állomásaiban, sorsfordulóiban néha-néha még a sajátunkra is ráismerhetünk...

Az erő és a pénz mítoszának és mindenható erejének korában még arra is ráeszmélhetünk, hogy a valóságban, a mélyben, a szívekben és a lelkekben azért egészen más erők is ott munkálkodnak: például az ősoktól kapott hozomány, az emberség és a tiszta erkölcs. Szóval mindaz, aminek hiányától - hiszem, nem kevesen - kínlódunk és szenvedünk. Galambosi verseit olvasva legalább néhány percre kiszakadhatunk a hétköznapi szorításából, elmerenghetünk a költészet örök titkaiban. Például azon, hogy mi különbözteti meg a versíró-t a költőtől, mi teszi a költőt költővé, a verset verssé, s mindkettőt még a mai világban is olyan tényezővé, mely ha egyre kevésbé is képes már a világműködésben való részvételre, de bevallva bevallatlanul azért ott lüktet bennünk, ott van hétköznapijainkban. Galambosi azt mutatja fel, hogy a vers nem szűnt meg közlésforma lenni, azt igazolja, hogy a költői kifejezésnek maradt még valamilyen önmagán kívüli szerepe, nem avult el teljesen, nem értéktelen kacat, mint azt nem kevesen vallják és hirdetik.

Itészei azt is felvetették, hogy vajon az érzelmi-hangulati avagy az értelmi-eszmei kötőanyag a meghatározó erejű-e Galambosi költészetében, és vajon szerencsésnek tekinthető-e a kettő mértéke, aránya. De ki tagadhatná, hogy vannak művek, melyek látszólag értelmetlenek, tartalmatlanok, cselekmény nélküliek. Erejük, hatásuk a hangulatban, a hangzásban, a zeneiségben van. Másoké, éppen az ellenkezője: értelmével, mondanivalójával ragadja meg az olvasót. És persze vannak olyanok is, akiknek műveire mindkét sajátosság jellemző. Talán közöttük van Galambosi László is. Ifjú olvasói - remélem, vannak ilyenek - ilyennek érezhetik, láthatják, így fogadhatják ezeket a verseket. A költő a hófehér regefa alatt cipót majszoló gyerekekhez - nyilván - ezzel a szándékkal fordul a kötetben. Ezzel a szándékkal teremthette meg őket hetven év tapasztalata, öröme, bánata, sikere és gyötrelme által hitelesítetten.

Verseinek varázslatos hangulatteremtő ereje, költői képeinek szuggesztivitása mellett ott rejtőzik bennük jelenvalónak számos fakulóban lévő, háttérbe szorított, ám többre érdemes és a költő szerint soha el nem tűntethető értéke, például az ősök mélyseges tisztelete: a gyermek kezébe kincseket dugdosó, mindig vidámság-körüllengte nagymamáé, a konyha küszöbén muzsikáló édesapáé, és mindenekelőtt a soha nem múló fiúi hála jelként „világgá dalolt” édesanyáé. Szóval mindazé és mindazoké, akik és ami nélkül minden emberi közösség képtelen a szerkesztésre, az élet racionális megélésére, az elődök felhalmozta tapasztalatok átörökítésére. A *Regefa* verseiben ott muzsikálnak a tiszta emberi kapcsolatok kristálytiszta hangjai, és sokak kételyeivel szemben megcsendül a költészet erejébe vetett hit gondolata is: „Énekeim védenek/gyolcsaim takarnak/hóhajú álmaim/virágon alattnak” - olvashatjuk a *Szerenád*-ban.

És ha olykor gyötrelme is a vers, ha olykor nehezen is születnek az első sorok, akár verejték árán is, ahogyan egyik önvallomásában szól erről a költő, (ám ha megtaláltam az indító sorokat, akkor már hamarosan elkészül a költemény” - mondja. „Mindig tudtam, hogy mit akarok írni, de hogy mi lesz, az a papíron dől el” - folytatódik a vers születéséről szóló írása. Ezt

szokták a Múza suttogó hangjának vagy kezének nevezni. Reméljük, hogy e láthatatlan kéz még sokáig irányítja, fogja a költő megfáradt kezét, és írja tovább a megverejtékezett első sorokat. És hetvenen túl sem hagyja el őt, hogy a tiszteletet parancsoló évek után is, alkotóerejét megőrizve a Regefa még sokáig teremjen.

(*Pro Pannónia Kiadó, Pannónia Könyvek, 1998*)

Horváth György

TÖRTÉNELEM ÉS REGÉNY - REGÉNY ÉS TÖRTÉNELEM

(Dunai N. János: *Drávaszögi krónika*)

Az olvasó a szerzőtől üzenetet vár. Mást a szerelmes kis-lány, a családapa, az élete végén járó, mást a történelem iránt érdeklődő. Arra a kérdésre azonban, hogy mi szép, úgy is lehet felelni, ami természetes.

Dunai N. János könyve a *Kettős* család életét mutatja úgy, hogy természetességével, igazságával, tiszta látásmódjával szép, s a jelen esetben értékes is. A szerző megtalálta azt a hangot, amelynek tónusa, üzenete nagyszerűvé teszi a regényt.

Az olvasónak az az érzése, hogy 4-500 év történetét úgy mondja el, hogy az teljesként hat. Mindezt teszi szépmesével, dokumentumhív meggyőzéssel. Ha valaki középfokú történelmi ismeretekkel rendelkezik, teljes a „kommunikációja” az íróval. Olvasmányt, mesét, ugyanakkor valódi történelmet is adó mű ez. Egy percig sem kételkedünk az alkotó szavaiban, meggyőző ereje, hatása is tökéletes. Nem történelmi munka, de fantáziaszülte regény sem. Sokkal több annál: a *Kettős* családi generációinak sorsa bontakozik ki előttünk. Talán hiányt sem éreznénk, ha így vizsgálhatnánk a művet.

Regény ez a történelemben, mert ilyen az emberi sors. Kérés a siker, az öröm. Sokkal több a tragédia, a baj, a sikertelenség. Úgy rajzolódik ki a család sorsa, ahogy a valóságban megélték. 1526 adja a kezdetet, 1991-94 pedig a zárást.

Kettőség mellett az epizodisták szerepe is jelentős, teljesebbé teszi, a megrajzolt világot. Részei ők is a drávaszögi létnek. A vallásváltástól a rendszerváltásig olvasunk mesét és kapunk rajtot végtelen humanizmussal. Dunai így szól hozzánk: „... ne tégy olyat mással, amit magadnak sem kívánsz, szeresd az embereket, ha azt akarod, hogy ezek is tiszteljének téged, hazárdt, népedért ne sajnáld a fáradságot, ha kell, az áldozattól se riadj vissza.”

Humanizmus, haza- és népszerűtlen érződik szavaiból; Humanizmus ez és felhívás az értelmes életre. *Kettős Gyulák, Béni Izsákok és N. Sándorok* tiszta világát mutatja.

Tetszenek a szinte rejtett utalások, a gondok megfogalmazásai, amikor a nemzet létéről van szó, a kisebbségi sorsról, a határon túl élő magyarok jövőjéről. A múlt történelmi keretét vázolja a mának: „... nagy sajnálatunkra, hogy egyike volt azoknak, akik nem tértek vissza a szülőföldjükre. (Később sokan követték példáját máig.)” Érezzük a mondatból az értelmiség felelősségét a Vajdaságban és Erdélyben egyaránt. Szól Dunai az 1890-es kivándorlásokról is. Láttatja az író az egyszerű ember helyzetét az úri környezetben. Olyan szituációt teremt, amelyen csak az első pillanatban tudunk mosolyogni, utána csak a bosszankodás a részünk. Mélyen együttérzünk a „szegény” falusival. Nagyszerű szociológiai leírása például az úri világnak az előkelő étterem és a vidék találkozása.

Dunai címadásai jól fogják össze a tartalmi mondanivalót. Az elbeszélő, és lírai részeket drámai fordulatok váltják, emelik a feszültséget, az érzelmekre akarnak hatni. Szinte kopognak az

özvegy asszony szavai: „Tudod-e, te poronty, hogy apád mennyire óhajtott, kívánt téged?! Utolsó levelében is irántad érdeklődött... Azt akarta, hogy két Zsuzsi várja idehaza! De nem jön, soha többé nem jön! Nincs, és nem is lesz apátok! Elment, elvitték tőlünk örökre! Legszívesebben utána mennék... De itt vagytok ti, ketten, nem tehetem...” Így szól a világháborúban férjét veszített asszony. Sok-sok özvegy fájdalmát, sirámát mondja a világba; meghatározva az anyák felelősségét, az anyai kötelességet.

Figyelmet keltőek az 1945 utáni politika bírálatát adó gondolatai. Nem átkozódik, csak közöl és elgondolkodtat. A sorsok az abban a korban élőket önvizsgálatra készítetik, önmagukról, cselekedeteikről mondanak ítéletet.

Az idő „futása” a regényt még tömörebbé, még érdekfeszítőbbé teszi, jobban érződik a dokumentumjelleg is. A drávaszövegek világát így jellemzi: „Nagy adag lelkesedés volt bennük, szertelenek, büszkék és önzetlenek voltak.” Egy régió emberi örökségét értékeli ezzel a megállapítással Dunai N. János. Voltak török ellen harcolók, jót akaró és tevő reformátusok, kurucok, Kossuthot látogatók, fizikai létüket veszítők. De szellemiségük él. Nem véletlen, hogy a szép kiállítású könyv megjelenését támogatták a Németországban és Svájcban élő drávaszövegi magyarok és a régió nevében az Új Dunántúli Napló.

Érdekes, olvasmányos, igaz történet ez, sajátos - de nagyon dicséretes - szerkesztésben, előadásban.

Dankó Imre

SOMOGY MEGYE 1695 - 1896 KÖZÖTT

AKaposvárott megjelenő *Örökség Kaposi Kiskönyvtár* című igényes helytörténeti-honismereti kiadványsorozat 13. számaként látott napvilágot *T. Mérey Klára* pécsi történész Somogy megye két nehéz évszázada (1695-1896) című könyve (Kaposvár, 1997. 116.p.) T. Mérey Klára évek hosszú sora óta kutatja Somogy megye agrár- és ipartörténetét és az ezekkel a tárgykörökkel rokon, vagy egyébként csatlakozó témákat. Tudományos pályájának nagy állomásai is főleg somogyi és részben déldunántúli tárgyú történeti kutatásaival és feldolgozásaival függtek össze: kandidátúrája 1961-ben (*Somogy megye agrárproblémái 1690-1848 című értekezésével*) és akadémiai doktorátusa 1985-ben (Dél-Dunántúl iparának története a kapitalizmus idején című értekezésével). Tudományos munkásságának, gazdag kutató- és feldolgozó tevékenységének túlnyomó többsége Somogy megye agrár- és ipartörténetének feltárásából és feldolgozásából áll. Munkásságát jellemzi, hogy minden esetben az adott társadalom, közösség megismeréséből; tagoltsága-rétegződése viszonyainak felméréséből; fejlődése, változásai tendenciáinak, eszközeinek és módszereinek feltárásból; ezek hatásai, indukáló erejük megállapításából, körvonalazásából indul ki. Kis könyve pedig, amit Somogy megye két nehéz évszázadáról írt, egyenesen társadalomtörténeti összefoglalás. Azt is elmondhatjuk, hogy könyvében - annak ellenére, hogy tényleg egyfajta összefoglalás - egy sereg új somogyi adattal példálózik, egy sereg új összefüggésre mutat rá és egy sereg új szempontot érvényesít. Munkája értékét nagyban emeli, hogy könyvét, mint jó patrióta írta; mondván, hogy munkáját „közös gondolkodásra ösztönzőnek szánja, s örülne, ha gondolatainak lenne továbbfolytatója. A múlt sötét sarkaiba bevilágító fátylának csak akkor lehet példamutató ereje, ha azt nem egy ember tartja, hanem tovább viszik a többiek.”

Szerzőnk a török kiűzését követő két évszázadot egyrészt úgy látja, hogy azok nehéz, Somogyra - de nyugodtan mondhatjuk, hogy az egész Dunántúlra, kiemelten Dél-Dunántúlra - sok bajt, gondot, küzdelmet hozó időszak volt; másrészt pedig kifejti, hogy ez a két évszázad, az ebben végbement gazdasági-, társadalmi- és kulturális változások a továbbiakra nézve meghatározó erejűek voltak. Napjaink életében is az ekkori építési tendenciák, fejlesztési elképzelések, kulturális képletek érvényesülnek. Ezeket az akkor megvalósult, vagy csak részleteiben megvalósult tendenciákat, mint mindmáig továbbélő problémákat ismernünk kell, mert ismeretük nélkül sok tekintetben érthetetlen, értelmezhetetlen számunkra közelmúltunk és napjaink története.

TMérey Klára összefoglalását egyfajta megnyugtató, nem a bántó körülményekre, bajokra, ellentmondásokra kihegyezett munkának szánta. A hangsúlyt nem a XVII. század végi pusztításra-pusztulásra helyezi, hanem - mai kifejezéssel élve - az „újjaépítésre”. A XVII. század legvégén a XVIII. század elején, első felében betelepült idegeneket szokatlan módon a koraközépkori betelepülőkkel-betelepítettekkel, a hospesekkel azonosítja és a Dunántúl, jelesül Somogy új életrekelését, megerősödését nekik is tulajdonítja. *„Nehéz volt ez a kétszáz esztendő - mondja - hiszen egy teljesen leromlott, kifosztott és megritkult népességű területen kellett az életet újrakezdeni, új erővel, Szent István királyunk által „idegenek”-nek nevezett, a korabeli források által „vendégeknek”, hospeseknek titulált lakosokkal, akik aztán mélyen beleépültek ebbe a társadalomba, s mindvégig meg tudták őrizni saját hagyományait is. Otthonra találtak ezen a földön, amelynek elvadult arculatát az Ő munkájuk és veritékük is segítette emberivé átforgatni.”* Szerzőnk nyolc fejezetet át ismerteti ennek a kétszáz évnek, főleg társadalomtörténetileg tagolható történetét.

Az első fejezet A török alól felszabaduló megye első életjelei címmel mindenen előtt felvázolja Somogy 1695-i képét. Ezt a képet először is nagyfokú tulajdonbizonytalanság, a lakosság jelentős létszámcsökkenése, az új birtokosok szinte kielégíthetetlen mohósága és az élet minden terén megmutatkozó rendetlenség-rendezetlenség jellemezte. A vallási türelmetlenség is sok bajt, nehézséget támasztott és nem volt csoda, hogy az 1695-1703 közötti években, immár a kezdeti új viszonyok között, szépen érlelődött a helyzet arra, hogy megszerveződjön és végül is kitörjön a Rákóczi-féle szabadságharc. A Rákóczi-féle szabadságharc egészen másként folyt le, mint az ország más, főleg keleti-északkeleti részein. Történetírásunk egy része és nyomukban a helytörténeti munkák némelyike is hajlamos volt csak a szabadságharc rossz oldalait, a pusztításokat, a polgárháborús károkat látni. T. Mérey Klára azt látta szükségesnek, hogy Somogy megye lakóinak életét a szabadságharc lezajlása után, az 1720-as években mutassa be.

A második fejezet a Somogyba történt betelepüléseket, a „népességmozgást” mutatja be. De megfelelő jelentőséget tulajdonítva az úrbérrendezésnek. A somogyi úrbérrendezés előzményeiről is jó összefoglalást nyújt, és az úrbérrendezés nem minden zavar, ellenállás nélküli végrehajtás is ismerteti.

A harmadik fejezetben a gazdasági-, társadalmi- és a kulturális életben egyaránt nagy változást hozó felvilágosodás rendcsináló, felmérő, felleltározó tevékenységét állítja előtérbe. A II. Józsefben megtestesült felvilágosult abszolutizmus nagy nehézségek, szívós ellenállás között tudta csak a népszámlálást végrehajtani, és a katonai felméréseket, amelyeknek el nem évülő érdeme-eredménye volt az ország feltérképezése is, elvégezni. Mindezen és több más hasonló munkálatok alkalmassá tették a XVIII. század végét arra, hogy szerzőnk az élet-

módokat újból ismertesse. Ismertetésének az ad jelentőséget, hogy számot ad azokról az apró mozzanatokról, amelyek a felvilágosodás terjedéséről, a polgárosodás igényéről szólnak.

A negyedik fejezet kronológiailag a francia forradalomtól a magyar reformkorig terjedő időszak somogyi helyi viszonyaival foglalkozik. Mégpedig a kortársak meglátásai, véleményei alapján úgy, hogy bemutatja azokat, akik a reformkor előkészítői voltak.

Az **ötödik fejezet** már a somogyi reformkort ismerteti. Mégpedig nem egyszerű leírásban, hanem a paraszti és az úri földek átalakulóban lévő, illetve új viszonyának, azután a mezővárosok és bennük lakó-élő „parasztpolgárok” viszonyának felvázolásában. A reformkor polgári szemléletének, gazdasági-gazdálkodási törekvéseinek kellett ahhoz beérnie, hogy a „vizek rendezése”-ről gondoskodjanak. A folyószabályozás, ármentesítés Somogy megyében is megváltoztatta az életkörülményeket; szerzőnk erről is számot ad.

A **hatodik fejezet** az 1848/49-es szabadságharc és polgári forradalom Somogy megyei történéseit foglalja össze, és azokatt a somogyi reformkori törekvésekből származtatja.

A **hetedik fejezet** a szabadságharc és a forradalom bukását követő abszolutizmus beolvasztó törekvéseiről s azok meghíúsulásáról, valamint az 1850-1890-es évek, jobban mondva a múlt század második felének központi problémájává nőtt földkérdéssel foglalkozik. De szói az ebben az időben nagy jelentőségre szert tett mezővárosok és a népesség, valamint a kultúra sajátos kapcsolódásáról is. A fejezet vé-

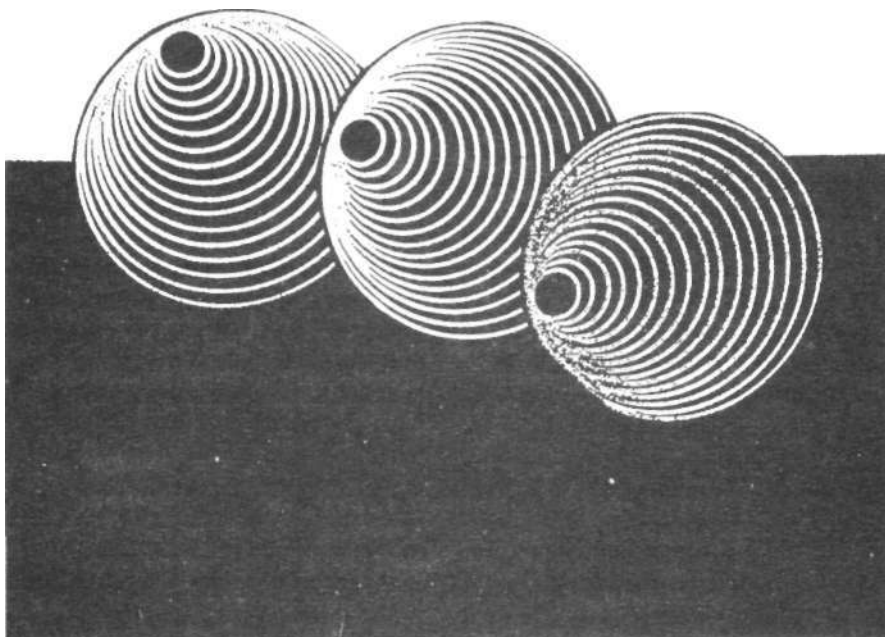
gén felméri a szabadságharc és forradalom veszteségeit is, a mindenképpen megteremtődő, szükségszerűen létre jövő, végső soron elodázhatatlan politikai rendezés (a kiegyezés) számára.

A nyolcadik, az utolsó fejezet a kiegyezéstől a milleneumig tartó időszakban, közel fél évszázad gazdasági-, társadalmi- és kulturális újrastrukturálódásának új kereteit, viszonyulási módjait vizsgálja a falvak és az uradalmak, illetőleg a mezőgazdaság, a megyei iparfejlesztés-fejlődés, az „iparforgalom” viszonylatában. Itt, az utolsó fejezetben beszél, közvetlenül a politikai élet alakulásáról, a közösségi életformákról, valamint az e téren jelentős munkát végezni hivatott közművelődés megjelenéséről és kezdeti sikereiről.

A könyv nagyszerű forrásjegyzékkel zárul. A szerző felhasznált irodalmat fejezetekként csoportosítva közli. Kár, hogy nem annotált bibliográfiáról van szó, mert annotálva még jobban, bizonyára még eredményesebben szolgálta volna a témában elmélyülni kívánók, a mélyebben érdeklődők érdekeit.

T Mérey Klára összefoglalása szoros kapcsolatban áll Szita László nyugalmazott pécsi levéltár-igazgató, történész, egyetemi tanár, XVI. századvégi és XVIII. század eleji kutatásaival-feldolgozásaival. Nagy hozzáértéssel, agrár-, ipar- és társadalomtörténeti kutatásokkal, a kutatási eredmények szép összeszedésével, szerencsés összeállításával mutat rá Somogy megye két évszázados, problémáktól sem mentes történetére, történetének máig ható erővonalaira.

(Kaposvári Kiskönyvtár, 1997.)

Máté Gyula grafikája

Horváth Károly

(1933-1998)

Elment a Tanár Úr. Temetésén százak ballagtak a koporsó után, idősek és fiatalok. Ki csak innen, Lentiből, ki túlnan odaátról, Csentéből vagy Petesházáról. Két néphez tartozók siratták: nyelvükben s szívükben magyarok a Lendva környéki tájakról és az itthoniak: a tanítványok, jóbarátok.

Hatvanöt esztendő leheletnyi idő csupán ama nagy órán, mely életünket méri. Cseppnyi csak, de mégis: tengernyi az érték benne, amelyet élete folyamán belesűrített „Karcsi bácsi”, hiszen mindenki így szólította.

Közeli a szívekhez, közeli volt mindenhez, ami múltunk megrajzolását, megmentését az utánunk jövők számára jelentti.

A fiatal tanító, szakonyi szegényemberek sarja, Nován kezdte gyakorlóéveit. Hamar felismerte, hogy többre hivatott annál, amire képesítése van: a novai, majd hernyéki tanítószkodás mellett a néphagyományok kutatása, a népdalok gyűjtése vált egész életét meghatározó hivatássá.

Kutatásait, életművének kiteljesítését elősegítette az a körülmény, hogy 30 esztendőn át volt a Lenti Művelődési Központ népművelője. Felbecsülhetetlen értékű munkát végzett. Amellett, hogy szisztematikusan gyűjtötte a környék népdalkincsét (*Egy hernyéki parasztember dalkincse, 1980*), gyűjtötte néprajzi értékeinket, feldolgozta hagyományainkat, rögzítette és tanította népdalainkat, köztisztviselőként és közéleti emberként egyszemélyben.

Könyvek sora jelzi munkája eredményességét: a hernyéki ihletésű után sorban jöttek az: *Atimennék a Murán, a Csúfolók a Kerka mentén, a Vőfélykönyv Zalából és a Mura vidékéről* és a *Nagyapám farkasa* című mesegyűjtemény. Ezek mellett számos kézírata maradt fenn, amelyek az utókor számára jelenthetnek méltó és szép feladatot a megjelentetésre.

A hagyományok ápolásának és továbbadásának mindig kiemelt szerepe volt munkásságában. A '60-as évek kiálón megszervezett faluvelődítőitől kezdve a reá bízott amatőr művészeti csoportok elismerést és minősítést hozó vezetésén át számtalan rendezvény, igazi közösség létrehozója és motorja volt. Szeretettel bábáskodott felettük, hiszen az életét jelentették, a munka értelmét, a vékonyan csordogáló anyagiakkal szemben kapott igazi szeretetet.

Egy sor helyi, városkörnyéki és megyei rendezvény kitalálója, szervezője volt. (Pákai Folklórfesztivál, Novai Páváköri Találkozó, különböző, felmenő rendszerű városkörnyéki művészeti szemlék.)

Jó szemmel, kiváló szakmai érzéssel vette észre környezete kulturális igényeit és azokra mindig tudott válaszokat adni. Így jött létre közreműködésével a Városbarát Kör, az Egészségvédelmi Népfőiskola, a páváköri mozgalom kiszélesítése.

Páratlan az a munka, amely a szomszédos Szlovéniában élő magyar nemzetiség kultúrájának megőrzését, az anyaországgal tartott kapcsolatait szolgálta. Példa ez arra, hogyan lehet az időben időtlenné válni, hiszen Csente, Dobronak, Petesháza, Göntérháza, Lendva lakosai igaz barátsággal őrzik mindazt, amit tőle kaptak. Nem felejthető az a hit és akarat, amely még törődött egészsége mellett is, még a nyugdíjas évek közepette is szeretett közösségeiért küldte dolgát tenni.

S a folytatás ígérete is valóság immár évek óta. Példáján s tanítása nyomán fia, ifjabb Horváth Károly is a zalai néphagyomány, népzene ápolója lett. Népzenei együttest vezet, édesapja nyomdokain halad, hozzá méltón, méltón ahhoz, amit ő alkotott.

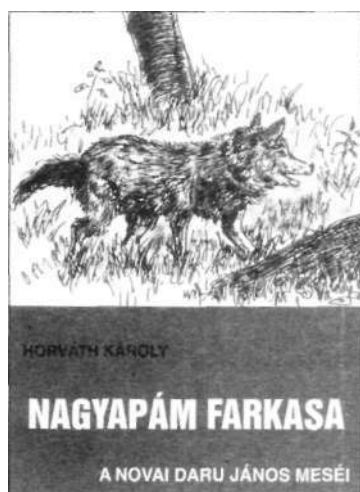
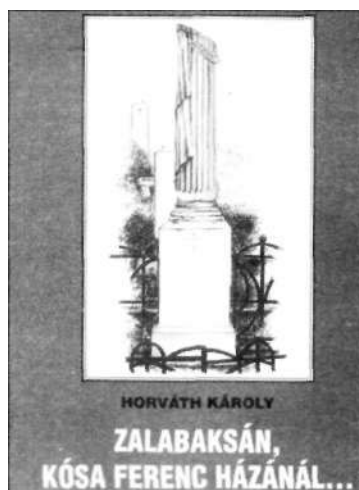
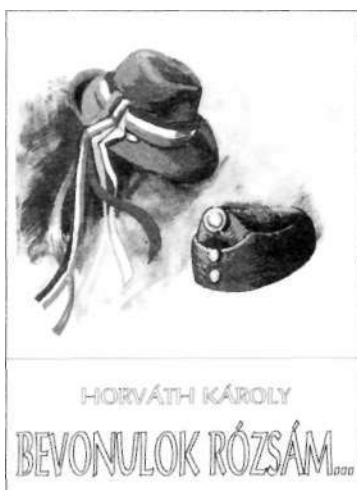
Hosszú sorokat foglalna el, ha számtalan elismerését, kitüntetését fel kellene sorolni. Szabadjon most önkényesen hármat kiválasztani közülök: Pro Urbe Lenti, Zala Megye Nívódíja, Nívódíj-Szlovénia.

Mindez ma már az emlékek tartományába vándorolt. A Tanár Úr, „Karcsi bácsi”, egy követni méltó életmű létrehozója nincs közöttünk többé.

Ám ha hittől fűtött lelkesedésére, soha nyugtot nem ismerő lendületére gondolok, lehet, hogy valamely égi kórusban éppen azt tanítja:

„Hej, szegény vagyok rózsám,
te is velem összűtt.....”

Magyar Lajos

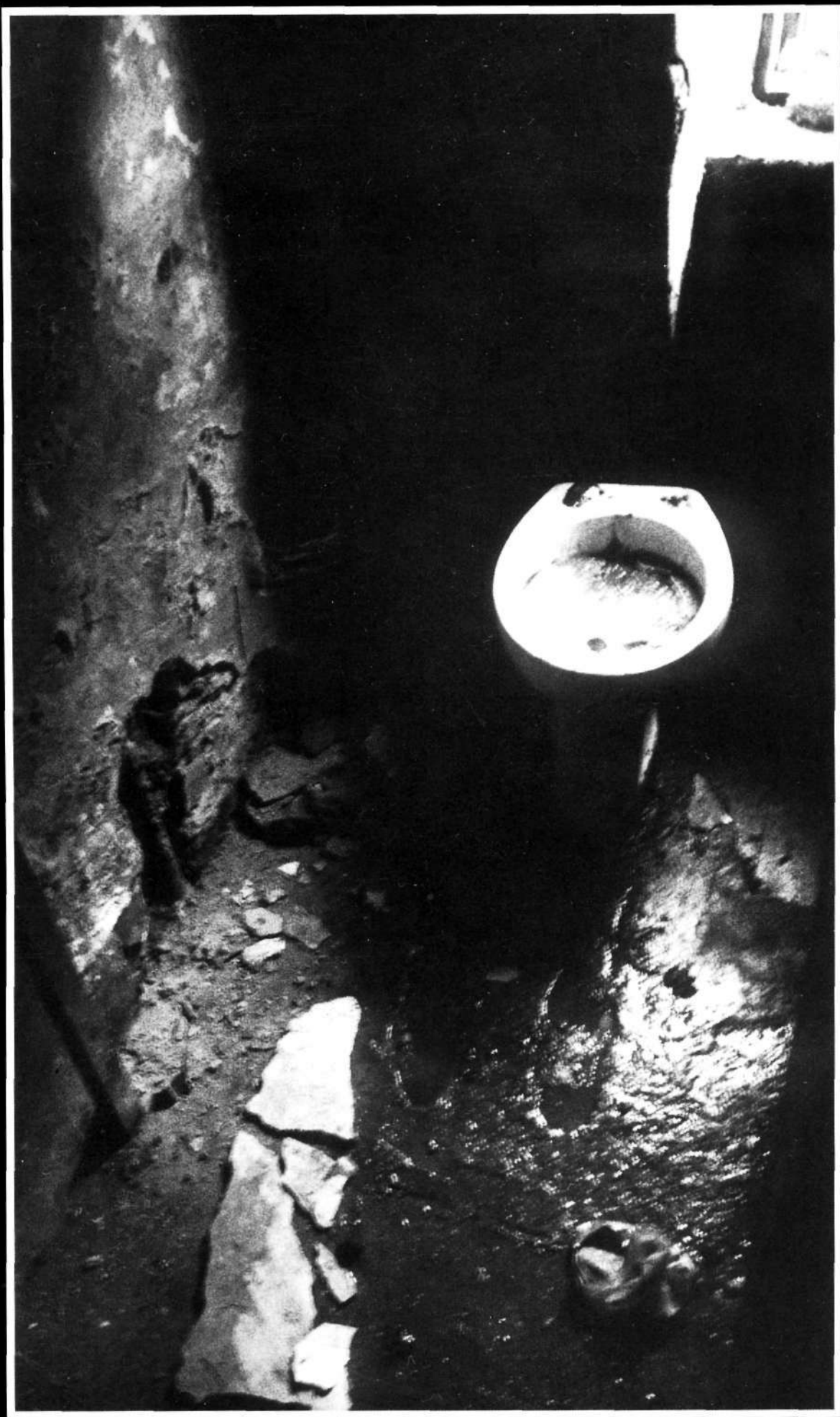
Horváth Károly művei

SZERZŐINK

Alföldy Jenő kritikus - Kecskemét
 Boán Tibor költő, kritikus - Budapest
 Balla D. Károly költő - Ungvár
 Bakonyi István irodalomtörténész - Székesfehérvár
 Bertók László költő - Pécs
 Bilo-Rak, Alla (1951-1995)
 Bisztray Ádám költő - Budapest
 Bujdosó Alpár - Bécs
 Büky László nyelvész - Szentendre
 Czegő Zoltán költő - Budapest
 Csernák Árpád színész, író - Kaposvár
 Dankó Imre művelődéstörténész - Debrecen
 Ébert Tibor költő, író - Budapest
 Forrai Eszter költő - Párizs
 Galambosi László költő - Pécs
 Gere István író - Budapest
 Horváth György tanár - Nagykanizsa
 Horváth Krisztina szociológus - Nagykanizsa
 M. Kiss József grafikus - Érd
 Kardos Ferenc költő - Nagykanizsa
 Laczkó András irodalomtörténész - Kaposvár

Lángi Péter költő - Keszthely
 Lőrinczy Huba irodalomtörténész - Szombathely
 Ludvig Zoltán festőművész - Nagykanizsa
 Magyar Éva újságíró - Nagykanizsa
 Marafkó László író - Budapest
 Pál László költő - Keszthely
 Palkó Gábor irodalomtörténész - Budapest
 Pintér Lajos költő - Kecskemét
 Polner Zoltán költő - Szeged
 Sárkány Márta író - Székesfehérvár
 Szakony Attila fotóriporter - Nagykanizsa
 Szirtes Gábor szerkesztő, kritikus - Pécs
 Tábori Zoltán író - Budapest
 Tar Ferenc történész - Keszthely
 Tóth Imre költő - Zalaegerszeg
 Utassy József költő - Budapest
 Váczy Jépoint Tamás grafikus, író - Budapest
 Villányi László költő - Győr
 Zsávolya Zoltán író - Győr

PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Géczi János, Körmendi Lajos, Makay Ida, Nagy Gáspár, Németh István Péter, Sárándi József, Tarnai László és Vasadi Péter versei • Népi imádságok Polner Zoltán gyűjtéséből • Csernák Árpád, Fábián László, Szapudi András, Tar Sándor és Váczy Jépont Tamás szépprózája • Laczkó András: Nagy Gáspár iskolái • Ébert Tibor Bartók drámájának befejező része • Monoszlóy Dezső esszéje • Ács József, Balogh Róbert, Bakonyi István, Büky László, Kelemen Zoltán és Tarján Tamás tanulmányai és kritikái • N. László Endre: Regélő Csalló- és Szigetköz • Heitler László Egry József képeiről • Szemle

1998

Ára: 120 Ft